

10145

T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**Konvertibilite'ye Geçiş Aracı Olarak
Döviz Kuru Politikaları**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Şebnem Köymen

Danışman
Prof. Dr. Hüsnü Erkan

Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İZMİR - 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

SAYFA

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KONVERTİBİLİTE

1- Konvertibilite Kavramı ve Kapsamı	4
1.1. Konvertibilite Kavramı	4
1.2. Konvertibilite Çeşitleri	7
1.2.1. Cari İşlemler İçin Konvertibilite	8
1.2.2. Yabancılar İçin Konvertibilite ...	10
1.2.3. Vatandaşlar İçin Konvertibilite ..	11
1.2.4. Bölgesel Konvertibilite	12
1.2.5. Mal Karşılığa Konvertibilite	13
1.2.6. Merkez Bankaları İçin Konver- tibilite	14
2- Konvertibilitenin Tarihi Gelişimi ve	
Koşulları	17
2.1. Konvertibilitenin Tarihi Gelişimi	17
2.2. Konvertibilitenin Koşulları	32
2.2.1. Genel Ekonomik Koşullar	34

2.2.1.1. Ekonomik Yapı ve Gelişmişlik Seviyesi	34
2.2.1.2. İç Dengelerin ve Fiat İstikrarının Sağlanması ..	37
2.2.1.3. Para ve Sermaye Piyasala- rının Geliştirilmesi	41
2.2.2. Sosyo-Politik Kosullar	42
2.2.3. Dış Ekonomik İlişkilere Bağlı Kosullar	45
2.2.3.1. Dış Ticaret Dengesi	45
2.2.3.2. Döviz Rezervi	49
2.2.3.3. Gerçekçi Döviz Kuru Uygulaması	53

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI

1- Döviz ve Döviz Kuru Kavramı	58
2- Döviz Kuru Sistemleri	63
2.1. Sabit Kur Sistemi	64
2.1.1. Altın Standardı	65
2.1.2. Altın Döviz Standardı	67
2.1.3. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi ...	69
2.2. Esnek Kur Sistemi	72

2.3. Parasal Yaklaşım	78
3- Ara Döviz Kuru Sistemleri	83
3.1. Esneklik Kazandırılmış Sabit Kur Sistemleri	83
3.1.1. Döviz Kuru Ayarlamaları	83
3.1.1.1. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi	84
3.1.1.2. Sürünen Pariteler Veya Kavan Pariteler	85
3.1.2. Marjların Genişletilmesi	86
3.2. Esnek Kur Sistemine Müdahalede Bulunan Sistemler	87
3.2.1. Gözetimin Amacı Açısından	87
3.2.1.1. Temiz Dalgalanma	88
3.2.1.1.1. İkili Kur Uygulaması	88
3.2.1.1.2. Merkez Bankasının Düzenleyici İşlemleri...	89
3.2.1.2. Kirli Dalgalanma	89
3.2.2. Gözetimin Kaynağı Açısından	90
3.2.2.1. Kamu Otoritesinin Kararı İle Dalgalanma	90
3.2.2.2. Uluslararası Anlaşma İle Dalgalanma	91

3.2.2.3. Uluslararası Otoritenin

Kararı İle Dalgalanma ... 91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR POLİTİKALARI VE KONVERTİBİLİTE

1- Sabit Kur Sistemlerinde Otomatik Dengelenme	
Mekanizmaları ve Konvertibilite	94
1.1. Sabit Kur Sisteminde Otomatik	
Dengelenme	96
1.1.1. Fiat Dengelenme Mekanizması	96
1.1.2. Celir Dengelenme Mekanizması	99
1.1.3. Parasal Yaklaşım	102
1.2. Sabit Kur Sistemi ve Konvertibilite	114
1.2.1. Genel Ekonomik Koşullar	115
1.2.2. Dış Ekonomik İlişkilere Bağlı	
Koşullar	122
2- Esnek Kur Sisteminde Otomatik Dengelenme	
Mekanizmaları ve Konvertibilite	126
2.1. Esnek Kur Sisteminde Otomatik Dengelenme	127
2.1.1. Elastikiyetler Yaklaşımı	127
2.1.2. Massetme Yaklaşımı	136
2.1.3. Parasal Yaklaşım	146
2.2. Esnek Kur Sistemi ve Konvertibilite	155

2.2.1. Genel Ekonomik Koşullar	158
2.2.2. Dış Ekonomik İlişkilere Bağlı Koşullar	163
3- Ara Kur Sistemleri ve Konvertibilite	169
3.1. Esneklik Kazandırılmış Sabit Kur Sistemleri ve Konvertibilite	169
3.1.1. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi ve Konvertibilite	169
3.1.2. Sürünen Pariteler Veya Kavan Parite- ler Sistemi ve Konvertibilite	171
3.1.3. Marjların Genişletilmesi ve Konvertibilite	173
3.2. Esnek Kur Sistemlerine Müdahalede Bulunan Sistemler ve Konvertibilite	175
4- IMF'nin Konvertibilite Anlayışı ve Çeşitleri ...	179
5- Gerçekçi Döviz Kuru Uygulamasının Önemi ve Konvertibilite	187

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN KUR

POLİTİKALARI VE

KONVERTİBİLİTE

1- 1923-1973 Dönemi Türkiye Ekonomisi	199
---	-----

SAYFA

2- 1973-1980 Dönemi Türkiye Ekonomisi	233
3- 1980 Dönemi ve Sonrası Türkiye Ekonomisi	257
SONUÇ	317
KAYNAKÇA	338

G İ R İ Ő

Konvertibilite, bir ulusal paranın yabancı Őlke paraları ile cari kur ũzerinden serbestce değiştirilmesi anlamını taşımaktadır.

Konvertibilite uluslararası Ödemeleri Çok yanlı bir biĀimde denkleştirerek uluslararası iŐbŐlũmũ ve uzmanlaşmadan yararlanılmasına imkan verir.

Konvertibl olan paralar, uluslararası Ödemelerde kabul gören paralardır. Bir ulusal paranın konvertibl kılınması söz konusu paranın uluslararası Ödemelerde geĀerlilięi olan paralar arasına girmesini ve kullanım alanının geniŐlemesini sağlar. Konvertibl paraların dũnya ticaretinde sağladığı faydalar sebebiyle bũtũn ũlkeler ulusal paralarını konvertibl bir para birimi olma Özelliğini kazandırmak isterler.

Bir ulusal paranın diğer ũlke paraları ile serbestĀe değiştirilmesi, uluslararası ticaret hacmini arttırır ve ekonomik ilişkileri geliŐtirir.

Konvertibilite uluslararası ticaretin geliştirilmesi yanında uluslararası piyasaların bũtũnleŐmesine de hizmet eder. Uluslararası piyasaların mekanizma ve fiatları ile yũrũ-

tülecek çok taraflı ticaret uluslararası piyasalarda oluşan optimal fiatların ulusal piyasalarda yansımalarını sağlayarak ekonomik gelişmeye ve optimum kaynak dağılımınının gerçekleşmesine olanak tanır.

Konvertibilite bir ülke ekonomisinin uluslararası ekonomiye entegrasyonunu ve ülke içinde rasyonelleşmeyi sağlayacak bir araçtır.

Bir ulusal paranın konvertibl bir para birimi haline getirilmesi uygulanacak ekonomi politikaları ile yakından ilgilidir. Bu anlamda çok geniş kapsamlı bir süreç olan konvertibilite tartışmasına girildiğinde ülke ekonomisini ilgilendiren politikaların tümünün incelenmesi gerekir. Konunun bu kadar geniş kapsamlı bir çerçevesi olduğu için bu çalışmada ağırlık noktası, konvertibilite uygulaması açısından döviz kuru politikaları ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Konu Türkiye ekonomisi açısından güncelliğini koruduğu için aynı sınırlandırma ülkemiz içinde yapılmaya çalışılmıştır.

Türkiye ekonomisi içine girdiği yapısal değişim ve gelişim süreci içinde ele alınan politika değişiklikleri sonucu izlediği kalkınma stratejilerini değiştirmiştir. Ekonomimizin dışa daha açık bir hale gelmesi ve piyasa güçlerine artan oran-

da roller verilmesi ile Türkiye geçmişe oranla önemli mesafeler almıştır. Alınan bu mesafelerle ülkemizin dünya ekonomisine entegrasyon sürecinin hızlandırılması için Türk parasının konvertibl hale getirilmesi Türkiye'nin ekonomik gündemine alınmıştır.

Bu çalışmada Konvertibilite uygulamasının belirli bir döviz kuru sistemini gerekli kılıp kılmadığı ve en uygun koşulların hangi kur sisteminin sağlayabileceği araştırılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla birinci bölümde konvertibilitenin çeşitleri, tarihi gelişimi ve koşulları üzerinde durulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde döviz kuru politikaları teorik düzeyde incelenmiş ve son yıllarda tartışılan parasal yaklaşım hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölüm kur politikaları ve konvertibilite uygulamasının birlikte ele alındığı bir bölüm olup, konvertibilite koşullarının en uygun hangi kur sisteminde sağlanabileceği araştırılmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise, Türkiye'de uygulanan döviz kuru politikaları tarihsel gelişimi içinde değerlendirilmiştir. Söz konusu dönemler değerlendirilirken, uygulanan kur politikalarının ışığında ülke ekonomisinde meydana gelen değişimler konvertibilitenin koşulları açısından ele alınmaya çalışılmıştır.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

KONVERTİBİLİTE

1- KONVERTİBİLİTE KAVRAMI VE KAPSAMI

1.1. Konvertibilite Kavramı

Ulusal ve uluslararası para sisteminin içerdği özelliklere bağlı olarak bir paranın diğer bir ülke parası ile değişimi veya kağıt para ve banknotun altınla değiştirilmesi anlamında kullanılan konvertibilite kavramı uluslararası ödemeler sistemi açısından önemli bir konuma sahiptir. (1)

Çeşitli ülkeler ve bu ülkelere bağlı olan birimler arasındaki ekonomik ilişkilerin yürütülebilmesi ve ülkeler arasındaki ödemelerin gerçekleştirilebilmesi, ülke paraları arasındaki birbiriyle değiştirilebilme özelliğine dayanır. Uluslararası ticaret ve ticaretin gelişmesi ulusal

(1) İzzet AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu, İTO Yayın No: 1984-12, İstanbul 1984, s.4.

paraların birbirleriyle değiştirilebilme özelliğini gerektirir.(1)

Bir devlet kendi ulusal parası için, her kim istediğinde bu parayı istenilen yabancı bir dövize çevirme garantisi verirse ve bu işlemde serbest bir şekilde gerçekleşirse, söz konusu para konvertibl hale gelmiş olur.(2) Böylece konvertibilite, bir milli parayı herhangi bir yabancı paraya veya uluslararası ödeme araçlarına çevirme serbestisini ifade eder. Konvertibilite uygulamada, bağlı bulunduğu sınırlamaların derecesine göre çeşitli şekillerde ortaya çıkar.

Geniş bir anlamıyla konvertibilite, altın ihracını sınırlandırmamış bir ülke parasının, parayı elinde bulunduran şahsın ikamet yeri veya parayı çevirmekteki amacı dikkate alınmadan belirli ve sabit bir oran üzerinden ve sınırsız miktarlarda altına çevrilebilmesini ifade eder.(3)

Kağıt para rejiminin egemen olduğu bugünkü dünyada ulusal paralarla altın arasındaki konvertibilite geçerliliğini kaybetmiş olup konvertibilite dar anlamıyla "bir

(1) Ömer ABUŞOĞLU, Türk Lirasının Konvertibilitesi, Gür-yay Matbaacılık, Adana 1986, s.13.

(2) ABUŞOĞLU, a.g.e., s.13.

(3) Gürġan ÇELEBİCAN, Konvertibilite, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayını, No:190, Ankara 1964, s.31.

ülke parasının, elinde bulunduranlarca istenilen yabancı paraya çevrilebilme serbestisi" olarak tanımlanmaktadır. Bu serbestinin sınırlama dereceleri, değişik konvertibilite türlerini ortaya çıkarır.

Günümüz koşullarında konvertibilite, milli bir para ile, bu paranın sağladığı hakların, hak sahibinin ikamet yerine, yabancı para talebindeki amaca dikkat edilmeksizin ve daha önceden herhangi bir makamın iznine gerek olmadan, sabit yada serbestçe dalgalanan yasal döviz kurları üzerinden herhangi bir ülke parasına çevrilebilme serbestisini ifade eder.(1) Konvertibilitenin bu geniş kapsamlı türüne "tam" yada "genel" konvertibilite denmektedir.

Sonuç olarak, konvertibilite, bir ülkenin ulusal parasının ülke sınırları içindeki fonksiyonlarını bu sınırlar dışına taşımasıdır. Ülke içinde bir ulusal paranın nasıl mal ve hizmet satın alma gücü varsa, kişiler bu parayı muamele ve diğer amaçlar için kullanıyorlarsa, bu hakkın ülke dışındaki insanlar içinde tanınması anlamını taşır. Konvertibl olmayan bir parayı kullanarak ülke dışındaki kişi ve kuruluşların bu para karşılığında resmi kanallardan mal ve hizmet talep etmesi veya bu parayı herhangi bir şekilde kullanması, örneğin yabancı sermaye şeklinde ülkeye getirmesi ve yatırımla-

(1) G.ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.31.

rında kullanması mümkün değildir. Parası konvertibl olmayan ülkeye karşı, yabancı ülkede yaşayanlar mutlaka döviz ile ekonomik işlemlerini gerçekleştirmek zorundadırlar. Konvertibilite temel olarak, bu tür sınırlamaların kaldırıldığı durumu ifade eder.(1)

Yukarıda çizilen çerçevede içerisinde konvertibilitenin söz konusu imkanları nasıl sağladığı, konvertibilitenin ifade edilen dar ve geniş kapsamlı tanımlarından çıkarılabilir.

Konvertibilite milli parayı elinde bulunduranlara bir hak ve imtiyaz tanıırken, buna karşılık ülkeninde bir sorumluluk altına girmesine neden olur. Ülkenin sorumluluğu ulusal para karşılığında yabancı bir para ve mal talep edildiğinde bu taleplerin ertelenmeden karşılanması sorumluluğudur.

Konvertibilite sistemi yukarıdaki tanımlar çerçevesinde şu unsurları içerir:

- 1- Milli parayı elinde bulunduran kişinin tabiiyeti dikkate alınmadan serbestçe istenilen ülke parasını talep edebilme hakkı,

(1) Ömer ABUŞOĞLU, "Son Ekonomik Gelişmeler Işığında TL'nin Konvertibilitesi", Para ve Sermaye Piyasası, Yıl:10, Sayı:115, Eylül 1988, s.12.

- 2- Sahip olunan milli parayı mal ve hizmet satın almak için olduğu gibi sermaye hareketleri içinde kullanabilme,
- 3- Konvertibilite talep edilirken herhangi bir makamın iznine başvurulmaması,
- 4- İşlemlerin geçerli döviz kuru üzerinden yapılması,
- 5- Ülke parasının sınırsız bir şekilde ülkeye giriş ve çıkışının serbest olması,
- 6- Dünyanın herhangi bir ülkesinden milli para ile cari fiyatı üzerinden mal ve hizmet satın alabilme hakkı,
- 7- Sadece cari işlemler amacı için değil sermaye hareketleri içinde söz konusu imkanların kabul edilmesi.(1)

Yukarıda belirtilen tanım ve unsurlarla çerçevesinde, genel konvertibilite birçok ülkede çok daha dar sınırlar içinde ve çeşitli kısıtlamalar altında uygulamaktadır. Dolayısıyla bir paranın konvertibilite derecesi, o paranın uygulamada değiştirilebilme ve kullanılabilme derecelerindeki farklılıklar sonucunda belirlenmektedir.(2)

(1) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının,... a.g.e., s.14-15.

(2) Tansu ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları, İstanbul Sanayi Odası Yayın No:13, İstanbul 1983, s.57.

2- KONVERTİBİLİTE ÇEŞİTLERİ

Konvertibilite çeşitli şekillerde olabilir. Tam veya sınırsız konvertibilite, bir ülke parasının kısıtlanmaksızın diğer ülke paralarına, her tür dış işlem için sınırsız olarak değiştirilmesini ifade eder. Tam konvertibilitede gerçek ve tüzel kişiler, gerek mal ve hizmet alımlarını yapabilmek, gerek her türlü ödemelerde bulunabilmek ve sermaye transferi yapabilmek için o ülke parasını veya diğer yabancı bir parayı serbestçe kullanmak hakkına sahiptir.

Tam konvertibilite için kambiyo ve dış ticaret sınırlamalarının, sermaye hareketlerindeki sınırlamaların, ayırımci uygulamaların ve iki taraflı ödeme anlaşmalarının bulunmaması zorunludur.

Tam konvertibilite, aşırı bir uç örnek olup, uygulamada tam konvertibiliteye rastlanılmamaktadır. Hemen hemen bütün ülkelerde açık veya gizli kambiyo kontrolleri, dış ticaret sınırlamaları bulunmakta, sermaye hareketleri denetim altında tutulmaktadır. Tam konvertibilite, bir ülkenin çok taraflı ödeme sisteminden büyük ölçüde avantaj sağlamasını ve ekonomisini diğer ülkelerin ekonomisi ile bütünleşmesi olanağını sağlaması için gerekli bir koşul değildir.(1) Bu nedenle dünya ülkelerin-

(1) AYDIN, 1980'li yıllarda Türk....a.g.e., s.10.

de uygulanan konvertibilite sisteminin, çeşitli derecelerde sınırlı olduğu görülmektedir.

Kısmi veya sınırlı konvertibilite, ise bir ülke parasının konvertibilitesine dolaylı veya dolaysız bir sınırlama getirilmesi halinde söz konusudur. Sınırlı konvertibilitede, dış ticarete genellikle miktar kısıtlamalarının olmamasına karşın, makul ölçüde gümrük duvarları bulunmakta, cari işlemler ve sermaye hareketlerine, kısıtlamalar uygulanmakta, ülke parasının tüm paralara serbestçe çevrilme olanağı bulunmamaktadır.

Kısmi konvertibilite olarak adlandırılan bu sınırlamalar çok yönlü olabilir:

a- Ödemeler dengesi hesaplarında ayırım yaparak döviz işlemlerinin niteliğine göre konvertibilite sınırlandırılabilir,

b- Vatandaş ve yabancı ayırımı yapılarak konvertibilite sınırlandırılabilir,

c- Bölgeler arası ayırım yapılarak konvertibilite sınırlandırılabilir,

d- İdari veya bürokratik engellerle konvertibilite sınırlandırılabilir.(1)

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de... a.g.e., s.57-58.

Bu sınırlayıcı faktörlere göre başlıca kısmi konvertibilite türleri aşağıda incelenmektedir.

1.2.1. Cari İşlemler İçin Konvertibilite

Birçok ülke ödemeler dengesi hesapları arasında bir ayırım yaparak konvertibiliteyi kısıtlama yoluna gitmiştir. Bu konuda yaygın uygulama, konvertibilitenin yalnızca cari işlemler için söz konusu olması, uluslararası sermaye hareketleri serbestisinin konvertibilitenin dışında bırakılmasıdır. Cari işlemlerin tümünü yada bir bölümünü konvertibilite kapsamına almak mümkündür.

Kuramsal açıdan cari işlemlerle sermaye hareketlerini ayırmak zorunlu ve yararlı olmakla beraber, uygulamada sermaye hareketleri kontrole tabi tutularak, yalnızca cari işlemlerin serbest bırakılması, bazı güçlükler ve sorunlar doğurmaktadır. Birçok halde sermaye hareketi ticari işlemler içine veya ardına gizlenerek yapılmaktadır. Özellikle dış satım bedelleri düşük veya dış alım bedelleri yüksek gösterilerek sermaye ihraç edilebilmektedir. Bu nedenle birçok ülke konvertibiliteye karşın, cari işlemler üzerindeki kontrolleri tümüyle kaldırma konusunda ihtiyatlı davranmaktadır. Ancak, idari kontrollerin de ekonomiye bir maliyeti olduğu açıktır. Bazı ülkeler, bu maliyeti gözönüne ala-

rak, idari denetimi hafifletmeyi yeğlemişlerdir.(1) Cari işlemler için konvertibilite, ülke vatandaşlarına ve ülkede ikamet eden yabancılara sadece yabancı memleketlerden yaptıkları mal ve hizmet alımlarını karşılamak üzere mukim olmayan kişilere ise, o ülkeye yaptıkları mal ve hizmet satışından elde ettikleri milli para karşılığında herhangi bir yabancı parayı satın alma serbestisi ve hakkı, yani milli parayı yabancı paraya çevirme imkanını ifade eder. Bu sistemde o ülke vatandaşlarının sermayelerini yurt dışına çıkarmalarını ve yabancı ülkelerde yatırım yapmalarına izin verilmemektedir. Yabancılar için ise, o ülkedeki sermayelerini ve tasfiye ettikleri yatırım tutarlarını ülke dışına çıkarma imkanı ortadan kalkmış demektir. Bu teoride önemli olan yabancıların elindeki milli paraların kaynağının tesbitidir. Yabancılar bunun cari bir işlemde kısa bir süre önce doğduğunu isbat etmek durumundadırlar. Ayrıca, yabancılar elindeki milli para varlığı ve alacaklarının cari işlemlerden doğduğunun kontrolü ve izlenmesi önem taşımaktadır.(2)

IMF cari işlemlerle, sermaye hareketleri arasındaki ayırımı açıklık getirmek ve uygulamada duraksamala-

(1) Öztin AKGÜÇ, "Konvertibilite ve Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu", Para ve Sermaye Piyasası, Nisan 1986, s.78.

(2) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.33.

ra meydan vermemek için cari işlemlerin kapsamına girecek kalemleri belirtmiştir. Bunlar, (x)

- 1) Dış alım ve dış satıma ilişkin bütün ödemeler,
- 2) Hizmetlere ilişkin ödemeler,
- 3) Uluslararası ticarete ilişkin kısa süreli banka kredileri ile ilgili ödemeler,
- 4) İşçi dövizleri, aile geçimi için gönderilecek dövizlere ilişkin ödemeler,
- 5) Dış borç faiz ödemeleri,
- 6) Yabancı sermaye yatırımlarının itfası.

IMF'nin cari işlemler tanımı oldukça geniş içeriklidir.

1.2.2. Yabancılar İçin Konvertibilite

Bir ülke parasının dış konvertibilitesi, konvertibilitenin yalnızca yabancı kişi ve kuruluşlara tanınmasıdır. Yabancılar hangi amaçla olursa olsun, ulusal parayla serbestçe diledikleri bir başka ulusal parayı satın alma hakkı tanınmasıdır.(1)

(x) IMF'nin Konvertibilite Anlayışı ile ilgili ayrıntılı bilgi daha sonraki kısımlarda incelenecektir.

(1) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.33.

Tam konvertibilite hem ulusal paranın yabancı paralara çevrilme amacına hemde yabancı para talep eden kişilerin yerleşme durumuna göre de sınıflanabilir. Bu tür konvertibiliteye "Yabancıların cari işlemleri için konvertibilite" denilmektedir. Yabancılar cari işlemlerden doğan borçlarını yabancı paralara çevirme serbestisi, üçüncü bir ülkede cari işlemlerden doğan borçlarını ödemekte kullanmaları şartıyla tanınmış olabilir. Böylece, yabancılar ulusal para cinsinden her türlü alacaklarını serbestçe diledikleri ülkenin parasına çevirerek, aynı nitelikteki cari işlem kalemlerindeki hesaplarla ilgili olmak şartıyla, konvertibl alacaklarını üçüncü ülkelere olan ödeme ve transferlerinde serbestçe kullanabilirler. Yabancılar konvertibilite hakkının tanınması, çok yanlı ticaret ve ödeme sistemine geçişin en önemli aşamasıdır.(1)

1.2.3. Vatandaşlara Ait Konvertibilite

Bir ülkede yerleşmiş bulunan özel ve tüzel kişilerin, gerek cari işlemler gerek sermaye hareketleri nedeniyle, serbestçe döviz elde etmeleri ve bunları dış ödeme ve transferlerde serbestçe kullanabilme hakkına sahip olmalarıdır. Bu tür konvertibilitenin ithalatın

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk.... a.g.e., s.12.

liberasyonu ve ekonominin tümü üzerinde, yabancılara tanınmış olan konvertibiliteden çok daha geniş ve önemli etkileri vardır. Vatandaşlara ait konvertibilite özellikle ithalatın liberasyonu, sermaye transferi, ülkenin iç ve dış ekonomik durumu ile yakından ilgili bulunmaktadır.(1)

1.2.4. Bölgesel Konvertibilite

Konvertibilitenin bölgesel ayırımı dayanarak tanımasıdır. Ekonomik yapı ve seviyeleri birbirine yakın, belli bir bölgedeki ülkeler yalnızca kendi aralarında geçerli olan paralarına konvertibilite tanıyabilirler.(2)

Ödemeler dengesi açık vermekle birlikte, birbirleriyle alacak ve borç durumu denge halinde olan veya birbirlerine sınırsız kredi açmayı kabul eden az sayıda ülke kendi aralarında yapılacak ödemeleri sınırlandırmayı kabul etmeleriyle bölgesel konvertibilite söz konusu olur.(3)

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk a.g.e., s.13-15.

(2) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının..... a.g.e., s.19.

(3) Necdet SERİN, "Konvertibilite", Ankara Ticaret Odası tarafından düzenlenen Türk Parasının Konvertibilite Sorunları Paneli, Ankara, 25 Şubat 1988, s.3.

Serbest ticaret bölgelerinde bu tür deneyimler mevcuttur. Bölgesel konvertibilite belirli ülkeleri içeren bir çerçeve içinde denenmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu Ülkeleri, bu tür bölgesel konvertibilite örneğini Avrupa Para Birliği'ni (EMS) oluşturarak vermişlerdir. Oluşturulan böyle bir bölge içinde sınırlı konvertibiliteye doğru bir hareket söz konusu olacak ve bölge bütün olarak kambiyo işlemleri açısından etkin bir piyasa haline gelecektir. Bu durumda ekonomik bireyler, aşırı değerlendirilmiş paralardan en az kambiyo kısıtlamalarına sahip paralara geçişin yolunu arayacaklardır. Bölgedeki kambiyo kısıtlamalarının kaldırılması en yüksek derecede konvertibiliteye sahip bölgesel paralara doğru bir akışa yol açacaktır. Bu akış ise bir taraftan zayıf paralı ülkelerin ödemeler dengesi üzerinde baskı yapacaktır. Bu tip bir soruna engel olunması için bölge ülkelerinin dış dünya ile aynı derecede bir konvertibiliteye sahip olması gerekir.(1)

1.2.5. Merkez Bankaları İçin Konvertibilite

Tam konvertibiliteyi, idari nitelikteki kontrollerle, bürokratik engellerle her zaman için uygulamada sınırlamak mümkündür. Ülkede yerleşik veya yerleşik olmayan kişilerin ticari ilişkiler nedeniyle yaptıkları

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de.... a.g.e., s.59.

ödemelerin ve transferlerin kontrolünün ve kambiyo işlemlerinin tümünün, belli mali kurumlar, merkez bankası veya yetkili ticari bankaları bırakılması, idari sınırlamaya örnek olarak verilebilir. Ticari bankalar belirli miktarda döviz merkez bankası nezdinde saklamakla yükümlü olduklarından, merkez bankası uluslararası ödemeler için gerekli dövizin sağlanmasında ticari bankalara müdahale yetkisine sahiptir. Döviz işlemlerinin merkez bankası denetimine tabi olması, döviz işlemlerinin iyi idare edilmesi, ödeme ve transferlerin geciktirilmemesi şartı ile konvertibilite ilkesine ters düşmez. Fakat bu uygulamada bu yetkinin merkez bankası'na tanınması, bazı sınırlamalara yol açmaktadır.(1)

1.2.6. Mal Karşılığı Konvertibilite

Bir ülkenin milli parası karşılığında yabancı menşeli mal satın alması, mal karşılığı konvertibilite kapsamına girer. Milli para ülkeye ithal edilmiş bir malla değiştirilmektedir. Yabancılar ellerinde buldukları ülke parası ile ifade olunan alacak hakları karşılığında yabancı ülke parası elde edemedikleri durumlarda diğer ülkelerden ithal edilmiş ve ilgili ülke serbest piyasalarında satılan çeşitli malları satın alıp istedikleri ülkeye ihraç etme serbestisine sahip-

(1) AKGÜÇ, a.g.e., s.89.

tir.(1) Bu konvertibiliteyi uygulayan ülkelerde, bir yabancı ülke parasını elinde bulunduran kişiler, bu alacaklarını ilgili ülkede üçüncü bir ülke parasına çevirip, ithalat yapmak yerine üçüncü bir ülkede üretilmiş malları parasını elinde bulundurdukları ülkeden satın alır.(2)

Başlıca tanımları yukarıda verilmeye çalışılan konvertibilite teoride ve uygulama alanında çeşitli anlam ve şekiller alabilir. Bir ülke parasını elinde bulunduran kişi ve kurumlara tanınacak konvertibilitenin derecesini belirleyen ilgili ülkede ve uluslararası ödemeler ilişkilerinde geçerli olan kurallardır. Dünya ekonomisinin daha yüksek bir üretim gücüne ve daha büyük bir istikrara ulaşması konvertibilite uygulamasının daha geniş bir kapsamla ele alınmasına yol açabilir.

"Konvertibilite dinamik karşılaştırılmalı üstün ülkelere uygun şekilde uluslararası iş bölümü ve uzmanlaşmayı teşvik ederek kıt ekonomik kaynakların daha iyi değerlendirilmesine ve ulusal ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleşmesine yol açabilir.(3)

(1) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının.... a.g.e., s.18.

(2) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.38.

(3) Halil SEYİDOĞLU-Rıfat YILDIZ, Konvertibilite, Atatürk Üniversitesi Yayın No:639, I.I.B.F. Yayınları No:84, Erzurum, 1987.

Piyasa ekonomisine dayanan bir sanayileşmeyi hedef tayin eden ülkeler konvertibiliteye geçebilmek için gerekli çalışmalarını yapmak durumundadır. Bu geçiş belirli koşulların ve belirli süreçlerin yerine getirilmesine bağlıdır.

Konvertibilite geniş kapsamlı bir süreçtir. Klasik Dış Ticaret Kuramının bütün kurum ve işlemleri konvertibl bir para esasına dayanır. Dış ticaret rejimini belirleyen tüm tedbir ve değişiklikler paranın konvertibilitesi açısından etkindir. Bu itibarla, dünya ticareti ve geniş anlamıyla konvertibilite kavramları birbiri ile özdeşleşmektedir. Konvertibilite tartışmasına girildiğinde çok sayıda değişkenin devreye girmesi önemli olanla olmayana ayırmayı güçleştirmektedir. Dış ticaret rejimleri, cari işlemler, sermaye hareketleri, kur politikaları, vergi, resim ve harçlar, destek ve teşvik politikaları, yabancı sermaye yasaları, uluslararası bankacılık işlemleri ve benzer diğer konular konvertibilite kavramıyla içiçedir. Bu nedenle, bir ülkenin parasının "konvertib" kabul edilmesi için gerekli koşullar serbest ticaret niteliğindedir. En başta gelen düzenlemeler, dış ticarete konan sınırlamaları ortadan kaldırmak, dış alacak ve ödemelerdeki sınırlamaların zaman içinde giderilmesi ve katlı kur uygulamalarına son verilmesi biçiminde gerçekleşmektedir.(1)

(1) Güntaş ÖZLER, "Konvertibilite Ne Kadar Önemli?", Para ve Sermaye Piyasası, Nisan 1986, s.14.

Konvertibilite ile uluslararası ticaretin geliştirilmesi yanında, uluslararası piyasaların bütünleşmesi amaçlanmaktadır. Uluslararası piyasaların mekanizma ve fiyatlarıyla yürütülecek serbest ticaret, uluslararası piyasalarda oluşan optimal fiyat düzeyinin, gelir ve kaynak dağılımının, ulusal piyasalara da yansiyarak, ekonomik gelişmeye ve optimum kaynak dağılımına yol açacağı kabul edilmektedir.(1)

1.2. Konvertibilitenin Tarihi Gelişimi ve Koşulları

1.2.1. Konvertibilitenin Tarihi Gelişimi

Altın Para-Altın Sikke Sisteminde konvertibilite, altın sikke miktarını temsil eden banknotların altına tahvil kabiliyeti veya değiştirilmesi anlamındadır. Altın standardının kabul edilmesiyle birlikte ulusal paralar doğrudan veya dolaylı olarak altına bağlanmıştı. Bu ulusal paralar birbirlerine serbestçe çevrilebiliyorlardı. Bir ülkenin borcu, ulusal paraların külçe altın haline çevrilip alacaklı ülkeye ihraç edilmesi ve külçe altının alacaklı ülkede sikke haline gelmesiyle ödenmek-

(1) Sadi UZUNOĞLU, "Konvertibilite İçin Hazırmıyız?", Para ve Sermaye Piyasası, Sayı:115, Yıl:10, Eylül 1988, s.23.

teydi. Ülkeler arasındaki altın hareketleri, amaç, miktar ve gönderilen ülke bakımından sınırlanmadığı için, ülkeler arasındaki borçlar bir ülkeden diğerine altın göndermek yoluyla ödenmekteydi. Böylece, Altın Standardı şartları aynı zamanda geniş anlamda konvertibiliteyi sağlamaktaydı. Başlıca ülkelerin Altın Standardı Sistemini kabul etmeleri ve sistemin doğal sonucu olan konvertibilite, adı geçen dönemde uluslararası ticaretin çok taraflı olarak gelişmesini sağlamıştır.

I.Dünya Savaşının başlamasından bir süre sonra Altın Standardından vazgeçilmesiyle ulusal paraların konvertibilitesi de sona ermiştir. Savaşın başlamasından önceki yıllarda da pek çok ülke altın ihracına konan fiili sınırlama ve tahditler ulusal paraların konvertibilitesi üzerinde olumsuz baskılar yaratmaktaydı. I.Dünya Savaşında artan savaş harcamaları ve ithal malları talebi nedeniyle banknot miktarı aşırı ölçüde artırılmıştı. Bu ise, çok yüksek düzeyde altın rezervlerini gerektiriyordu. Bu nedenle banknotların altına konvertibilitesi kaldırılarak kağıt para sistemine geçilmiştir. Banknotların altına çevrilebilme olanağının kaldırılması ve uluslararası altın hareketlerine sınırlama ve yasakların konması istikrarlı kambiyo hareketlerine son vermiştir. Böylece, konvertibilite, ulusal paraları külçe altına, altını da yabancı paralara çevirme serbestisi olmaktan artarak, cari piyasa fiyatında

bir ülke parasının diğer bir ülke parasına çevrilebilme serbestisi anlamını kazanmıştır.

Altın ihracının yasaklanması ve savaş nedeniyle artan ithalat, savaşa giren ülkelerde ulusal paraların iç ve dış değerinin düşmesine yol açmıştır. Ancak, savaş tehlikesi ve hükümetlerin koydukları yasaklar nedeniyle ithalatın sınırlandırılması, ulusal paraların dış değerinin büyük ölçüde düşmesini önlemişti. Altın ihracının yasaklanmasına rağmen, itilaf devletleri arasında uluslararası ödemeler çoğunlukta altın standardında olduğu gibi yapılmaya devam etmiştir. Ancak, altın ihracı yasaklanmış olduğundan, yabancı paralara olan talep ile yabancı para arzı arasındaki dengeyi döviz kurlarının değişmesi sağlıyordu. Elde edilen dış krediler ve ülkelerin uyguladıkları dış ticaret kontrolleri, ulusal paraların karşılıklı olarak birbirine çevrilebilmesi şeklinde ifade edilen yeni anlamdaki konvertibilitenin devamına imkân veriyordu.

I.Dünya Savaşının bitiminde, savaşa katılmış bütün ülkelerin paraları savaş öncesindeki paritelerinden çeşitli oranlarda farklılık göstermekteydi. Savaşın başında altın ihracına konan yasağın, savaş sonrasında da kaldırılmaması, dış kredi olanaklarının son bulması ve ABD dışında, savaşa giren tüm ülkelerde altın stoklarının erimiş olması gibi nedenlerle Avrupa ülkelerinin parala-

rı değer kaybetmişti. I.Dünya Savaşı'nın başlangıcında, Altın Standardı'nın terkedilmesi geçici bir tedbir olarak görülmüştü. Bu nedenle, ülkeler, ekonomileri istikrar kazandığı ölçüde Altın Standardı'na dönme çabaları içindeydiler. Ekonomisi ve parasının dış değeri savaştan en az zarar gören İngiltere başta olmak üzere, parasına istikrar kazandıran ülkeler 1928 yılı sonlarında yeniden Altın Standardı'na dönmüştü. İngiltere Altın Külçe Sistemini kabul etmesiyle ulusal paralar bir kere daha sabit döviz kuru sistemi içerisinde konvertibl hale getirilmişlerdir. Konvertibilite, merkez bankalarının belirli ve sabit bir orandan sınırsız miktarda yabancı para alıp satmaları ile sağlanıyordu. Bir ülkeden diğerine yapılacak ödemeler için önceden ilgili makamlardan izin alınması gerekmiyordu. Ancak, İngiltere'nin, Altın Standardı'na dönerken, savaş öncesi paritesini kabul etmesi, sterline gerçek satın alma gücünün üzerinde bir dış değer tanınmasına neden olmuştu. Buna karşılık, Fransa'nın saptadığı döviz kuru, frankın gerçek satın alma gücünün altındaydı. Bu yüzden İngiliz ihraç mallarının yabancı piyasalarda rekabet gücü azalmıştı. 1928 yılında Fransa'nın Altın Kambiyo Sisteminden Altın Külçe Sistemine geçişi ve o zamana kadar elinde bulundurduğu sterlin ve diğer dövizleri altına çevirmeye başlaması, İngiltere'nin büyük ölçüde altın çıkışına sebep olmuştu. 1929 Dünya Ekonomik bunalımı da İngiltere'nin ihraç mallarına olan talebini büyük ölçüde daraltmıştı. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak, 1931'de İngiltere'nin Altın

Standardı'ndan ayrılmasıyla ulusal paraların sabit döviz kurunda konvertibilitesi sona ermiştir.

II.Dünya Savaşı öncesinde uluslararası ödemeler sistemi üç ayrı kambiyo rejimini içermekteydi.

a- Altın Standardını terk ederek paralarını altın veya yabancı bir paraya sabit bir oranla bağlamak yerine döviz kurlarını arz ve talebe göre oluşmaya ve serbestçe dalgalanmaya bırakan ülkeler (Fransa, İngiltere ve diğer Batı Avrupa ülkeleri),

b- Paralarını belirli ağırlıkta altınla tanımlayan fakat bu pariteyi koruyabilmek için şiddetli bir kambiyo denetimi uygulayan ülkeler (Almanya, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve bazı Güney Amerika ülkeleri),

c- Paralarını belirli bir ağırlıkta ve ayarda altınla ifade edilen ABD dolarına bağlayan, dış ödemeler üzerine denetim getirmemiş olan ülkeler (Güney ve Latin Amerika ülkeleri).

Döviz kurlarının piyasada döviz arz ve talebine göre oluşması paraların konvertibilitesinin devamını sağlamış, konvertibilite artık bir ulusal paranın herhangi bir yabancı paraya cari döviz kurundan çevrilebilme serbestisi anlamına gelmeye başlamıştır. Döviz kurlarını serbestçe dalgalanmaya bırakan gruptaki ülkelere İngil-

tere ile ticari ilişkileri olanlar, ulusal paraları ile sterlin arasında sabit bir oranı korumaktaydılar. Bu ülkeler Sterlin Bölgesi içinde yer almakta ve paraları dolara karşı bir bütün olarak dalgalanmaktaydı. Döviz kurlarının serbestçe dalgalanmaya bırakılmış olmasına rağmen, pek çok ülkede uygulanmakta olan ekonomi politikaları ve döviz piyasasına yapılan düzenleyici müdahaleler, döviz kurlarındaki dalgalanmaları dar sınırlar içinde tutmuştur.

Parasını belirli ağırlıkta altınla tanımlayan ancak bu pariteyi koruyabilmek için kambiyo denetimi uygulayan ülkelerde, yurt dışında yapılacak ödemeler izne bağlı olduğundan, konvertibilite imkanı sona ermiştir. Kliring anlaşmaları, taraf olan ülkeye yapılan ihracattan doğan alacak hakkının ancak o ülkeye yapılacak ödemelerde kullanılmasını gerektiriyordu. Bu nedenle, kambiyo denetimi uygulayan ve kliring anlaşmalarına taraf olan ülkelerde yabancıların konvertibilite hakkı da ortadan kalkmıştı.

II.Dünya Savaşının başlaması ile ülkeler mümkün olduğu kadar fazla döviz rezervi bulundurabilmek üzere döviz çıkışlarına ve yurt dışı ödemelerine sıkı bir denetim getirmişlerdi. Böylece I.Dünya Savaşı sonrasında yeni bir anlam kazanmış olan konvertibilite II.Dünya Savaşı sırasında kaldırılmıştır. Savaş yıllarında Avrupa

ülkelerindeki şiddetli enflasyon, artan ithal talebi, altın-döviz rezervlerinin erimesi ve savaşın üretim gücünü zayıflatması sonucu savaş sonrasında Avrupa ülkeleri arasında ticaret, iki yanlı ticaret anlaşmaları çerçevesinde yapılabiliyordu. Savaş sonrası şartlarında çok yanlı ticarete ve konvertibiliteye dönmek imkansızdı. Savaşa katılan veya tarafsız kalan bütün ülkelerin büyük ithal talebini karşılayacak üretim potansiyeline sahip tek ülke ABD idi. Hemen her ülke ABD'ye borçlu olduğundan, bir ülkenin ABD'den yaptığı ithalatı, ABD'nin borçlu durumda bulunduğu diğer bir ülkeye yaptığı ihracat ile ödemesi mümkün değildi. Üretim alanında savaş sonrasında ortaya çıkan değişikliklerin çok yanlı ticarete imkan vermemesi de konvertibiliteye dönüşü güçleştirmekteydi. Savaş sonrası şartlarında ulusal paraların konvertibl hale getirilmesi, her ülkeyi diğer ülkelere olan ithalatını sınırlandırıp ihracatını arttırmak suretiyle elde edeceği ticaret fazlasını hemen dolara çevirmeye teşvik etmiş olacaktı. Esasen, ABD dışındaki ülkelerin ödemeler dengesi açıkları ve kamunun fiyat mekanizmasının işleyişine müdahaleleri konvertibiliteye dönüşü imkansız kılmaktaydı.

Uluslararası ödemelerin çok yanlı olarak yapılmaması, bu dönemde ödemeler dengesi hesaplarının iki yanlı anlaşmalarla dengelenmesine yol açmıştır. Bu açıkları kapatılmak için uygulanan kambiyo kontrol ve sınırla-

maları, ülkeler arasında ödeme anlaşmalarının yapılması halinde dış ticaret hacminin daralmasına neden oluyordu. Böylece, savaş sonrası dönemde ithal talebi ve üretim şartlarındaki değişimin yarattığı sorunları çözmek üzere kambiyo denetimi, kambiyo denetiminin sınıklarını gidermek üzere de iki yanlı ödeme anlaşmaları yapma gereği ortaya çıkmıştı. Bu gelişmelere bağlı olarak diğer ülkeler ABD'ye olan ihtiyaçlarını arttırma Dolar bölgesinden olan ithalatını ise, iki yanlı ticareti teşvik etmek üzere, ticaret yasakları uygulayacak minimum düzeye indirmeye çalışıyorlardı. ABD, kendi malları aleyhine uygulanan iki yanlı anlaşmalar çerçevesindeki ayırıcı ticaret politikasını ortadan kaldırmak, çok yanlı ticarete bir an evvel dönülmesini sağlamak için, ekonomisi güçlü olan ülkelerin uygun şartlar oldukça paralarını konvertibl hale getirmelerini gerekli görmekteydi.

Bu çerçevede sterlin uluslararası ticaretteki önemi ve savaş sonunda diğer Avrupa paralarından daha güçlü olması nedeniyle konvertibl hale getirilecek ilk para olarak seçilmiş, 6 Aralık 1945'teki İngiliz-Amerikan Mali Anlaşması ile ABD yeniden çok taraflı ticarete dönülmesine yardım etmek üzere İngiltere'ye kredi açmayı kabul etmiştir. Bu anlaşma ile sağlanan konvertibilite II.Dünya Savaşı öncesindeki konvertibiliteye kıyasla önemli ölçüde sınırlı bir nitelik taşımaktaydı. Sterline,

cari işlemlerde konvertibilite tanınmıştı. 1945 anlaşmasını ve dolayısıyla konvertibiliteyi yürürlüğe koymak üzere İngiltere Bankası nezdinde ABD hesabı açılmıştır. Dolar Bölgesinde cari işlemler nedeniyle kazanılan sterlinler bu hesaba geçirilecek ve talep edilmesi durumunda şartsız olarak dolara çevrilebilecekti.

1947 yılından itibaren "transfer edilebilir" hesaplar adı altında bir hesap sisteme dahil edilmiştir. Bu sisteme giren ülkeler, İngiltere ile yaptıkları anlaşmalarda, vatandaşlarının cari işlemlerden doğan alacaklarını sterlin ile ödenmesini kabul etmeyi taahhüt etmekteydiler. Buna karşılık, İngiltere sisteme giren ülkelerin gerek birbirleri arasındaki gerek ABD ile kendi aralarındaki cari işlemlerden doğan borçlarını sterlin ile ödemelerini kabul etmekteydi. Yani konvertibilite ancak cari işlemlere bağlı olarak kazanılan ve cari işlemlerde kullanılacak olan sterlinler için kabul edilmişti.

Konvertibiliteyi sağlamak için II.Dünya Savaşı sonrasında yapılan bu ilk girişim İngiltere'nin konvertibiliteyi tek taraflı olarak sona erdirmesiyle başarısızlığa uğramıştır. Bunun nedeni, o dönemde uluslararası ticaretin içinde bulunduğu şartlardı. Savaş nedeniyle, Avrupa ülkelerinde üretim gücü zayıflamış ve üretim daralmıştı. Savaş yıllarında ertelenen ve savaş sonrasında giderek artan tüketim talebini karşılayacak düzeylerde

üretim yapılamaması sonucu arz yetersizliğinin ortaya çıkması ve savaş yıllarındaki enflasyonun savaştan sonra da devam etmesi, dünya ithal talebini şişirmiştir. Ancak, bu talepler büyük bölümüyle ABD ve Kanada'nın ihracatı ile karşılanabiliyor, İngiltere'nin ihracatı dünya ithal talebini karşılamakta yetersiz kalıyordu. Bu nedenle rezervlerdeki sterlinler dolar sahasından ithalat yapmakta kullanılıyordu. Bu durum, ülkeleri daha çok konvertibl sterlin elde etmek üzere İngiltere'den yapmakta oldukları ithalatı kısımaya zorlamıştı. Konvertibilite girişiminde bulunduğu bir sırada, dış ticaret açığı vermesi İngiltere'nin konvertibiliteyi devam ettirebileceği konusunda uluslararası alanda kaygılara yol açmıştı.

Konvertibilitenin kabul edilmesinden kısa bir süre sonra son bulması, Avrupa ülkeleri arasındaki ödemelerle karşılaşılacak güçlükleri arttırmıştır. İki yanlı ticaret Avrupa ekonomisinin gelişmesini engellemektedir. Bu durumu engellemek üzere 1947'de ABD'nin desteği ile, Avrupa'nın imarını kolaylaştırmak, Avrupalıların ticaret ve ödemeleri serbestleştirmek amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Ödemeler dengesi hesaplarını iki yanlı anlaşmalarla denkleştirmeye çalışan Avrupa ülkelerinin birbirlerine belirli miktarlarda açtığı "swing" adı verilen krediler 1947'nin ikinci yarısında hemen hemen tükenmiş, bu nedenle ülkeler, iki yanlı ticaretlerinde tamamen borçlu veya tamamen alacak-

lı ülkeden ithalat yapması altın veya altına çevrilebilir para karşılığında mümkün olabilmekteydi. Ancak, ülkelerin altın ve döviz rezervlerinin çok düşük düzeylerde bulunması, Avrupa ülkeleri arasındaki ticaretin savaş sonrası düşük hacminde bile devamını güçleştirmekteydi. 18 Kasım 1947'de ülkeleri bu güçlükten kurtarmak üzere iki yanlı ödemeler sistemini, üç yanlı ödemeleri gerçekleştirebilecek ve karşılıklı olarak yeni krediler açılmasını kolaylaştıracak şekilde değiştirmek amacıyla Paris'te "Çok Yanlı Ödeme Mahsupları Hakkında Anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre iki yanlı ticaret sonucunda ortaya çıkan borçlarını üçüncü bir ülkeden olan alacak ile ödenmesini sağlamakla görevli "Uluslararası Tediye Bankası" kurulmuştur.

Üye ülkelerin hiçbirinin parası konvertibl olmadığı halde bazı ülkelerin paraları daha çok talep edilmekteydi. Bu yüzden, hiçbir ülke parası nispeten kuvvetli bir üyeden olan alacağının, parası zayıf bir üyenin borcunun transferi yoluyla ödenmesini istemiyordu. Borçlu ülkelerde zayıf para cinsinden borçlarının güçlü bir paraya dönüştürülmesini kabul etmiyorlardı. Bu sebeplerle yapılan anlaşmalar istenilen sonuçları sağlayamamış ve sona ermiştir.

Avrupalılararası ödemeleri düzenleyen anlaşmaların çeşitli sakınları ve pek çok Avrupa ülkelerinin eko-

nomisinde ve üretim kapasitesinde meydana gelen gelişmeler, Avrupalılararası ticaretin çok yanlı yapılmasını mümkün kılacak yeni bir sistemin Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü üyelerince kabulüne yol açmıştır. 1 Temmuz 1950 tarihinden yürürlüğe konan yeni sistem, daha önceki anlaşmaların çok az gerçekleştirebildikleri çok yanlı ödemelerin, üyeler arasında ortaya çıkacak iki yanlı borçların tamamen ödenmesini sağlayacak biçimde yapılması amacını taşımaktaydı.

Avrupa Ödemeler Birliği (EPU: European Payments Union) adını taşıyan bu yeni sistem çok yanlı dış ticareti geliştirmek ve dış konvertibiliteye geçişi kolaylaştırmak amacıyla bir geçiş dönemi kabul edilmiştir. 1950-1958 yılları arasında faaliyet gösteren EPU'nun Avrupa ülkeleri arasındaki ticaretin ve ödemelerin çok yanlı olarak yapılmasına, dolayısıyla konvertibiliteye dönüş şartlarının hazırlanmasına katkısı büyük olmuştur. EPU, her üye ülkenin diğer üyelerle olan ödemeler dengesi açık veya fazlalıklarını üye ülkeler arasında genel kabul gören bir para birimine çevirmek yoluyla, ülkeler arasındaki alacak ve borçların transferine kolaylık getirmiştir. Bu kuruluş konvertibiliteye geçişte ilk adım olarak Avrupa ülkeleri arasında çok yanlı bir dengeleme sistemi gerçekleştirmişti. Borç ve alacakların sadece birliğe karşı dengelemek yeterli olduğundan ticaretin çok yanlı olarak geliştirilmesi imkanları açılmıştır.

Avrupa ülkeleri arasındaki ticaretin yeniden çok yanlı olarak yapılmasını sağlayan ve geçici olarak kurulmuş bulunan EPU ile, ulusal paralar tekrar konvertibl hale getirilinceye kadar Avrupa ülkeleri arasındaki ödemelerin iki yanlı olmaktan kurtarılıp çok yanlı hale getirilmesi amaçlanmaktaydı. EPU, ülkeler arasında konvertibl olmayan paraların dolaşımı esasına dayanmaktaydı. Sistemin sağlıklı işleyişi, hiçbir üyenin sürekli borçlu veya alacaklı durumda bulunmaması şartına bağlıydı. Üyelerden birinin parasına konvertibilite tanınması, birlikten devamlı alacaklı durumda bulunmasına yol açacaktı. Bir üyenin konvertibiliteye dönmesi birliğin gagesine aykırı olarak, üyeler arasındaki ticarete ayırıcı tehditler konmasına ve bu ayırımın üye olmayanlar lehine ve üye olanlar aleyhine yapılmasına yol açacaktı.

Üyeler arasındaki ekonomik işbirliğini başarıyla gerçekleştiren, böylece kuruluş amacını yerine getiren EPU, 1958 yılında sona ermiş ve 1958 sonunda yerini yine bölgesel birliğin diğer bir aracı olan ve konvertibiliteye geçildiği zaman uygulanacak sistemi belirleyen Avrupa Para Anlaşmasına (EMA: European Monetary Agreement) bırakmıştır. Avrupa Para Anlaşması faaliyetleri Batı Avrupa ile sınırlı bölgesel bir örgüttü ve kısa süreli dış ödeme açıkları için üye ülkelere mali destek sağlamaktaydı. Yardımın sağlanması takdire bağlıydı. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İsviçre, Belçika, Hollanda,

EMA'nın yürürlüğe girdiği tarihte, uluslararası para sisteminin Ayarlanabilir Sabit Döviz Kuru Sistemi'ne dayanması nedeniyle üye ülkeler, paralarının dış değerini ortak ölçü olan altın veya dolar cinsinden saptamışlar ve bu kıstasa göre paralarındaki değer dalgalanmalarını sınırlamak amacıyla alış ve satış kurlarını belirleyerek Uluslararası Tediye Bankasına bildirmişlerdir. Uluslararası para sisteminin dayandığı Ayarlanabilir Sabit Kambiyo Sisteminde konvertibiliteye geçiş imkanının Esnek Kambiyo Kuru Sistemine kıyasla oldukça zor olmasına rağmen 1958 yılından bu yana, EMA anlaşmasına dahil ülkelerden İzlanda ve Türkiye dışındakiler ulusal paraların konvertibilitesini korumuşlardır.

EMA, üye ülkeler arasında kısmi konvertibilitenin kurulmasına hizmet etmiş ve konvertibilitenin imkan verdiği serbest sermaye hareketleri ölçüsünde ulusal paraların tam konvertibilitelerinin kurulup geliştirilmesini kolaylaştırmıştır. Bu yönüyle daha sonraki yıllarda Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ve parasal işbirliğinin gelişmesinde de önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çerçevede 1969 yılından itibaren Karl Shiller, 1. ve 2. Barre ve 1. ve 2. Werner raporları ile gerçekleştirilmeye çalışılan Avrupa Para Sistemi 1979 yılında yürürlüğe girmiştir.

1.2.2. KONVERTİBİLİTENİN KOŞULLARI

Konvertibiliteye geçiş kararı alınırken bu geçişin gerektirdiği ön koşulların sağlanıp sağlanamadığı tartışmalarına girilmektedir. Konvertibiliteye geçiş ise ekonomide bazı yapısal değişimleri içermektedir. Değişmelerin boyutu kadar geleceğe yönelik projeksiyonlar ve ekonomik faaliyetlerin tümünün kazandığı istikrar da oldukça önemlidir. Bu sebeplerle ülkenin mevcut ekonomik konjonktürü kadar, geleceğe yönelik projeksiyonlarda konvertibiliteye geçiş kararı üzerinde belirleyici olmaktadır.(1)

Konvertibilite sistemine geçişin şartları, ülkenin ekonomik kalkınma ve büyüme süreci hedeflerinin gerçekleştirilmesi, ekonomideki yapısal değişmelerin hızı ve uygulanacak politikaların ekonominin amaçları ile tutarlı olarak konvertibilite sistemine geçişi ne ölçüde sağlayacağı çerçevesinde değerlendirilebilir.(2)

Dar anlamda bir ülke parasının bir resmi makamın iznine gerek olmadan diğer bir ülke parası ile piyasadaki cari kur üzerinden serbestçe değiştirilmesi demek olan konvertibilite, çok yanlı ticari ilişkilerin kurulabil-

(1) Bilge ERENGÜL, "Nasıl Bir Konvertibilite", Dış Ticarette Durum, Ocak-Şubat 1989, s.9.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk...., a.g.e., s.39.

mesi için bir araçtır. Başka bir deyişle, uluslararası ödemelerin çok yanlı olarak yapılabilmesini sağlayan konvertibilitenin çok yanlı ticarete imkan veren şartların bulunmaması halinde kurulması mümkün değildir.(1) Bu itibarla bir ülke ekonomisinin konvertibiliteye geçebilmesi ve konvertibilitenin amacına ulaşabilmesi bazı ön koşulların varlığına bağlıdır. Bu koşulları şöyle özetlemek mümkündür:

Ülke ekonomisinin yapısal bir değişim ve gelişim içinde olması gerekir. Yapısal değişiklikler, iç piyasanın liberasyonu, yani mal fiyatlarının olduğu kadar paranın fiyatınında serbest belirlenmesi, dış ticarete konan kısıtlamaların kaldırılması veya en az düzeye indirilmesi, kambiyo işlemleri ile sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve cari işlemler dengesinin sağlanmasını kapsar.(2)

Dünya konjonktürünün, hangi ölçülerde konvertibilite sistemine geçiş için elverişli olduğu önem taşımaktadır.(3) Geçiş aşamasında zaman ayarlaması ülkenin olumlu ekonomik durumunu geçici niteliklere göre değıilde ola-

(1) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.59.

(2) ERENGÜL, a.g.e., s.9.

(3) Türkel MİNİBAŞ, "Eriyen Liramız Konvertibiliteye Hazır mı?", Para ve Sermaye Piyasası, Sayı:115, Yıl:10, s.19.

bilecek iç ve dış şoklar karşısındaki süreklilik derecesine göre ele almak gerekir.(1)

Ayrıca ülkede siyasi istikrar ve güven ortamının sağlanması, ticari partnerlere karşı yükümlülüklerin yerine getirilmesi, kararlı bir büyüme hızına ulaşılması, döviz rezervlerinin iktisadi koşulların gerektirdiği bir düzeye ulaştırılması, gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulaması ile, para, sermaye ve döviz piyasalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Konvertibilite sistemine geçişin söz konusu bu koşullarını iç ve dış ekonomik koşullar açısından daha ayrıntılı olarak incelemeye çalışalım.

2.2.1. Genel Ekonomik Koşullar

2.2.1.1. Ekonomik Yapı ve Gelişmişlik Seviyesi

Konvertibilite sistemine geçiş kararı alınırken, ekonomik yapının belirli bir gelişme seviyesine ulaşmış olması gerekir.

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk a.g.e., s.39-40.

Konvertibilitenin tarihi gelişimine baktığımızda değişik dönemlerde sistemden uzaklaşıldığını görmek mümkündür.

I.Dünya Savaşı sırasında Avrupa devletleri çeşitli sebeplerle uygulanan döviz kontrolleri yüzünden ulusal paraların altına çevrilebilme garantisi kaldırılmış ve konvertibilite sisteminden uzaklaşmıştır. Savaş döneminde dünya para sisteminde büyük bir karışıklık yaşanmıştır. Savaş sonrasında ekonomilerin yeniden üretim güçlerine ulaşmaları ölçüsünde sistem yeniden işlemeye başlamıştır. 1929-1933 yıllarında dünya ticaretinde önemli yeri olan ülkelerin altın standardını terk etmeleriyle konvertibilite sisteminden yine uzaklaşmıştır. Savaşın ekonomiler üzerindeki büyük tahribatı sonucu üretim imkanlarının ihracat ve ithalatın daralması, çok yanlı ticaretin yerini iki yanlı ticarete bırakması, ülkelerin yeterli gelir seviyesine ulaşamaması, konvertibilite sisteminin yeniden canlanması için engel teşkil etmiştir. Ekonomilerini yeterli ekonomik güce ulaştıran ülkeler 1958 yılında tekrar sisteme geçme olanağını bulmuşlardır.

Bu kısa tarihsel gelişimden de anlaşılacağı gibi ekonomisi güçlü, ihracat gelirleri yüksek ve yeterli altın ve döviz rezervlerine sahip olan ülkeler paralarına konvertibilite tanıyabilirler. Ödemeler bilançosunun dai-

ma denk olması ani bunalımları karşılayacak kadar büyük altın ve döviz rezervlerinin bulunması gereklidir.

Avrupa ülkelerinin bu tecrübesi, ekonomik yapılarını belirli bir gelişme seviyesine ulaştıramamış, yeterli döviz elde etme ve ihraç imkanı sağlayamamış ülkelerin konvertibiliteye geçmeyi imkansızlaştırdığını göstermektedir.

Güçlü bir döviz geliri elde edilememesi, söz konusu ekonomide ihracat sektörlerinin kuruluş aşamasında olduğunu ve ihracatın milli gelir içindeki payının düşük olduğu anlamını taşır. İhracatın en güçlü döviz geliri elde eden sektör olduğu düşünülürse söz konusu ekonominin döviz gelirlerinin sağlam temellere oturmadığı görülür. Ekonomik gelişme ve ihracat aynı seviyede geliştirilemediği içinde ekonominin ithal talebi artacaktır. Ekonomilerin yüksek bir marjinal ithal eğilimine sahip olmaları sonucu ürünlere olan iç talebin gelir artışı ile beraber hızla artmasının bir sonucu olur.(1)

(1) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının a.g.e., s.45.

2.2.1.2. İç Dengelerin ve Fiat İstikrarının Sağlanması

Konvertibiliteye geçişin koşullarından biri de iç ekonomik dengelerin uluslararası piyasalara entegre olabilecek düzeyde kurulmasının sağlanması ve bu dengelerin korunmasıdır.

iç denge ile söz konusu olan enflasyonist baskıların ortadan kaldırılması, atıl kapasitelerin kaldırılarak üretkenliğin artırılması, işsizliğin asgari düzeye indirilmesi döviz kaynaklarının teşvik edilmesi, yeterli düzeyde büyüme hızının ve gelir dağılımında nisbi istikrarın sağlanmasıdır.(1) Toplam tüketim ve yatırım harcamaları ile toplam kaynaklar dengesi sağlanmalıdır. Toplam yatırımlar gerçek tasarruflarla finanse edilmeli, enflasyonist finansman yollarından kaçınılmalıdır. Ekonominin iç dengesinin sağlanmasında fiat istikrarı ile tam çalışma amaçlarına ulaşılması, enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerle mücadele edilmesi önem taşımaktadır.(2)

iç dengeler, konvertibilite bakımından, toplam arz-toplam talep, gelir-harcama, tasarruf yatırım, kamu

(1) UZUNOĞLU, a.g.e., s.23.

(2) AYDIN, "Paranın Dış Konvertibilitesi ve Yeterli Rezerv Politikası (III)", Ekonomide Para Kredi, Yıl:1, Sayı:9, Eylül 1988, s.63.

gelir ve giderleri dengesi, ödemeler dengesi ve fiat istikrarı yolu ile kur dengesini ve istikrarını belirleyeceğinden dolayı önemlidir.(1) İç ekonomik dengenin bozulması, dış dengenin sağlanmasını da güçleştirecek ve dış ticaret açıklarının artmasına yol açacaktır. Bu nedenle konvertibilite rejimine geçmek isteyen bir ülkenin toplam harcamalarının finansmanını dengeli bir şekilde tanzim etmesi ve ödemeler bilançosunda önemli problemler yaratmayacak şekilde harcamalar dengesini koruması gereklidir.(2)

İç dengelerin sağlanmasında maliye politikasında, bütçe gider ve gelirlerinin dengesi temin edilmeli, açık finansmandan kaçınılmalıdır. Harcamaların finansmanında ne emme otoriteleri, ne sosyal sektör yani sendikalar, ne de özel sektör, tasarrufları ve borçlanmaları ile tamamlanmış harcanebilir gelirlerinin üstünde bir harcama politikasına yönelmemelidir.(3)

Fiat istikrarının korunması için ekonominin tam kapasite ile ve verimli bir şekilde işlemesi gereklidir. Konvertibilite sistemine geçişin zorunlu koşullarından biri de, ülkede iç dengelerin temini açısından enflasyon-

(1) ABUŞOĞLU, Türk Lirasınına.g.e., s.46.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk Lirasının.....a.g.e., s.40.

(3) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk.....a.g.e., s.41.

nist eğilimlerin oluşmasının önlenmesi, enflasyon oranının ticaret yapılan başlıca ülkelerin enflasyon oranları ile uyumlu olmasının sağlanmasıdır. Sermayenin sürekli erimesi, yatırımcıların belirsizlik içinde karar vermeleri ve gelir dağılımındaki olumsuz gelişmeler konvertibilite için gerekli koşul olan enflasyonun indirilmesi gerekliliğini gündeme getirir. Ülkede ortaya çıkan enflasyon oranı diğer ülkelerden yüksekse, yabancılar konvertibiliteye geçen ülke parasını uzun süre elde tutmak istemeyeceklerdir. Ulusal para gerçek anlamda konvertibilite olsa yurt içinde sürekli değer kaybettiği için kısa sürede elde çıkarmak gerekecektir. Bunun dışında enflasyon döviz kurlarında da değişikliğe neden olacağı için parayı ülke dışına çıkarırken zararlarla karşılaşmak mümkündür. Konvertibiliteden beklenen amaç ise ulusal paranın uluslararası bir ödeme aracı olarak kullanılmasının sağlanmasıdır.(1)

Konvertibilite sistemine geçişten önce iç ve dış fiyat farkları en az düzeye indirilmeli, geçiş safhasında da ülke içi fiyatları ile ticari ilişkide bulunan ülkeler arasındaki farkların kambiyo kurunun aşırı devalüasyon ile giderilmesinden kaçınılmalıdır. Başlangıçta devalüasyon enflasyonun nedeni değil ama bir sonucudur. Fakat başarısız devalüasyonlar enflasyonist eğilimlere

(1) ÇELEBİCAN, "Türk Lirasının Konvertibilite Sorunu", Dış Ticarete Durum, Mart-Nisan 1989, s.19.

yol açarak, enflasyon-devalüasyon-enflasyon döngüsüne ekonomiyi sokacaktır. Bu yüzden konvertibiliteye geçişte fiat istikrarının sağlanmasında böyle bir döngüye girilmemesi, istikrar politikalarının amacı olarak benimsenmelidir.

Hızlı fiat artışları, dengesiz kaynak dağılımı, cari işlemler bilançosu dengesizliği ve sosyal dengesizlikler yaratmakta ekonominin dünya piyasalarındaki rekabet gücünü azaltmaktadır.(1)

Bir ülkede dış dünyaya oranla yükselen fiatlar, maliyetlere ve satış fiyatlarına yansiyarak, ihraç mallarının rekabet imkanını azaltacak ve ithal mallarında nisbi bir ucuzluğa yol açacağından ülkeye yapılan ithalatı arttıracak ve ülke ödemeler dengesi açığı ile karşılaşacaktır. Bunun tersi bir durum söz konusu olursa, genel fiat seviyesi düşerse, bu ülkenin ihraç malları nisbi olarak pahalılaşacak ve ithal talebi düşecektir. Bu durumda ülkenin ihraç malları dünya piyasalarında etkili bir rekabet gücüne kavuşurken, ihracat artışı da ödemeler dengesi lehte bir görünüm kazanacaktır.(2)

(1) Rıfat YILDIZ, Konvertibilite, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:639, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1987, s.34.

(2) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.68-69.

Ekonomi sanayileşirken, ihracatı arttırarak, cari işlemler bilançosunda denge sağlamak istenilen bir durumken fiyat istikrarının ihmal edilmemesi zorunludur. Fiyat istikrarsızlığın sebepleri yapısal veya konjonktürel olabilir. Yapısal sebepler verimli sanayileşme yani üretim artışı ile sağlanmalı, konjonktürel sebepler ise maliye, para-kredi ve döviz kuru politikası araçları ile gözömlenebilir.(1)

2.2.1.3. Para ve Sermaye Piyasalarının Geliştirilmesi

Ekonomideki temel kurumlardan biri olan para ve sermaye piyasalarının varlığı ve bu piyasaların belli bir gelişme seviyesine ulaşarak uluslararası piyasalar ile bütünleşmesi de, konvertibilite sistemine geçişin bir koşuludur. Ulusal ve uluslararası piyasalar arasındaki söz konusu bir bütünleşmenin sağlanabilmesi için en azından,

- 1) Kısa vadeli sermaye hareketlerinin oluşması,
- 2) Esnek döviz kuru sisteminin uygulanması,
- 3) Döviz kuru dalgalanmaları ile kısa vadeli faiz oranları arasındaki ilişkinin sağlanması,

(1) YILDIZ, a.g.e., s.34.

- 4) Ülkedeki kısa ve uzun vadeli faiz oranları politikasının sermaye hareketleri üzerinde etkili olması gerekmektedir.(1)

Söz konusu bütünleşme ve bu bütünleşmenin koşulları ülkenin para ve finans politikalarının dışa açılmasında önemli bir faktördür. Bu faktör konvertibilite sistemine geçişi ve aynı zamanda sistemin sürdürülmesini kolaylaştıracaktır. Konvertibilite sistemine geçiş aşamasında ülkedeki para piyasası geliştirilmeli, para piyasasının likiditesini kontrol edebilecek ve döviz kuru dalgalanmalarında etkin rol oynayabilecek kısa vadeli para piyasası serbest faiz oranı oluşturmalıdır.(2)

Konvertibilite sistemine geçişte, gerçek anlamda kısa vadeli bir para piyasası ile serbest döviz piyasasının oluşturulması gerekmektedir.

2.2.2. Sosyo-Politik Koşullar

Konvertibiliteye geçişte bazı kurumsal şartların oluşturulması ile ilgili ön şartlar kadar, hatta daha da önemlisi ekonominin gelecekteki seyrinin sistemi sürdü-

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda..... a.g.e., s.47.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda..... a.g.e., s.48.

rebilecek kapasiteyi ne ölçüde göstereceğidir. Önemli olan konvertibilitenin ilanı değil, sistemin yürütülebilmesidir. Asıl olan konvertibl kılınan paranın, uluslararası alanda güven verici özellik taşımasıdır.

Konvertibilitenin sürekli olabilmesi, ülkede ve yurt dışında konvertibilitenin askıya alınmayacağı, iktisadi kararların sık sık ve beklenmeyen yönlerde değiştirilmeyeceğine güven duyulmasına bağlıdır. Ülkesinde siyasal ve iktisadi istikrarı sağlamak ve bu istikrarın süreceği yolunda güven yaratmak parasını konvertibl kılmak isteyen hükümetlerin temel amaçlarından biri olmalıdır.(1)

Ülkenin benimsediği ekonomik anlayış ve politikanın kısa süreler itibarıyla değişmemesi, kararlı olması dış dünyada ülke ekonomisine karşı güven ortamı yaratır. Elinde ülke parası bulunanlar, parayı yabancı bir dövizle değiştirme yerine, cari işlemlerde kullanmayı veya ellerinde bulundurmayı tercih edeceklerdir.(2)

Sermaye hareketleri açısından da konu önemlidir. Ülkeye giren sermaye ani politika değişiklikleriyle karşılaşırsa sermayenin ülke dışına kaçışına sebep olur. Sermaye kaçışı çıktığı ülkelerin ödemeler dengesinde

(1) ÇELEBİCAN, "Türk Lirasının Konvertibilite Sorunu", a.g.e., s.19.

(2) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının..... a.g.e., s.47.

aleyhte işlemlerine neden olur. Parasına konvertibilite tanımak isteyen ve muhafazaya çalışan ülkelerin, ani sermaye hareketlerinden sakınmaları elde edecekleri fayda açısından önemlidir. Sermaye kaçışı, sermaye ihraç eden ülkelerde dış ödeme gelirlerinin tükenmesine veya azalmasına sebep olur. Sermaye giren ülkelerde ise, kaçak paranın her an terketme ihtimali bulunması ödemeler dengesinin istikrarını bozar.(1)

Konvertibilitenin sürdürülebilmesi bakımından, istenmeyen sonuçlar doğuran sermaye hareketlerini önlemek için, ülkede siyasi güvenlik ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi gereklidir.

Ülke parasına olan güvenin sarsılmaması için söz konusu ülkenin dikkatli bir ekonomik politika izlemesi gerekir. Çünkü en küçük bir güçsüzlük, ellerinde, o ülkenin parasını tutan kimselerin bunu başka paralara çevirmek için hücum etmelerine neden olur. Böyle bir durum ise çok defa konvertibilitenin kaldırılması ile sonuçlanabilir. Örneğin 1971 yılında ellerinde dolar bulunduranların bunları altına çevirmek için hareketleri sonunda doların altına konvertibilitesi kaldırılması, bunun gibi 1947'de Sterlin'in konvertibl olup sonradan iptal edilmesi önemli tecrübelerdir.(2)

(1) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.86.

(2) Sadun AREN, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları 7.Baskı, s.142.

2.2.3. Dış Ekonomik İlişkilere Bağlı Koşullar

2.2.3.1. Dış Ticaret Dengesi

Konvertibilitenin uzun dönemde en önemli koşulu, ilgili ülkenin dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarından arındırılmış olarak, dış ticaret dengesinin, cari işlemler dengesinin sağlanmış olmasıdır. Dış ticaret açıkları sürekli olan bir ülkenin konvertibilite sistemine geçmesi mümkün değildir. Hizmet dış satımları, karşılıksız transferler, kısa süreli sermaye hareketleri, dış ticaret açıklarının hemen finanse edilmesine imkan tanısa bile, bir ülkenin dış ticaret açıkları istikrarlı bir azalma göstermeden konvertibilite sistemine geçiş sağlıklı olmayacaktır.(1)

Konvertibilite sistemine geçişte önemli olan dış ticaret açıklarının sebeplerini ortadan kaldıracak, iç ve dış ekonomik yapısal değişimin hızlı ve istikrarlı bir yapıya kavuşması ile ilgili ekonomi politikası önlemlerinin alınması yerinde olur.

Dış ödemeler dengesindeki denkliğin, sadece dış ticaret dengesinin yada cari işlemler dengesi denkliği

(1) AKGÜÇ, a.g.e., s.9.

olarak ele almak hatalı olacaktır. Dış ödemeler dengesinin uzun vadeli ve normal sermaye hareketleri ile sağlanması önem taşır. Asıl olan ödemeler dengesinin kalemler itibariyle, yani her hesap grubu veya her kalemin kendi içinde denkliğinin sağlanmış olması daha uygundur.

Uzun dönemli açıkların kronikleştiği bir ekonomide döviz kazandırıcı ve harcayıcı işlem olarak dış ticaret dengesinin sağlanması önemlidir. Döviz kazandırıcı işlem olarak ihracat, ithalatın altında kalıyorsa, ithalatın kısılmasından çok ihracatın arttırılması ile dengeye ulaşılması gerekir. İhracatın yetersizliği üretim yapısı ve gelişme seviyesinden kaynaklanıyorsa uzun dönemli tedbirlere ihtiyaç duyulabilecektir.(1)

Dış sektördeki dengesizlik, talep yapısındaki büyümeyi sınırlayıp arzdaki büyümeyi teşvik eden politikalarla beraber, uygun döviz kuru ayarlamaları ile giderilebilmesi mümkündür. Para, maliye, gelir ve yatırım politikaları, kurumsal düzenlemeler, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısı gözönüne alınarak, dış dengenin sağlanması için uygulanabilir. Kambiyo sisteminin yeterli düzeyde serbestleştirilmesi ve kısıtlamaların kademeleri olarak kaldırılması ile konvertibiliteye geçiş için uygun ortamı sağlayacaktır.(2)

(1) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının....a.g.e., s.35.

(2) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de..... a.g.e., s.62.

Dış ödemeler dengesi teorisi üzerinde önce ulusal ekonomi ve uluslararası ekonomi açısından dış ödemeler dengesinde ortaya çıkan dengesizlik olgusunun neden ve nasıl ortaya çıktığının açıklanması, ikinci olarak da bu dengesizliği giderme yolları, denkleştirme mekanizmalarının ve süreçlerinin işleyiş biçimleri etkinlikleri ve yetersizliklerinin ortaya konulması gerekir. Bu itibarla, ilk aşamada dış ödemeler dengesinde, dengesizliğin giderilmesi veya önlenmesi amacıyla izlenecek politikaların (dış ticaret politikası, döviz kuru ve kambiyo politikası...) belirlenmesi bakımından önem ve öncelik taşır.(1)

Bir ülkenin dış ülkelerle olan her türlü ekonomik ilişkisini o ülkenin ödemeler dengesini inceleyerek anlamak mümkündür. Ödemeler dengesi bir ülkenin ekonomik bünyesinin aynası niteliğindedir. Çünkü cari işlemler dengesi ülkenin tercihleri, kaynakları, üretim fonksiyonu, para arzı, fiatlar genel seviyesi gibi konularla yakından ilgilidir. Ödemeler dengesinin ideale yakın biçimde dengede olabilmesi için cari işlemler dengesi, uzun ve kısa vadeli sermaye hareketleri ile, altın ve döviz rezervlerinin uyumlu bir ilişki içinde olması gerekmektedir.

(1) Suat ÖKSÜZ, Türkiye'de Para ve Dış Denge, E.İ.T.İ.A. Yayın.No:223/146, Eskişehir 1980, s.8.

Cari işlemler bilançosu dengesi ile yatırım-tasarruf ilişkisi teorik olarak şöyle açıklanabilir:(1)

$$Y + M = C + I + G + X \quad (1)$$

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (2)$$

Y: Milli Gelir

X: İhracat

C: Tüketim

M: İthalat

I: Yatırım

S: Tasarruf

G: Kamu Harcamaları

Burada (X-M) ihracatla ithalat farkı, net dış ticaret bilançosudur. (X-M) in pozitif olması X'i artırır, aksi durumda azaltır. İhracat gelirinin ithalat harcamasına göre fazla olması milli gelir için yatırım, aksi durum ise milli gelir için tüketim etkisi yapar.

Y.M.C.I.G.X denklemini dikkate alırsak, bir ülkenin yurt içi tasarruf ve yatırımlarıyla, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki $S-I=X-M$ olacaktır. Ülkenin yurt içi tasarruf ve yatırım farkı, denge durumunda ülkenin net ihracatına yani yurt dışı yatırımlarına eşit olmaktadır. Bu durumda yurt içi tasarruf fazlası, net ihracat fazlasına eşittir. Bunun tersi durumda yani yurt içi yatırım, yurt içi tasarruftan fazla olursa bu da net itha-

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk... a.g.e., s.41.

lat fazlasına eşit olmaktadır. I-S.M-X olarak gösterilirse, yurt içi yatırım fazlasının ülkeye bunu karşılayacak sermaye girişi olduğu görülür. S-I, kaynak dengesi olarak tanımlanmaktadır.(1)

Konvertibilitenin sağlanması ve devam ettirilebilmesi için dış ödemeler dengesinin sürekli ve büyük ölçüde açık vermemesi gerekir. Ancak, dış ödemeler dengesindeki denklik sadece dış ticaret dengesinin veya cari işlemler dengesinin denkliği şeklinde ele alınmalıdır. Dış ödemeler dengesi uzun vadeli ve normal sermaye hareketleri ile denkleşiyorsa konvertibilite için gerekli ön koşullarından biri gerçekleşmiş sayılır.(2)

2.2.3.2. Döviz Rezervi

Konvertibilite sistemine geçişin önemli koşullarından biri de, konvertibiliteyi sürdürecekt düzeyde ülkenin döviz rezervine sahip olmasıdır. Bu koşul döviz arz ve talebi ile ilgilidir.

Bir ülkenin brüt uluslararası rezervleri ülkenin Merkez Bankasındaki uluslararası standartlara karşı ge-

(1) Gülten KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985, s.37.

(2) ÇELEBİCAN, "Türk Lirasının Konvertibilite Sorunu", a.g.e., s.18.

lem altın ve döviz miktarı ile diğer bankalardaki döviz miktarı toplamından oluşmaktadır. Bu toplamdan muhabir borçlar çıkarılırsa net rezervler, net rezervlerden altın miktarının çıkarılmasıyla da net döviz rezervleri bulunur.(1)

Ülke rezervlerinin hiç olmazsa ülkenin döviz giderlerinin döviz gelirlerini aşması nedeni ile karşılaşacağı güçlükleri belirli bir devre içinde karşılamaya yeterli olmalıdır. Yeterli rezerv miktarının en basit anlamda ölçüsü ülkenin en azından birkaç ay "asgari 6-9 ay" süresince ithalatını karşılayan "rezerv seviyesi" olarak yorumlamak mümkündür.(2)

Ödemeler dengesini sağlamak için gerekli koşullar gerçekleşmiş olsa bile, bir ülkede genel döviz arzı ile genel döviz talebinin her an birbirine eşit olması beklenemez. Aynı şekilde ülke para arzının, para talebini her zaman karşılaması da mümkün değildir.(3) Konvertibl dövizler içinde bu eşitsizlik görülebilmektedir.(4) Bu eşitsizlik, a) İthalat ve ihracatta görülen mevsimlik dalgalanmalar ve meydana gelen ani fiyat yükselişleri, b) Kısa süreli sermaye hareketleri, c) Dış ticaret had-

(1) YILDIZ, a.g.e., s.48.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk a.g.e., s.60.

(3) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.86.

(4) YILDIZ, a.g.e., s.48.

lerinin aleyhte gelişmesi, dış borç ana para ve faiz ödemelerinden kaynaklanabilir.(1)

Döviz gelirleri ve döviz giderleri her ülkede mevsimlik dalgalanmalar gösterir. Ödemeler dengesinde ortaya çıkan ve ilerde kendi kendini telafi edecek olan açıkları karşılamak için veya belirli bir ülke parasının arz ve talebi arasında meydana gelebilecek geçici eşitsizlikleri karşılamak için, diğer bir deyişle döviz arz ve talebini kambiyo hadlerinde büyük dalgalanmalara sebep olmadan eşitliyebilmek için parası konvertibl bir ülkenin konvertibl yabancı paralar ile altından oluşan bir döviz stokuna sahip bulunması gerekir.(2)

Döviz arz ve döviz talebinden kaynaklanan döviz kuru dalgalanmaları esnek kurlarda her zaman mümkün olduğundan döviz kuru dalgalanmalarını engelleyip milli paraya istikrar kazandırmak için, ülkenin döviz rezervine başvurulur. Döviz kuru dalgalanmaları takip edilen kur politikası ile ekonominin gücüne, istikrarına da bağlı olmaktadır.(3)

Rezerv koşulu genellikle bazen döviz kurunun piyasada serbestçe oluşumuna bırakılmasının da temele ko-

(1) YILDIZ, a.g.e., s.48-49, ÇELEBİCAN, a.g.e., s.86, AYDIN, a.g.e., s.60, ABUŞOĞLU, a.g.e., s.37-38.

(2) ÇELEBİCAN, Konvertibilite, a.g.e., s.87.

(3) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının a.g.e., s.38.

şulu olarak ileri sürülmektedir. Buna bazı karşı görüşlerde bulunmaktadır. Bunlara göre, eğer döviz kuru piyasada serbestçe oluşacaksa bunun için belli bir rezerv birikimi şart değildir.(1) Fakat istikrarlı bir yapıya kavuşmamış, işsizlik, enflasyon problemlerinin bulunduğu, özellikle döviz kazandırıcı faaliyetlerde dalgalanmalar gösteren ekonomilerde döviz arzı ve talebine bağlı kur değişimleri daha fazladır. Böyle ekonomilerde döviz rezervlerine daha fazla ihtiyaç duyulur.(2)

Dış finansman ve borçlanma yolunu kullanan ekonomilerin dış borç ve faiz ödemeleri ile döviz rezervleri birbirleriyle ilgilidir. Dövizle ödenecek dış borçların dikkate alınması, konvertibilite sistemine geçiş safhasında, yeterli döviz rezervi politikası için gerekli olmaktadır.(3)

Yeterli döviz rezervi, ülkenin ekonomik konjonktürünün tüm safhalarında konvertibilite sisteminin devamını sağlayan miktar olup, ülkenin yeterli döviz düzeyi ekonominin gelişme hedef değişkenleri ilişkilerinin belirlenmesi gerekir.(4)

(1) Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:18, Sayı:8, Ağustos, 1981, s.24.

(2) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının..... a.g.e., s.38.

(3) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk..... a.g.e., s.64.

(4) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk..... a.g.e., s.60-61.

Konvertibilite için ülkenin döviz gelirlerinin yeterli düzeye çıkarılması gerekir. Ülkelerin döviz rezervlerini yeterli düzeye çıkarabilmeleri geniş bir üretim kapasitesine ve yüksek bir dış rekabet gücüne ulaşmalarıyla mümkün olabilir. Mevcut rezervlerin yeterli düzeyde olmaması ulusal paranın değer kaybetmesine yol açarak ulusal paraya olan güvenin sarsılmasına sebep olur. Bu koşullar altında ise konvertibiliteyi sürdürme imkanı kalmayabilir.(1)

2.2.3.3. Gerçekçi Döviz Kuru Uygulaması

Parasına konvertibilite tanıyan bir ülkenin gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulaması gereklidir.

Döviz kurunun, ülkenin uluslararası ticaret ve ödemelerinin serbest dış ticaret rejimi altında yapmış olduğu ithalat ve ihracat ve diğer hizmet işlemleri dolayısıyla döviz gelir ve giderleri arasındaki dengenin sonucu olarak oluşması gerekir.(2)

(1) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 6.Baskı, Güzem Yayınları No:2, İstanbul 1988, s.163-164.

(2) AYDIN, "Paranın Dış Konvertibilitesi ve Yeterli Rezerv Politikası (II)", Para-Kredi, Yıl:1, Sayı:10, Ekim 1981, s.33.

Denge döviz kuru en basit şekliyle milli gelir oluşurken döviz arz ve talebini kendiliğinden dengeleyen kurdur.(1) Döviz kuru, uzun ve kısa vadeli hedefler takip edilmesine olanak veren politikalar arasındaki ilişkinin sağlanmasında önemli bir unsur teşkil etmektedir.(2)

İdeal döviz kuru seviyesinin ilgili ülkenin arzulanacağı üretim, tüketim, dış ticaret ve dış ödemeler yapısıyla, sübvansiyonlarıyla ve döviz kontrolleriyle tutarlı ve ulumlu olması gerekir. Teorik olarak bu tutarlılığa erişebilmek için zaman içinde reel üretim ile finansal akımları birleştiren, döviz kuru ve diğer değişkenlerin optimal değerler kazanmasını sağlayan ekonomik genel denge modeli gerekmektedir.(3) Bu model çerçevesinde teorik olarak gerçek denge kuru, milli gelirin yıl içinde üretilmesinden doğan döviz arz ve talebini dengeleyen kurdur. Bu doğal döviz arz ve talebi hiçbir kambiyo ve miktar kısıtlaması, hiçbir dış yardım ve borç gümrük duvarları yanında, yurda dışardan akan içi dövizleri ve eski dönemlerden kalan döviz rezervlerinin ol-

(1) Atilla BAŞRIAÇIK, "Konvertibilite-Döviz Kuru İlişkileri ve Türkiye Bakımından Bir Değerlendirme", Vergi Dünyası, Sayı:93, Mayıs 1989, s.72.

(2) Bela BALASSA, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları", Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayın No: 1986-270, s.173.

(3) YILDIZ, a.g.e., s.43-44.

madığı bir ortamda oluşursa doğal denge kurunu belirleyecektir.(1) Böyle bir ortamda döviz alım ve satımı, her türlü para ve dış işlem türü için serbest bırakıldığında, tam konvertibilitenin başarıyla uygulanması söz konusudur.

Döviz arz ve talebi arasındaki dengeyi koruyamayan döviz kuru ile gerçekleştirilecek bir uygulama konvertibilitenin gerçekleşmesini engelleyecektir. Bu durumda gerçekçi döviz kuru konvertibilitenin başlangıç ve devam ettirilmesi için gereklidir.

Tanımlanan "denge kurları" ve "tam konvertibilite" teorik kavramlar olup uygulamaya konması kolay olmaktadır. Konvertibilitenin olduğu gibi, denge kurunun da dereceleri vardır. Ekonomide kambiyo ve miktar kısıtlamaları kaldırıldıktan sonra, uygun oranlarda gümrük duvarı veri olarak alındığında, dışardan belli bir yardımın ve işçi dövizlerinin olabileceği bir ortamda oluşan döviz kuru, teorik olarak gerçek denge kuru olmayacak, fakat daha gerçekçi bir denge kuru olacaktır. Böyle bir denge kurunun olduğu ortamda ülke parası yabancı paralara istendiği an cari denge işlemleri için çevrilebiliyorsa kısmi konvertibilite başarı ile uygulanabilir.(2)

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de... a.g.e., s.62.

(2) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de... a.g.e., s.63-64.

Denge kuru politikasının uygulanabilmesi için, sabit veya esnek yada ayarlanabilir kur politikalarından herhangi birini benimsemesi yeterli olmaktadır. Çünkü denge kuru politikası bu kur sistemlerinden herhangi biri ile uygulanabilmektedir. Gerçektende, teoride gerek sabit, gerek esnek, gerekse ayarlanabilir kur politikaları ile birlikte konvertibilite yürütülebilmektedir. Burada önemli olan belirlenen kurların, döviz arz ve talebinin oluşturduğu kurlara giderek yaklaşmasıdır.

Uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerin çok taraflı bir sistem içerisinde gerçekleşmesi, sisteme dahil ve dahil olacak ülkelerin ulusal paralarının birbirine konvertibl olmasını gerektirir. Konvertibilite çok taraflı ekonomik ve ticari ilişkileri hazırlayan şartlardan biri olup ve çoğu kerede yukarıda incelemeye çalışılan şartların bir bileşkesidir. Bu nedenle söz konusu şartların oluşturulamaması, konvertibilitenin varlığını ve anlamını yitirmesine yol açar.

Konvertibilitenin ön şartları amaca ulaşmada yani konvertibilitenin anlam kazanma ve fonksiyonunu yerine getirmede rol oynarlar. Söz konusu şartları taşıyan konvertibl bir döviz olarak kabul gören para ancak bundan sonra her tür işlemde, gerek ikili ilişkilerde gerekse üçüncü ülkeler arasında, kullanılmaya başlanacaktır. Bu aşamaya gelindikten sonra ülke tüm ekonomik şartları ile

zaten dünya ekonomisine entegre olacak bir yapıya ve seviyeye ulaşmış olacaktır. Bu haliyle konvertibilite ekonomik gücün bir göstergesi olmaktadır.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI

1. Döviz ve Döviz Kuru Kavramı

Uluslararası ekonomik ilişkiler, uluslararası parasal sorunları doğurmuştur. Ancak, uluslararası ilişkilerde çeşitli ulusal paraların bulunması, dış ödemelerde kullanılacak değişim biriminin saptanmasında karışıklığa yol açmaktadır. Uluslararası değişim biriminin belirlenmesindeki zorluğun yanında, uluslararası para arzı, ulusal paraların birbirlerine karşı oransal değerlerinin saptanması konusunda ortaya çıkan sorunlar, hükümetleri, uluslararası ekonomik ilişkilerde etkinlik sağlayacak bir uluslararası parasal sistem kurmaya yöneltmiştir.

Uluslararası para sistemi, ülkeler arasındaki ödemeler sorunlarının çözümlenmesini ele alan kurallar ve yöntemler olarak tanımlanabilir. Başta uluslararası rezervlerin seçilmesi ve arzı, döviz kurları işleyişinin tespiti, çok taraflı ödemeler sisteminin geliştiril-

mesine hizmet eden bir mekanizmanın yaratılması gibi konular, bu kapsamın içine girmektedir.

Bir ülkenin ulusal parası ülke sınırları içinde kıymet koruma, gelecekteki ödemelerin ifadesi olma ve değişim aracı olarak kullanılma yönlerinden üstünlüğe sahiptir. Fakat uluslararası ilişkiler söz konusu olduğu zaman hangi uluslararası rezervin adı geçen işlevleri uluslararası alanda yerine getireceği sorunu doğmaktadır. Her ülkenin kendine özgü bir para biriminin olması nedeniyle, uluslararası ticarete çeşitli ulusal paralar kullanılmaktadır.(1)

Yabancı ülke paralarına döviz denirse de, daha gerçekçi bir deyimle, "dış dünyaya ödemede kullanılabilen tüm ödeme araçları" na döviz demek daha uygundur. Buna göre döviz kavramı, yabancı paralarla birlikte yurt dışında geçerli olan çek, poliçe, emre yazılı senet, hazine bonosu, tahvil ve hisse senedi gibi tüm ödeme araçlarını kapsamaktadır. Özellikle bankacılık alanında nakit yabancı paralarla, para yerine geçen ödeme araçları arasında bir ayırım yapılmakta ve birincisine "efektif" dğerine ise "döviz" denmektedir.(2)

(1) Dilek Saygın ÖZBEK, Uluslararası Para Sistemleri ve Parasal İlişkiler, A.İ.T.İ.A. Yayın No:169/3, Ankara, 1981, s.13.

(2) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 5.Basım, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986, s.158.

Uluslararası ticaretin varlığı, her ülkenin kendine özgü bir para biriminin olması nedeniyle, farklı ulusal paraların birbirine dönüştürüldüğü bir piyasayı gerekli kılmaktadır. Ancak bu piyasa diğer mal ve hizmet piyasalarından farklılık gösterir. Bu piyasada dünyanın belli başlı ülkelerinin paraları veya enazından dünya ticaretinde etkin bir paya sahip ve paraları konvertibl olan ülkelerin paraları alınıp satılmaktadır. Bu piyasa hacmi ve konumu itibarıyla dünyanın belli başlı tüm mali-finansal merkezlerini kapsayan dünya-çaplı bir piyasadır. Diğer piyasaların aksine bu piyasada geçici ve çok ufak bölgeler arası sapmalar dışında alım-satımı yapılan dövizlerin değerleri yani kurları arasında her zaman eşitlik vardır. Bu arada bu piyasanın diğer piyasalardan ayrılan en önemli özelliğini belirtelim: Döviz talebinde bulunan birey karşı ülkenin malını satın alabilmek için döviz talep ediyorsa bu durumda türev talepten, dövizini onun temsil ettiği nispi ve reel satın alım güçlerindeki değişimlerden faydalanmak amacı ile talep ediyorsa spekülatif motifli bir talepten söz edebiliriz.

Döviz, döviz piyasalarında alım-satımı yapılan bir mala benzetilebilir. Döviz piyasasındaki fiatın özel adı olan döviz kuru (1) yada başka bir deyişle yabancı ülke

(1) Nevzat GÜRAN, Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge, D.E.Ü. Yayınları, Kavram Matbaası, İzmir, 1987, s.5.

paralarını temsil eden herhangi bir para biriminin yerli para birimi türünden fiatı, tüm fiatlar gibi alıcı ve satıcıların isteklerinin denkleşmesiyle (1) yani döviz arz ve talebinin eşitlenmesiyle belirlenmektedir.

Milli para ile yabancı paralar arasındaki değişim oranı (2) olan döviz kuru, bir ülkenin fiat maliyet yapısını diğer ülkelerin fiat, maliyet yapıları ile ilişkilendirilmekte ve piyasalar arasındaki etkileşimi sağlamaktadır.(3)

Döviz piyasalarına yapılan müdahalelerin nitelik ve niceliklerine göre değişik döviz kuru sistemleri ortaya çıkmaktadır.

Döviz kuru sistemleri, farklı uluslararası para sistemlerini birbirinden ayırmaya yarayan bir ölçüt olup kurların nasıl belirlendiği ile ilgilidir. Döviz kuru sistemini "döviz kurlarının belirlenme ve değişim rejimi olarak tanımlamak mümkündür".(4) Döviz kurlarını hangi güçle-

(1) Erdoğan ALKIN, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İ.Ü. Yayın No: 2881-478, Güryay Matbaası, İstanbul, 1981, s.23.

(2) Sadun AREN, 100 Soruda Para ve Para Politikası, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986, s.90.

(3) Sema KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s.11-12.

(4) GÜRAN, a.g.e., s.7.

rin nasıl belirleyeceği, kurlardaki değişimin serbestçe veya resmi kararlarla gerçekleşip gerçekleşmediği gibi konularla ilgili kurallar döviz kuru sistemlerini oluşturmaktadır.(1)

Kambiyo sistemi ise daha geniş bir kavram olup, kurun tayini ve bu amaçla uygulanan metod, efektif döviz kurlarına etki eden gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları gibi yan etkenler, döviz alışveriş işlemlerinin serbestlik derecesi olmak üzere üç temel unsura sahiptir. Bu üç unsur birbirine bağlı olarak bir ülkedeki sanayileşmenin, dış ticaretin ve bu alanlardaki kaynak dağılımının yapısını belirler ve birbirinden ayrı değerlendirilmesi aydınlatıcı olmaz.(2)

Döviz kuru politikasına ilişkin iktisat kuramına bakıldığında onun yürürlükte bulunan uluslararası para sisteminin etkisi altında kaldığını ve ona göre biçimlendiğini görmek mümkündür. Döviz kuru politikalarında zaman içinde ortaya çıkan farklı yaklaşımlarda, uluslararası para sisteminde ortaya çıkan önemli değişmelerden kaynaklanmıştır.

(1) GÜRAN, a.g.e., s.7.

(2) Emre GÖNENSAY, "Döviz Kuru Politikası", Ekonomide Para-Kredi, Yıl:1, Sayı:11, Kasım, 1981, s.20.

Döviz kuru politikası kavramına bir açıklık getirmek gerekirse, sistem politikalardan oluşan genel bir ifade olup, aynı sistem içerisinde sistemin özüne ters düşmemek kaydıyla farklı politikalar izlenebilir.(1) Döviz kuru politikası tercihi, yukarıda değinildiği gibi çoğu kez ülkelerin bireysel kararlarından çok uluslararası para sisteminin yönlendirmesine göre oluşmaktadır.

2. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Döviz piyasalarında hangi yabancı para kuru üzerine aynı zamanda hangi ölçüde müdahale edileceği soruları ülkelerin tercih ettiği döviz kuru rejimine ve uluslararası para sistemi anlaşmaları ile bölgesel para sistemi anlaşmalarına bağlı olmaktadır. 1971 tarihinde Bretton Woods anlaşması ve sabit kur sisteminin sona ermesinden sonra ülkeler değişik kur sistemleri arasında bir seçim yapma sorunu ile karşılaşmışlardır. Ayrıca Uluslararası Para Fonu (IMF) anlaşmasında yapılan değişiklik, ülkelerin kendi özel koşullarına en uygun döviz kuru sistemini seçme serbestliğini vermiştir. Bu sebeple ilgili ülkelerin para otoriteleri, ülkenin dışa açıklık derecesi, ekonominin büyüklüğü, dış ticaret mallarının çeşitliliği, uluslararası finans piyasaları ile bütünleşme dere-

(1) GÜRAN, a.g.e., s.7.

cesi, enflasyon oranı gibi karar parametrelerini gözönüne alarak sabit kur, dalgalı kur veya bunların çeşitleri arasında uygun döviz kuru sistemi seçiminde karar kılmışlardır.(1)

2.1. SABİT KUR SİSTEMİ

Sabit döviz kuru sisteminde ulusal paranın dış değeri tek bir yabancı paraya veya birkaç paraya (sepet paralara) göre belirlenmektedir.(2) Tek bir paraya bağlı sabit döviz kuru sisteminde döviz kurunun dalgalanma marjı sıfırdır. Özel çekme haklarına (SDR) veya sepete bağlı sabit kur sisteminde döviz kurunun saptanmasında bağlı olunan sepet paralar SDR nazaran dalgalanma marjı sıfır veya 1 oranında olmak üzere çok küçüktür.(3)

(1) İzzet AYDIN, "Kambiyo Piyasaları Organizasyonu ve Kambiyo Kuru Seçiminin Faktörleri", "Konvertibiliteye Geçişin Temel Sorunu", Ekonomide Para Kredi, Yıl:2, Sayı:19, Mayıs 1983, s.7.

(2) AYDIN, "Kambiyo Piyasaları a.g.e., s.9.

(3) AYDIN, 1980'li Yıllarda a.g.e., s.105.

2.1.1. Altın Standardı

Sabit kur sistemleri söz konusu olduğunda akla ilk gelen 1870-1914 yılları arasında uygulanan uluslararası altın standardıdır. Altın standardı dünya ticaretinde önemli payı olan ülkelerin çoğunun kendi ulusal para birimleriyle altın arasında hemen hemen değişmeyen oranlar üzerinden iki yönlü konvertibilite sağladıkları ve ayrıca altın ihraç ve ithalini serbest bıraktıkları bir durumu ifade eder.(1)

Altın standardında, tüm ulusal para birimlerinin belli ağırlıkta altınla tanımlanması, bu paralar arasındaki değişim oranlarını yani döviz kurlarını da belirlemektedir.(2) Sistemdeki döviz kurlarının sabitliği, altın giriş ve çıkışıyla sağlanmaktadır. Döviz kuru iki ülke parasının içerdiği altın miktarına göre saptanır ve değişmez. Bütün kurlar, paraların içerdikleri altın miktarına göre saptandığından dolayı kurların değişmeyeceği açıktır. Döviz kuru altın girişi (ithal) ve çıkışı (ihraç) noktaları arasında sabit kalır.(3) Serbest döviz fiyatının resmi fiyatın altında veya üstünde oluşması mümkün değildir. Ülke parasının resmi değeri ile piyasa

(1) Nahit TÖRE, Döviz Kuru Politikasına Kuramsal Bir Yaklaşım, Akif ERGİNAY'a 65 nci Yaş Armağanı, Ayrı Bası, Olguç Matbaası, Ankara 1981, s.477.

(2) TÖRE, a.g.e., s.478.

(3) Erden ÖNEY, Uluslararası Para Sistemi, Ankara Üniversitesi, Yayın No:448, Sevinç Matbaası, Ankara, 1980, s.87,88

değeri arasındaki farkın, altının taşıma ve diğer masraflarını karşılayacak marjın dışına çıkması imkansızdır. Çünkü bu durumda ülkeler arasındaki ödemelerde altın kullanılacak, sonuçta resmi ve serbest kur kendiliğinden eşitlenecektir. Altının uluslararası ödemelerde kullanılması bazı navlun ve sigorta şeklinde masrafların yapılmasını gerektireceği için, döviz kuru dar bir marj içinde serbestçe dalgalanabilecek ve bu sınırların dışına çıkmayacaktır.(1) Çünkü böyle durumlarda başlayacak arbitraj işlemleri piyasa kurlarını yeniden disipline sokmaya yetecektir. Böylece uluslararası altın standardı, ulusal paraların sabit kurlarla birbirine bağlandığı tek bir para sahası oluşturuyordu. Bu sahada tek bir para yerine ulusal paraların dolaşmasının önemi yoktu, çünkü söz konusu paralar önceden saptanmış kurlar üzerinden serbestçe birbirine çevrilebiliyordu.(2)

Altın standardı, klasik iktisat teorisinin varsayımları olarak kabul edilen, uzun dönemde ekonomide tam istihdamın, tam rekabet şartlarında işleyen bir piyasanın, müdahaleci olmayan bir devletin, ücret ve fiyatlarda yukarı ve aşağı yönde esnekliğin olduğu, paranın sadece muamele sarkıyla elde tutulduğu ve dolayısıyla elde para tutma nedenlerinin çok yavaş değiştiği varsayımına dayandırılmıştır.(3)

(1) ÖNEY, a.g.e., s.96.

(2) TÖRE, a.g.e., s.478.

(3) Bülent DEMİRAĞ, "Konvertibilite ve Konvertibiliteye Geçiş Şartları", 1988-1989 Teftiş Kurulu Konferansları IV, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Yayın No:1986/306, s.116.

Altın standardı sistemini ele alan klasik iktisat teorisi dış ticaretin serbest bırakılması durumunda ödemeler bilançosu bir an bile bozulsa, bozulma sonucu ortaya çıkan altın giriş ve çıkışlarıyla başlayan ekonomik olayların ödemeler bilançosunu otomatik olarak dengeye getireceğini savunur.(1)

Fakat altın standardı sistemi uygulamada bazı sapmalar göstermiştir. Fiat-altın hareketleri öngörüldüğü gibi olmamış, ücretlerin geriye doğru esnek olmadığı görülmüş, Merkez Bankası sistemin kurallarına uymamıştır. Bu sapmalar sonucu altın standardı terk edilerek, uluslararası parasal sistemin altın döviz standardı modeline geçilmiştir.

2.1.2. Altın Döviz Standardı

Altın döviz standardı herhangi bir paranın belli bir sabit kurda rezerv olarak seçilen ve altına eşdeğer olan bir veya birkaç dövize serbest konvertibilitesinin olduğu sistemdir.(2) Bu sistemde, devlet, dış ödemeleri

(1) Mükerrer HİÇ, Para Teorisi, İ.Ü.Yayın No:2011, İktisat Fakültesi No:348, Elektronik Ofset, İstanbul, 1975, s.92.

(2) İlker PARASRA, Uluslararası Para Sistemi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1986, s.12.

gerçekleştirebilmek için bir ülkenin parası doğrudan söz konusu ülkenin para otoritesi tarafından altına çevrilmeyip altına konvertibl bir başka ülke parasına çevrilebilecektir.(1) Altın kambiyo standardında, parasını bir başka ülkenin parasına bağlayan ülke "tabi ülke" olarak adlandırılırken rezerv merkezi rolünü oynayan ülkenin parası ise "anahtar para şeklinde tanımlanmıştır. Bu sistemde, tabi ülke parası ile anahtar para arasındaki döviz kuru sabit tutulmuştur. Altın döviz sisteminde gerek ülke içinde tedavülde bulunan toplam para için, gerekse dış ödemeler için altın rezervi altın metal olmayıp, altına çevrilebilen paraya sahip olan ülkeden alacak senetleridir. Söz konusu alacak senetleri ise, anahtar ülkenin efektif parası, anahtar ülkeye ait devlet tahvilleri, hazine bonoları, kısa dönemli ticari senetlerinden oluşmuştur. Tabi ülke parası ile anahtar para arasındaki döviz kurunun sabitliği dolayısıyla, tabi ülke para otoritesi bilinçli bir alacak senedi alım-satımı politikasıyla kambiyo piyasasına müdahe etmesi gereklidir.(2)

Altın döviz kurunun sabit tutularak yapılacak alacak senetleri alım satımı, bu senetlerin rezervlerinin erimemesi koşuluyla bu sistemde otomatik altın standardı teoreminin işlemesine imkan verebilecektir. Sabit kur

(1) HİÇ, a.g.e., s.104.

(2) HİÇ, a.g.e., s.105.

üzerinden ithalat fazlası yurt içindeki toplam para arzını azaltacak, ihracat fazlası ise toplam para arzını arttıracaktır. Para arzı değişmelerini Merkez Bankası tarafından telafi edilmemesi koşuluyla fiyat etkilerinin ortaya çıkmasını sonuçlandıracaktır.(1)

Altın döviz standardının uygulama alanı bulması 1922 yılında Cenova'da yapılan Uluslararası Konferanstaki tavsiye kararları ile başlamıştır. Konferanstaki bu tavsiyelere uyan ülkeler, ödemeler ve bilançolarını düzelttiler, milli paralarını altın döviz usulüyle Amerikan parasına bağladılar. Altın döviz standardı 1929-1930 ekonomik krizinin baskısına dayanamayarak yıkılmıştır. Büyük depresyon uluslararası para sistemini çökertmiştir.

2.1.3. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi

II.Dünya Savaşı sonrası dönem dünya ticaretini serbestleştirecek, çok yanlı denkleşmelere imkan verecek, ülkelerarası işbirliğine dayanan, yeni bir sisteme gerek duyulmaktaydı. Bu amaçla kurulan bu yeni sisteme Brettonwoods veya Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi adı verilmiştir.

(1) HİÇ, a.g.e., s.108.

Sistemin temel özellikleri şöyle özetlenebilir. Ulusal paraların birbirine oransal olarak belirlenmesi ilkeleri, sabit kur esasına göre düzenlenmiştir. Uluslararası ödemelerde, Amerikan dolarına ayrıcalık tanınmış, altına çevrilebilme özelliğine sahip tek ulusal para olması kabul edilmiştir. Diğer ulusal paraların altına konvertibilitesi kaldırılmış, dış değerleri, Amerikan doları paritesine göre saptanmıştır. Kurların pariteden %1 oranında sapabilmesi kabul edilmiştir. Üyelere oldukça sınırlandırılmış olmakla birlikte döviz kurlarında değişiklik yapma imkanı tanınmıştı. Üyeler resmi paritelerini kendi başlarına değiştiremezler ve bu konuda ancak Fon öneride bulunabilirlerdi. Böyle bir değiştirme önerisi yalnız temelli bir dış dengesizliğin düzeltilmesi amacıyla verilebilirdi. Öneriyi alan fon, parite değerinin %10'unu geçmeyen değişikliklere izin vermek zorundaydı. Fakat %10'dan fazla değişikliklerde izin verip vermeme yetkisine sahip kılınmıştı. Bununla beraber, temelli dengesizliğin varlığı konusunda inandırıcı kanıt olan Fon öneride bulunan üyenin yurtiçi sosyal ve siyasal politikalarını öne sürerek değişikliğe itiraz etmeyecekti.(1)

Ulusal paraların birbirleriyle konvertibilitele-
rinde kullanılacak ölçü birimi ve döviz rezervi olarak

(1) TÖRE, a.g.e., s.492-493.

Amerikan Dolarının kabul edilmesiyle, Amerikan Merkez Bankası Doların belirlenen altın paritesi üzerinden diğer ülke Merkez Bankalarının alım ve satım taleplerini sınırsız karşılama garantisi vermiş olduğunu göstermektedir. Yalnızca Merkez Bankaları arasında sınırlı tutulan bu altın paritesi ile Amerikan Doları üzerinden sağlanan ulusal para birimleri arasındaki yeni bir sabit ilişki, ülkeler arası döviz işlemlerinde sabit kurlar ile yapılabilmesini sağlamış oluyordu.(1)

A.B.D.'nin ekonomik gücüne ve özellikle ödemeler dengesine bağlı olan sistem, bu ülkenin ödemeler dengesinin 1960'lı yıllarda açık vermeye başlaması ve Amerikan Merkez Bankasındaki altın rezervlerinin Amerika dışında tutulan dolar miktarlarının çok altına düşmesi ile sarsılmış ve 1971 yılında Doların altına karşı olan sabit fiyatla konvertibilitesi kaldırılmıştır.

1971 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşüyle büyük batı paraları arasında başlayan ve aynı yıl Smithsonian anlaşmasıyla sabit kurların yeniden kısa bir süre için denenmesinden sonra, 1973 yılında yaygınlaşan dalgalı kur uygulamaları ise ülke para otoritelerini döviz kuru politikası alanında uygulamaya ilişkin bir dizi sorunla karşı karşıya getirmiştir. Bu sorunlar her ülke para yada kambiyo otoritesinin karşısına, ulusal paranın

(1) BAĞRIAÇIK, a.g.e., s.70.

dış değerinin dalgalanmayamı bırakılacağı, yoksa eskiden olduğu gibi sabit mi tutulacağı, dalgalanmaya bırakılacaksa bunun serbest bir dalgalanmamı olacağı, yoksa belirli sınırlar içinde gözetim altında mı tutulacağı, sabit tutulacaksa bir başka ulusal paraya mı, yoksa birkaç paradan oluşan bir sepete mi bağlanması gerekeceği, sepet seçeneğine gidilmesi durumunda ad hoc bir sepet mi hazırlanacağı, yoksa SDR gibi hazır bir sepet mi kabul edileceği, ad hoc sepet hazırlama yolunun seçilmesi durumunda hangi ulusal paraların hangi ağırlıklarda bu sepete konulacağı gibi birçok soruyla karşılaşılmasıdır.(1)

2.2. ESNEK KUR SİSTEMİ

1973 yılı ülkelerin, ikinci dolar devalüasyonunu izleyerek sabit fakat ayarlanabilir kurlardan esnek kurlara kaydığı yıl olarak sistemin gömülüşünü ifade eder. Nihayet 1976 yeni bir kur kuramının kabulüyle uluslararası para sisteminin yeni bir dönemini açmıştır.(2) Bretton Woods anlaşması ayarlanabilir sabit kurların mimarisini oluşturmuştu. Benzer şekilde Ramboillet ve Jamaika anlaşmaları da esnek kurlara hakim olan görüşlerin zeminini teşkil etmiştir. Ocak 1976'da Jamaika ve Kasım 1978'de

(1) TÖRE, a.g.e., s.450-451.

(2) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve a.g.e., s.14.

Rambouillet anlaşmalarındaki hakim görüşler, kurlara yapılacak müdahalenin rolünün çok sınırlı tutulmasını içermiştir. Ayrıca Jamaika anlaşması IMF tüzüğü'nün IV.maddesinde yapılan değişiklik ile uluslararası düzeydeki döviz kurlarına müdahaleyi sınırlamıştır. Bu değişikliğe göre üyelere kendi döviz kuru sistemlerini seçme hakkı tanınmış ve uluslararası para sisteminde yapılacak genel değişikliklerin %85'lik bir oy çoğunluğu ile alınabileceğini kararlaştırmıştır.(1)

Döviz piyasalarının değişim kontrollerinden ve devletin piyasa güçlerini şu yada bu yolla etkilemesinden muaf olduğu bir durumda serbestçe değişen veya serbestçe dalgalanan veya yüzen kur sisteminden söz edebiliriz. Herbir ülkenin parasının sabit bir oranla belirtilen uluslararası değeri, ülkenin uluslararası ekonomik işlemlerini yansıtacak şekilde piyasa, güçleri tarafından saptanmaktadır. Bu işlemler, ya ithalat ve ihracat gibi cari ekonomik faaliyetlerin uluslararası görünümlerinden yada transfer edilebilir varlıkların alım ve satımına ilişkin olarak varlıklara sahip olan kişilerin portföy cüzdanlarının yurt içi ve yurt dışı bileşimlerini değiştirme isteklerinden kaynaklanmaktadır. Bu tür bir sistem altında, döviz kurları değişen koşullara bağlı olarak değişse de, cari döviz kurundan herbir günün

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de....., a.g.e., s.52-53.

alış ve satışları eşit olacaktır. Bu yüzden, bunların yani işlemlerin yıl birikimindeki toplamları da eşit olacaktır. Toplam uluslararası ödemeler, toplam uluslararası gelirlere eşit olacak ve ödemeler bilançosunda denge elde edilecektir. Bu yüzden döviz kurlarına ve döviz piyasasına gerçekten bir müdahelenin yapılmaması durumunda, yani esnek veya değişken kur sisteminde ülkenin açık veya fazla olması gibi bir ödemeler dengesi problemi bulunmayacaktır.

Fakat tüm bunlar, esnek kur sisteminde diğer bazı problemlerinde bulunmayacağı anlamına gelmez. Örneğin, döviz piyasasındaki arz-talep dengesi kararlı bir denge olmayabilir veya denge kuru zamanla yukarı veya aşağı doğru kayabilir.(1)

Ülke parasının dış değerini, herhangi bir ülke parasına bağlı olmaksızın arz ve talebe göre serbestçe değişebildiği değişken kur yada serbest kur sistemlerinde ülke parasının dış değeri arz-talep mekanizmasına bırakılmıştır. Döviz piyasası hükümet denetimi dışındadır.(2) Bu sistemde, para otoriteleri döviz piyasalarına çok nadir haller dışında müdahale etmezler. Bu itibarla serbest

(1) P.T. ELLSWORTH, J. CLARK LEITH, The International Economy, Macmillan Publishing Co, 5. Baskı, Newyork, 1975, s.285.

(2) Tezer ÖCAL, İktisat, Gazi Üniversitesi Yayın No:44, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:26, Ankara 1984, s.528.

kur sistemlerinde, döviz kurları sabit olmayıp, piyasa-ya göre oluşmakta, ancak para otoriteleri kurların kısa vadeli dalgalanmalarının düzeltilmesinde yumuşak bir şekilde müdahalede bulunmaktadır.(1) Herkes istediği amaç için dış ödeme yapmada serbesttir. Döviz arzı sabitken mal ve hizmet ithali yurt dışına sermaye transferi gibi nedenlerden dolayı döviz talebinin artması döviz fiyatlarının yükselmesine ve ulusal paranın fiyatının düşmesine yol açar. Aksine ulusal üretim, yabancı ülkelerin talebi artarsa döviz arzı artacağından döviz fiyatları düşer. Bu durumda, halkın toplam harcamaları değişmemekle beraber, tercihlerin ithal malına kayması döviz talebini arttırır ve denge kurunda döviz talebi fazlası ortaya çıkar. Talep fazlası dolayısıyla döviz kuru daha yüksek düzeyde yeniden dengeye ulaşır. Yeni denge kurunda arz ve talep birbirine eşitlenmiş böylece ticaret bilançosu açığı giderilmiş olur. Tersine durumda, yani ihraç mallarına yurt dışı talep artarsa, döviz arzı yükselir ve arz fazlası nedeniyle döviz kuru daha düşük bir düzeyde dengeye gelir. Böylece döviz arz ve talebi eşitlendiğinden ticaret bilançosu dengesi sağlanmış olur.(2)

Bu sistemde ekonominin dış dengesini sağlamak görevi döviz kurlarına yükletilmiş bulunmaktadır. Oysa al-

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda....., a.g.e., s.84.

(2) ÖCAL, a.g.e., s.529.

tın standardında döviz kurları altın noktaları arasında oynamakta ve oynama yeterli olmadığı takdirde altın hareketleri işin içine girmektedir. İşte serbest kur sistemlerinde böyle bir mekanizma olmadığından dış denge sadece döviz kurları değişimleriyle sağlanmaktadır.(1)

Kurlarının oluşumunun piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılması durumunda etkin kaynak dağılımı gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bu sistemi savunanlar, ekonominin serbest piyasa mekanizmasının işleyişine bırakıldığında sağlanabilecek tüm yararları gerekçe olarak göstermekte ve ödemeler dengesi açıklarının da kendiliğinden giderileceğini belirtmektedirler. Ödemeler dengesi kaygısı olmaması ise hükümetlerin tam istihdam ve fiyat istikrarı gibi birbiri ile çatışan iki politikayı, para ve maliye politikaları araçları ile daha rahat bağdaştırma olanağı sağlar denilmektedir. Bu sistemi savunanlar ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde devlet müdahalesi yerine piyasa mekanizmasını tercih etmektedirler.(2)

Esnek kur sistemi yapısında piyasa ekonomisi felsefesini içeren bir sistemdir. A.Smith'e kadar varan geçmişi ile piyasa mekanizması "görünmez el" görüşü ile

(1) AREN, İstihdam, Para ve a.g.e., s.150.

(2) ÖNEY, a.g.e., s.102-104.

savunulmuştur. Buna göre en etkin kaynak tahsisi, en düşük maliyetle gerçekleşmekte ve otomatik denge mekanizmasına yapılacak müdahaleler ekonomiyi optimumdan uzaklaştırmaktadır. Kabul edilen bu görüşler, esnek kur sistemini savunanların görüşlerini bu temel ilkeye dayandırmakta ve serbest rekabet piyasasının arz edilen ve talep edilen miktarları eşitleyen fiyatı oluşturacağını ifade etmektedir. Eğer bir ülkede kıtlık yaratılmak isteniyorsa, fiyatlar olduğundan daha düşük, fazla yaratılmak isteniyorsa olduğundan daha yüksek seviyede tespit edilerek, sabitleştirilir. Aynı mantık döviz kuru içinde geçerlidir. Eğer kur sabit tutulursa döviz piyasalarında fazlalıklar veya kıtlık oluşacaktır. Bu kıtlık veya fazlalıklar ise ödemeler bilançosu ile ilişkili olduğundan ortaya ödemeler bilançosu dengesizlikleri çıkacaktır. Esnek kur sistemi uygulaması söz konusu bu problemlerin çözümünü mümkün kılmaktadır.(1)

Çalışmanın buraya kadar incelemeye aldığımız kısımlarında sabit kur sistemi ve esnek kur sistemlerine teorik düzeyde yer verilmeye çalışılmıştır. Sabit Döviz Kuru Sistemi, Altın Standardı, Altın Döviz Standardı ve Bretton Woods Sisteminde kur mekanizmalarının nasıl işlediği ve yaptığı etkiler açısından, aynı şekilde esnek kur sistemi de kurların otomatik olarak, işlemesi ve etkileri açısından inceleme konusu yapılmaya çalışılmıştır.

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve..... a.g.e., s.21.

Yalnız her iki sisteminde yapısındaki otomatik dengeleme mekanizması hakkındaki daha teknik ve teorik düzeydeki bilgilere bir sonraki bölümle ilişkilendirilmesi açısından burada ayrıntılı olarak yer verilmemiştir.

Döviz kuru sistemlerini incelemeye çalıştığımız bu bölümde son yıllarda kuramsal alanda sözü çok edilmeye başlanan "parasala yaklaşıma" da kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2.3. PARASAL YAKLAŞIM

Dış dengeyi sağlama amacıyla parasal tartışmalara yer verilmesine ödemeler bilançosuna parasal yaklaşım adı verilmektedir.(1) IMF literatüründe ödemeler dengesi, uluslararası parasal işlemlerle sağlanmakta olup, (2) oldukça geniş bir şekilde kullanılan yaklaşım ödemeler bilançosu dengesizliği gösteren ülkelerin izleyecekleri ekonomik politikaların tespitinde büyük ölçüde kullanılmaktadır.

(1) Demir DEMİRGİL, Türkiye'de Parasal Göstergeler ve Ekonomik Gelişmeler, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınlar Dizisi:15, Temmuz 1983, s.77.

(2) Ahmet K. TUNÇEL, "Türkiye'nin Ödemeler Dengesine Polak Modeli Yaklaşımı", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:26, Sayı:4, Nisan 1989, s.45.

Parasal yaklaşım kavramı, makro ekonomik değişme ve politikaların dış ödemeler dengesi üzerindeki etkisini incelemektedir. Böylece dış ödemeler dengesinde dengeleme ile beraber denkleştirme süreci de inceleme konusu yapılabilmektedir.(1) Düşünsel temelleri David Hume'a kadar inen "dış ödemeler dengesine parasal yaklaşım" 1950'lerde Polak ve arkadaşları tarafından kullanılmaya başlamış, 1960'larda ve 1970'lerin başlarında Mundell ve Johnson gibi yazarlar tarafından geliştirilmiştir. Son 15-20 yıl içinde parasal yaklaşım kuramının güncellik kazanmasının en belirgin nedeni değişik politika alternatiflerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında karşılaştığı yetersizliklerdir. Ödemeler dengesi modelleri yaşanan açıklama getirememiştir.

1960'lar ve 1970'lerin başlarında birkaç paracı iktisatçının döviz kurlarının ayarlanmasındaki geleneksel yaklaşımların yetersizliği konusuna dikkati çekmeye başlaması ile parasal yaklaşım ortaya çıkmıştır. Yaklaşımın savunucuları mevcut parasal olmayan (reel) kısmi ödemeler dengesi modellerinin olayları tam olarak açıklayamaması görüşünden hareket noktası almışlardır.

Yaklaşımın hem sabit, hemde esnek kur sistemlerini açıklamaya yönelik modelleri bulunmaktadır. Ödemeler dengesine ve döviz kuru belirlenmesine parasal yaklaşım

(1) S.ÖKSÜZ, a.g.e., s.28.

olarak literatürde oldukça yoğun kuramsal tartışmalar yapılmaktadır.

Ödemeler dengesinin özde parasal bir olgu olduğu temel görüşünden yola çıkan paracılar birer stok değişken saydıkları para arzıyla para talebi arasındaki ilişkilerin dış dengesizlikleri belirlediği görüşünü öne sürmektedirler.(1) Parasal yaklaşım, para arzı ve para talebi arasındaki farklılıklar açısından ödemeler dengesini açıklar.

Parasal yaklaşım kuramı, para arzını tanımlayan bir süreç ve istikrarlı bir para talep fonksiyonuna dayanmaktadır. Yaklaşım parasal işlemler ile ilgili olduğundan para arzı ve para talebi direkt ilişkilidir. Para arzı ve özellikle para talebi fonksiyonunun dengeli olması gerekmektedir.(2) Parasal yaklaşımın en önemli ögesi, dengeli bir para talebi fonksiyonudur. Parasal yaklaşım içinde, döviz kurlarının yada para talebinin belirlenmesi temelde aynı öğeler olarak ileri sürülmektedir. Bir başka deyişle, parasal yaklaşımı değerlendirmek için yapılacak uygun bir test, para talebi fonksiyonun dengeli olup olmadığını da belirleyecektir.

(1) TÖRE, a.g.e., s.467.

(2) ÖKSÜZ, a.g.e., s.34.

Böyle bir yaklaşımla başlayıp, döviz kurlarının belirlenmesinin parasal bir olgu olduğunun, etkinin doğrudan fazla para arzı veya talebi tarafından belirlendiğinin kabul edilmesidir.

Para talebi fazlası veya para arzı fazlasının ülkenin nominal fiyat seviyesi üzerine olan etkisi kadar uyarılan dış ödemeler dengesi açıkları veya fazlalıkları sonucu ülkedeki para stoku (para arzı) otomatik olarak ülkedeki para talebine uyum sağlayacaktır. Açık bir ekonomide para talebi ile bir stok olarak para arzı arasında intibaksızlık varoldukça dış ödemeler dengesi açık veya fazla verecektir. Para arzındaki bir fazlalık kapalı bir ekonomi söz konusu olduğunda fiyat seviyesini ve böylece nominal para talebini aynı oranda yükselterek, açık ekonomide de artan ithal mal talebi sonucu dışarı kayarak ortadan kaldırılmaktadır.(1)

Ödemeler dengesi ve/veya döviz kurları reel değil parasal bir olgudur. Dengesizlik olgusu sadece para piyasasındaki dengesizlikleri yansıtmaktadır, yada dengesizliğin kaynağı para piyasasıdır.

Parasal yaklaşım, parayı akım değil bir stok olarak görmekte, uluslararası düzenleme problemlerine stok

(1) ÖKSÜZ, a.g.e., s.31.

dengesi koşullarıyla yaklaşımda bulunmaktadır. Bu stok değerlerin kontrolü doğrudan mali otorite tarafından sağlanabilir. Bir ülkenin parasının arzı, o ülke merkez bankasının kontrolü altındadır.

Parasal yaklaşımın amacı ödemeler dengesinin, uluslararası parasal ekonomide bir parasal fenomen olduğu gerçeğine dayalı ödemeler dengesi teorisi ve bu parasal kavramlar açısından ve özellikle nispi fiyatlar ve gelirlerin belirlendiği reel değişmelerin kalıntısı olarak uluslararası para akımları açısından daha çok fiili stokların arzulan stoklara intibak, olarak parasal intibak ve stok olarak parasal intibak kavramının analizi ni vermektedir.(1) Bu formülasyonda, ödemeler açığı ülke vatandaşların para arzı fazlasından kendi kendilerine kurtulma biçimi olarak görülür. Böyle bir para arzı fazlası (stok) cari döviz kurundan ölçülen ihraç edilen mal, hizmet ve aktiflerin üstünde ülkeye giren (ithal edilen) mal, hizmet ve aktiflerin değer fazlası olması gereken para stokunda bir akım azalması (stok-akım intibakı süreci) biçiminde yansır.(2)

Parasal yaklaşım, kapalı dünya ekonomisi, sabit döviz kurunda küçük açık ekonomi ve esnek döviz kurunda küçük açık ekonomi çatısında incelenebilir. Bu inceleme ilerideki bölümde daha ayrıntılı teknik ve teorik düzeydeki bilgilere yer verilmeye çalışılacaktır.

(1) Anne KRUEGER, Exchange-Rate-Determination, Cambridge University Press, Cambridge 1983, s.57.

(2) KRUEGER, a.g.e., s.60.

3. ARA DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Uç sistemler olarak kabul edilen, sabit döviz kuru sistemi ile esnek döviz kuru sistemleri arasında uygulamada ara döviz kuru sistemleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu ara sistemler "esneklik kazandırılmış sabit kur sistemleri" ve "esnek kur sistemine müdahalede bulunan sistemler" olarak genel bir ayırımı tabi tutulmaktadır.

3.1. ESNEKLİK KAZANDIRILMIŞ SABİT KUR SİSTEMLERİ

Sabit kur sistemlerine esneklik kazandırma iki yolla gerçekleşir. Birinci yol, döviz kuru ayarlamalarıyla sisteme esnek kazandırmak, diğeri ise alt ve üst destekleme noktaları arasındaki marjların genişletilmesiyle sisteme esneklik kazandırmaktır.

3.1.1. DÖVİZ KURU AYARLAMALARI

Döviz kuru ayarlamaları ile sisteme esneklik kazandırılmasında ya büyük oranlı kur ayarlamaları yapılır, ve bu yolla ortaya çıkan sisteme "ayarlanabilir sabit kur" sistemi denir. Yada küçük oranlarda daha sık ayarlamalara gidilir. Bu sisteme ise "sürünen pariteler" veya "kayan pariteler" sistemi denilmektedir.(1)

(1) GÜRAN, a.g.e., s.100.

3.1.1.1. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi (Adjustable Peg)

Ayarlanabilir Sabit Kur zaman zaman değişen sabit bir kurdur. 1944 yılında yürürlüğe giren Bretton Woods'da IMF Anlaşmasının maddelerinde benimsenmiş bir sistem olup döviz kurlarındaki ufak değişikliklere her an daha geniş hareketlere temelli dengesizlik halinde izin verilmesini ifade etmektedir.(1) Bu sistemde kurlar, normal olarak sabit bir parite etrafında dar bir bant içerisinde belirtilmişti. Milli paralar dolar paritesi etrafında %1 oranında dalgalanabilecekti. IMF üyeleri temelli dengesizlik durumunda milli paraların paritesinin değiştirilmesine izin verebilecekti.(2)

Bu uygulamada iki önemli ilke kabul edilmiştir. Bu ilkelere ilki dış dengeyi sağlamada döviz kurlarına verilen rolün arttırılması, ikincisi ise ödemeler bilançosu denkliğinin sağlanmasında iç politika araçlarına verilen rolün azaltılmasıdır.(3)

-
- (1) Charles P.KINDLEBERGER, Uluslararası İktisat, Cilt:II, Çeviren: Necdet SERİN, Doğan Yayınları, No:10, Ankara 1970, s.310.
 - (2) Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi-Teori, Politika, Sistem, Kurumlar, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984, s.434.
 - (3) KALAYCIOğLU, Esnek Kur Sistemi ve a.g.e., s.52.

Bu ilkelere rağmen döviz kuru ayarlamalarının ne zaman yapılacağı, ne oranda yapılacağı ve spekülasyonun istikrar sağlamadaki rolü ile ilgili olarak IMF tarafından bir açıklık getirilmemiştir.

3.1.1.2. Sürünen Pariteler veya Kayan Pariteler (Crowling, Sliding, Gliding Parities)

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde dış dengesizlik sorunu ile karşılaşıldığında büyük oranlı kur ayarlamalarının sakıncalarını gidermek için öne sürülen sürünen pariteler sistemi, sabit ve esnek kurlar arasındaki bir uzlaştırmadan doğmuştur.

Sürünen pariteler sisteminde, ülkeler gereken durumlarda döviz kurlarını sürekli olarak ve küçük oranlarda ayarlayacaklardır.(1) Bu görüşü teklif edenler, ülkelerin parite değişmelerini küçük tutmalarını ve 1 yıl içindeki toplam parite değişmelerini %3-4 gibi bir oranı geçmeyeceğini resmen ilan etmeleri gerektiğini de ileri sürmüşlerdir.(2)

(1) ÖNEY, a.g.e., s.180.

(2) Vildan SERİN, Para Politikası-Tarihi, Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması, Marmara Üniversitesi Yayın No:440, Hukuk Fakültesi Yayın No:4, İstanbul 1987, s.218.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaptıkları büyük oranlı kur ayarlamalarından sonra gerçek döviz kurunun korunması için iç fiyatlarda meydana gelen artışların döviz kuru üzerindeki etkilerini gidermek amacıyla sürünen pariteler sistemini uyguladıkları görülmüştür. Bu sistemin uygulanması, ülkenin istikrarlı fiyat düzeyinin sağlanması için hem kur ayarlamaları yapılabileceği hemde enflasyonla mücadele edilebileceği görüşüne dayanır. İç fiyatlar düzeyinde istikrar sağlanabilirse sık kur ayarlamaları ile gerçek döviz kurunun sürekliliği sağlanmış olmaktadır.(1)

3.1.2. MARJLARIN GENİŞLETİLMESİ

Bir diğer uzlaştırıcı tasarıda dalgalanma marjlarının genişletilmesidir. Bu sistemde döviz kurlarının sabit paritelere bağlılığı sürdürülür. Fakat parite etrafında izin verilen dalgalanma sınırları geniş tutulur. Genişletilmiş sınırlar içinde döviz kurları arz ve talep koşulları tarafından serbestçe belirlenir. Ufak kur ayarlamaları böylece kendiliğinden yapılmış olur.

Bretton Woods'da kabul edilen ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine esneklik taşıyan önerilerden

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk.... a.g.e., s.182.

biri, %1'lik alt ve üst sınırların genişletilmesi idi. Bu öneriyi yapanlar, 1971 Smithsonian Anlaşması ile genişletilen %2,25'lik alt ve üst sınırların gerekli farkat yetersiz olduğunu ileri sürerek, bu marjın daha geniş %5 gibi bir büyüklükte olmasının sistemin esnekliğini arttırarak rezerv ihtiyacını azaltacağını savunmuşlardır.(1)

3.2. ESNEK KUR SİSTEMİNE MÜDAHELEDE BULUNAN SİSTEMLER

Döviz kurunun serbest piyasada oluştuğu, fakat otoritelerin gerek duyduğu zamanlarda piyasaya müdahale ettikleri sistemler esneklik ile kamu müdahalesini uzlaştıran sistemlerdir.(2) Bu sistemlere "kontrollü dalgalanma" veya "gözetimli dalgalanma" denilmektedir. Gözetimli dalgalanma gözetimin amacı ve kaynağı açısından ayırımı tabi tutularak bazı alt sistemler halinde incelenmektedir.

3.2.1. GÖZETİMİN AMACI AÇISINDAN

Gözetimin amacı açısından iki türlü dalgalanma vardır. Bunlardan ilki Temiz dalgalanma, diğeri ise Kirli dalgalanmadır.

(1) GÜRAN, a.g.e., s.105.

(2) GÜRAN, a.g.e., s.106.

3.2.1.1. Temiz Dalgalanma (Clean Float)

Bu tür gözetimli dalgalanmada, döviz kurlarına müdahale ve gözetim sadece kısa dönemli düzensiz dalgalanmaların ortadan kaldırılmasına yöneliktir.(1) Böyle bir sistemin uygulanmasında iki ayrı yöntem söz konusudur.

3.2.1.1.1. İkili Kur Uygulaması

Söz konusu mekanizmanın amacı, istikrar bozucu spekülatif sermaye hareketlerine engel olmaktır.

Bu sistemde, sermaye hareketleriyle ilgili işlemler serbest piyasa kuru üzerinden arz ve talebe göre belirlenir. Cari hesap işlemleri ise sabit yada ayarlanabilir bir kur üzerinden yürütülür.(2) Sermaye hesabı dengesi arz ve talebe göre belirlendiği için ülkenin dış dengesi sermaye hareketlerinden soyutlanmaktadır. Dış dengesizlik böylece cari hesap dengesizliğinden kaynaklanacak biçimde sınırlanmaktadır. Cari hesap açığı bulunan bir ülke ise, parite değerini korumak ve döviz rezervlerinde istenmeyen değişimleri engellemek için mer-

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve.... a.g.e., s.66.

(2) GÜL GÜNVER TURAN, Uluslararası Para Sistemi-Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.213.

kez bankası aracılığı ile açık piyasa işlemlerine girer.(1)

3.2.1.1.2. Merkez Bankasının Düzenleyici İşlemleri

Merkez bankaları döviz kurlarını aşağı ve yukarı kaydıracak şekilde döviz piyasasına müdahale ederler. Merkez bankaları döviz piyasasında kendi parası değer kaybediyorsa, rezerv karşılığı parasını satın alarak, değer kazanıyorsa parasını satarak, döviz satın alarak döviz kurlarını ayarlar.(2)

3.2.1.2. Kirli Dalgalanma (Dirty Float)

Kirli dalgalanmada döviz kurlarına müdahale ve gözetim ekonomik açıdan ülkenin rekabet gücünü koruması için yapılmaktadır.(3) Kirli dalgalanma olarak isimlendirilen bu uygulama uluslararası rekabet oyunlarından biri olarak nitelendirilmektedir. Bu uygulamada pariteler, para otoritelerinin döviz alış ve satışlarıyla istenilen düzeyde ayarlanabilmektedir.(4) Kirli dalgalan-

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve... a.g.e., s.67.

(2) ÖNEY, a.g.e., s.187.

(3) KARLUK, a.g.e., s.319.

(4) ÖZBEK, a.g.e., s.81.

mayı her zaman temiz dalgalanmadan ayırmak mümkün olmamaktadır. Yapay bir tanımla birbirinden ayrılan iki türün uygulamada ayırd edilebilmesi bir yorum meselesi olmaktadır.(1)

3.2.2. GÖZETİMİN KAYNAĞI AÇISINDAN

Gözetimin kaynağı açısından dalgalanmada, hükümetin veya kamu otoritesinin kararı, uluslararası anlaşma ve uluslararası otoritenin kararı ile dalgalanma olmak üzere üç türdür.

3.2.2.1. Kamu Otoritesinin Kararı ile Dalgalanma

Bu uygulama kur dalgalanmaları şiddetlendiği zaman kamu otoritesinin kurduğu döviz istikrar fonlarının müdahalelerini ifade etmektedir.(2) Kambiyo istikrar fonu döviz kurları denge değerinin üstünde veya altında oluştuğunda döviz satacak ve satın alacak ve böylece şiddetlenen döviz kuru dalgalanmaları önlenebilecektir.(3)

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve a.g.e., s.68.

(2) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve a.g.e., s.68.

(3) GÜRAN, a.g.e., s.107.

3.2.2.2. Uluslararası Anlaşma İle Dalgalanma

Uluslararası işbirliği görüşünün yaygınlaşmasıyla birlikte, döviz piyasalarına yapılacak müdahalelerin beraberce alınan kararlarla, ortak çıkarları en iyi şekilde yansıtacağı düşüncesi, gözetimin uluslararası anlaşmalarla belirlenmesi yolunda girişimlere sebep olmuştur.

3.2.2.3. Uluslararası Otoritenin Kararı İle Dalgalanma

IMF, 1978 yılında alınan kararlar doğrultusunda ülkelere istedikleri kur sistemini seçebilme imkanını vermiştir. Ancak, esnek kur sisteminin resmi bir sıfat kazanması ile bu sistemi benimseyen ülkeler, kambiyo uygulamalarında düzenlilik sağlamak, istikrarlı bir döviz kuru sistemi geliştirebilmek için fonla ve diğer ülkelerle işbirliği yapmak durumundadırlar.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

KUR POLİTİKALARI VE KONVERTİBİLİTE

Bundan önceki bölümde, uç sistemler ve ara sistemler olarak, döviz kuru sistemlerini genel hatlarıyla vermeye çalıştık. Bu bölümde ise sabit ve esnek kur sistemi ile parasal yaklaşımda otomatik dengeleme mekanizmaları açısından konvertibilite uygulamasının belirli bir döviz kuru sistemini gerekli kılıp kılma-dığı ve en uygun koşulları hangi kur sisteminin sağla-yabileceği incelemeye çalışılacaktır.

Konvertibilite teorik yaklaşımlardan çok, uygulamada çerçevesi çizilen bir kavram olup, daha çok ülkenin ekonomik şartları açısından işleyiş esaslarının belirlenmesi ve ilişkilerinin kurulması gereklidir.

Döviz kuru sistemi, mevcut kaynakların eldeki mal ve hizmetlere karşılık en yüksek değeri sağlamak

için kullanıldığı ve doğru olarak değerlendirildiği sistem olarak tanımlanmaktadır.(1) Bu yaklaşım açısından ekonomi için uygun olan kur politikası, o ülke parasının konvertibilitesi açısından da en uygun sistem olmaktadır.

Döviz kuru sistemleri, farklı uluslararası para sistemlerini birbirinden ayırmaya yarayan bir ölçüt olup kurların nasıl belirlendiğini göstermektedir. Farklı kur sistemlerinin varlığı konvertibilitenin bu farklı sistemler içinde yer almasını engellemez. Bir ülke ister sabit ister esnek kur sistemini veya bunların çeşitleri olan ara kur sistemlerini uygulayın konvertibilite uygulamasına geçebilir.

İlk bölümde geniş anlamıyla konvertibiliteyi, bir ülkenin parasının o ülke içindeki Merkez Bankası, diğer bankalar, dövizle iş gören diğer taraflar ve özel kişiler tarafından sınırlı olmayan miktarlarda yabancı paralara serbestçe, istendiği zaman ve istenen her muamele için çevrilebilmesi, alım-satım ve bulundurulmasının serbest olması olarak tanımlamıştık. Ancak uygulamada, bir ülkenin bu geniş tanımın bütün koşullarını aynı anda yerine getiren bir kur politikasını gerçek-

(1) Mehmet YİĞİT, "Esnek Kur, Sabit Kur Tartışması", Ekonomide Diyalog, Yıl:6, Sayı:45, Haziran-Temmuz 1988, s.13.

leştirebilmesi oldukça zordur. Konvertibilite bir çok ülkede döviz elinde bulundurabilecek tarafların niteliği, dövizin kaynağı yada ülke parasının yabancı paraya çevrilebileceği olanların niteliği konularında sınırlı uygulanır. Yukarıda saydıklarımız tamamen serbest olsa bile ülkenin dış ticaret rejimindeki kısıtlamalar konvertibilite uygulamasını sınırlandırmaktadır. İthalat veya ihracattaki miktar kısıtlamaları yada yasaklamalar ve gümrük vergileri ile bütün malların ticaretinde farklı kur sisteminin varlığı, geniş anlamda konvertibilite uygulamasında boşluklar yaratır.

Şimdi konvertibilite ile kur sistemi arasındaki ilişkilere daha çok açıklık getirebilmek için otomatik dengelenme mekanizmalarının sağlandığı sabit kur sisteminde konvertibilite uygulamasına etkisi öncelikle incelenme konusu yapılacaktır.

1. SABİT KUR SİSTEMLERİNDE OTOMATİK

DENGELENME MEKANİZMALARI VE KONVERTİBİLİTE

Uygulanan bütün sabit kur sistemlerinde, piyasa mekanizmasını bitünüyle ortadan kaldırma olan kurların sabit kalmasını sağlamak için para otoriteleri, döviz

piyahasında alıcı ve satıcı olarak piyasadaki dengesizliği giderme yoluna gitmektedirler. Fakat, en katı sabit kur sistemlerinde bile kurların sabitliğinden anlaşılan kur hareketlerinin otoritelerce belirtilen marjların dışına çıkmamasıdır.

Hatırlanacağı gibi otomatik dengelenmeyi sağlayan altın standardında ülke paraları belli miktarda ve ayarda altınla ifade edilip ve bunun doğal sonucu olarak döviz kurları sabit tutulmaktadır. Piyasa kurlarının altın giriş ve çıkış noktaları üzerine çıkması durumunda, ülkeler arasında ödemeler altın hareketleri ile yapıldığından, döviz kurları ancak bu noktalar arasında kalan bir marj içinde değişebilmektedir.

Döviz kurunun, altın giriş ve çıkış noktaları arasındaki marjların dışında oluşmasına izin verilmeyen sabit kur sistemlerinde dış dengesizliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Değişik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ve değişen döviz arz ve talebinin belirlenen marjlar içinde karşılaşması ve ödemeler bilançosu kalemlerini dengelemesi için bir neden bulunmamaktadır.(1)

Döviz kurunun belirlenen marjların dışında oluşması durumunda, sermaye ve rezerv hareketleri ile kurun

(1) GÜRAN, a.g.e., s.44.

sabitliği sağlanmaktadır. Söz konusu bu önlemler ise dış dengesizliklerin ortaya çıkmalarına neden olan hareketler niteliğindedir.(1)

lkeler normal olarak ödemelerinde uzun dönemli dengede kalmayı istemelerine rağmen genellikle demeler bilançolarında dengesizlikle karşılaşmaktadırlar. Dengelenme mekanizmaları bir dengenin bozulmasından sonra tekrar dönülmesi ile ilgilidir. Dengelenme, belirli koşullar altında, bazı faktörlerin otomatik olarak dengeyi sağlamaları şeklinde olur. Bunların sağlanabilmesi fiat ve gelir dengelenme mekanizmaları ile parasal yaklaşımdaki uyum mekanizması üzerinden gerçekleştirilmektedir.

.1.1. SABİT KUR SİSTEMLERİNDE OTOMATİK DENGELENME

.1.1.1. Fiat Dengelenme Mekanizması

Altın standardı sisteminde, klasik iktisat teorisini varsayımlarına göre demeler bilançosu altın giriş ve çıkışlarıyla otomatik olarak dengeye gelmektedir.

(1) GÜRAN, a.g.e., s.44.

Ödemeler bilançosundaki bir açık, ülkenin altın kaybına sebep olacaktır. Altın miktarı ile para arzı arasındaki ilişki nedeniyle para arzı daralacak ve fiyatlar, miktar teorisi gereğince düşecektir. Sonuçta dış denge sağlanacak ve altın çıkışı ödeme açığı veren ülkede fiyatların düşmesi, ülkenin mallarının yabancı mallara göre daha ucuz hale gelmesi sebebiyle ihracatı arttırıp ve ithalatı daraltarak, ülkeye altın girişiyle noktalanacaktır.(1) Buna karşılık ödemeler bilançosu fazla veren ülke altın girişleri nedeniyle para arzındaki artış, fiyatların yükselmesine neden olacaktır. Ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerin ihracatı daha pahalı olacağından ülkenin ihracatı azalırken, ithal edilen ve satılan miktardaki değişmelerin sonucu ödemeler bilançosu dengeye doğru gidecektir.(2)

Bu mekanizma ülkelerin, ödemeler bilançosu altın paritesi civarında sabit kalan döviz kuru üzerinden yeniden dengeye gelene kadar, yani ithalat, ihracat eşitliği sağlanana kadar devam eder. Bu dengeye ulaşıldıktan sonra altın giriş ve çıkışı ve buna bağlı olarak da fiyat değişimleri durur.(3) Dengenin sağlanması ve fiyat

(1) GÜRAH, a.g.e., s.48., ÖNEY, a.g.e., s.97, ÖKSÜZ, a.g.e., s.21.

(2) İlker PARASIZ, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Genişletilmiş 3.Baskı, Haşet Kitabevi, Bursa 1985, s.434.

(3) HİÇ, a.g.e., s.93.

istikrarı konvertibilite koşulları ağısından 6nem taşımaktadır.

Dengesizliğin kaynağı ne olursa olsun nispi fiat değişmeleri ve buna bağlı olarak mal ve hizmet, ihraç ve ithalindeki değişmeler dengesizliğin d6zelmesine neden olmaktadır.(1) 6demeler bilançosunun sabit d6viz kuru 6zerinden yeniden dengeye gelmesini sağlayan, herşeyden 6nce altın giriş ve çıkışlarına paralel olarak değişen para miktarının fiatları değiştirmesi ve bu fiat değişikliğinin ithalat ve ihracatı etkilemesidir.(2)

Altın standardına bağlı otomatik dengelenme mekanizmasında, 6lke paralarının 6nceden belirlenmiş kur- lar 6zerinden birbirine serbestçe değiştirilebilir olması, konvertibilitenin de otomatik olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu nedenle otomatik dengelenmenin sabit kur mekanizması, 6lke paralarının konvertibilitesini bir sorun olmaktan çıkarmaktadır. Zira sistem konvertibiliteyi de birlikte içermektedir.

(1) G6RAN, a.g.e., s.48.

(2) HI, a.g.e., s.94.

.1.1.2. Gelir Dengelenme Mekanizması

Gelir dengelenme mekanizması açıklamaları çoğaltan teorisine dayandırılarak açıklanmaktadır. İhracat ve ithalattaki değişmeler, milli gelir üzerinde çoğaltan etkisi yapmaktadır.(1)

Sabit döviz kuru sistemi altında açık veya fazla veren ülkelerdeki gelir değişmelerinin etkileri ile otomatik olarak uzun dönemde ödemeler dengesinin elde edilmesi mümkündür. Devamlı dengesizlik olarak fazla veren bir ülkede gelir seviyesinin yükselmesi böylece ithalatın artması sonucu doğuracaktır. Ters durumda, açık veren bir ülkenin gelir seviyesindeki düşme ithalatın azalması sonucunu doğuracaktır.(2)

Otonom bir ihracat artışı, ülke içinde geliri artırıcı bir etki yapmaktadır. Çoğaltan mekanizması ile ortaya çıkan bu gelir artışı, ithalata da taşacağından, sonunda ithalat artacaktır. Otonom ihracat artışı dolayısıyla başlangıçtaki ödemeler bilançosu fazlası böyle-

(1) GÜRAN, a.g.e., s.51.

(2) M.Erol İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat Teorisi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1985, s.251-252.

ce ortadan kalkmakta ve dengeye yönelmektedir. Bir dış fazla söz konusu olduğunda işleyen bu mekanizma bir dış açık durumunda da ters yönde işleyerek dengeye yönelmektedir.

Gelir dengelenme mekanizması işleyişi sonucu dış dengesizlik ticaret bilançosu tarafından düzeltilmektedir. Bu düzelme fiat değişimleri yolu ile dengelenme sürecinde ihracat ve ithalatın değişikliği şeklinde ortaya çıkarken, gelir değişimleri yoluyla dengelenme sürecinde ithalatın gelire bağılılığı dolayısıyla ithalattaki değişme sonucu sağlanmaktadır.(1)

Ödemeler dengesi fazla veya açıklarının diğer bir parasal etkisi kısa dönemli faiz oranlarına ve böylece de kısa dönemli özel sermaye hareketlerine olan etkisidir.(2) Faiz değişimleri dış dengesizliğin giderilmesinde gelir değişmelerinin dengelenmedeki rolünü arttırmaktadır.(3)

Ödemeler dengesi açık veren ve altın kaybına uğrayan ülkede Merkez Bankası para arzını kısıarak, uygula-

(1) GÜRAN, a.g.e., s.52.

(2) İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat Teorisi, a.g.e., s.250.

(3) GÜRAN, a.g.e., s.53.

nan reeskont politikası ile faiz düzeyini yükseltir. Yüksek faiz dolayısıyla ülkeye sermaye akımı görüleceği için, altın kaçıışlarının olumsuz etkileri giderilir. Faiz düzeyindeki yükselme, yatırımları düşürecek ve talebin azalmasına yol açacaktır. Bu mekanizma sonunda, çoğaltanın büyüklüğüne göre milli gelir düşer ve marjinal ithal eğilimine bağlı olarak da ithalat azalır. Fazla veren ülkede ise aksi yönde etkiler ortaya çıkar ve sonuçta dış ödemelerde dengeye ulaşılmış olacaktır.(1)

Görüldüğü gibi sabit kur sisteminde, ödemeler dengesini dengeye getiren otomatik mekanizmalar vardır. Ancak bunlar söz konusu ülkelerin ekonomileri üzerinde, arzu edilmeyen etkilere yol açmaktadır.

Fiat dengelenme mekanizması, dış dengelenmede sınırlı bir geçerliliğe sahiptir. Ücret ve fiatların esnek olmaması, tam istihdam koşullarının gerçekleşmemesi, fiat mekanizmasının işleyişini sınırlandırmıştır. Ancak sabit kur sisteminde, gelire dayalı ödemeler dengesini düzeltici otomatik mekanizmada soruna kısmi bir çözüm getirebilmektedir. Faiz değişmelerine bağlı otomatik düzeltme süreci ise, ancak ödemeler dengesinde açık veren ülkelerde işsizlik ve durgunluk,

(1) ÖNEY, a.g.e., s.92, 93 - 96, 97.

fazla veren ülkelerde enflasyon ve genişleme kabul edilirse çözüm sunmaktadır.(1) Bu durumda sabit kur sistemi ekonomiler üzerinde ülke içi istikrarsızlık açısından yüksek bir maliyete sebep olabilmektedir. Sistem içinde istikrarsızlığın sürmesi ve otomatik dengelenmenin gecikmesi yüzünden ülke parasının değerindeki değişmeler, söz konusu paranın konvertibilitesini olumsuz etkiliyecektir. Sonuçta ancak yeni sabit kurların oluşumu ile ülke parasının konvertibilitesi sürdürülebilecektir. Burada ortaya çıkabilecek sorunlar ülke ekonomisinin özelliklere bağlıdır. Bu açıdan bunlar aşağıda ele alınacaktır.

.1.1.3. Parasal Yaklaşım

Dış dengevi sağlama amacıyla, parasal tartışmalara ver veren parasal yaklaşım kavramı, makro ekonomik değişme ve politikaların dış ödemeler dengesi üzerindeki etkisini incelemekte olup, dış ödemeler dengesinde dengelenme ile beraber denkleştirme sürecini de inceleme konusu yapabilmektedir.

Ödemeler dengesi ve döviz kurlarını parasal bir olgu olarak ele alan ve dengesizliğin kaynağını para

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de... a.g.e., s.28.

piyasası olarak gören parasal yaklaşım savunucuları böyle bir yaklaşımla işe başlarken, önce dünyayı kapalı bir ekonomi olarak ele almışlar ve daha sonra parasal dengelenme mekanizmasını sabit döviz kurunda küçük açık ekonomi için incelemişlerdir.

Kapalı dünya ekonomisi, dünyayı doğrudan kapalı bir ekonomi olarak görmenin bir sonucu olmaktadır. Dünya kapalı bir ekonomi olarak ele alınınca dünya, tüm mallarını dış ticarete konu olmadığı bir ekonomi olarak analiz edilebilir.(1) Buradan kapalı ekonomideki parasal değişimler durumunda nominal para stokundaki herhangi bir dışsal (ekzojen) artış fiili para balanslarını arzulanan para balanslarının üstüne çıkartarak hane halklarının ve işadamlarının mallar ve menkul kıymetlerle parayı değiştirerek onların harcama oranlarının artmasına sebep olur.(2) Kapalı ekonomi modelinde sonuç olarak uzun dönemde bu artan harcama, tüm malların fiyatlarının artışına sebep olacaktır. Bu fiyat seviyesi artışı, reel para balanslarını düşürecek ve sonuç olarak parasal dengenin elde edilmesi için gereken arzulanan reel para balanslarıyla fiili para

(1) Thomas M.HUMPREY and Robert E.KELEHER, The Monetary Approach to the Balance of Payments, Exchange Rates and World Inflation, Preager Publishers, New York, 1982, s.15.

(2) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.2.

balansları eşitlenecektir. O halde şunu kaydetmek gerekir: Nominal para balansları parasal otorite tarafından kontrol edilebilmesine rağmen reel para balansları endojendir ve hane halkları tarafından belirlenir.(1)

Kapalı ekonomi durumunda, o zaman genel fiyat seviyesi değişimleri, fiili ve arzulanan para balanslarını eşitleven intibak süreci olarak işlev görür. Böylece paranın miktar teorisi (endojen) para stokundan fiatlara giden nedensellik anlamında kapalı ekonomide de geçerlidir.

Parasalci yaklaşımı ikinci inceleme şeklimiz sabit döviz kurunda küçük açık ekonomi durumudur. Bu durumda parasalci yaklaşım ödemeler dengesi belirlenmesine yönelik olacaktır. Bu analizde döviz kurlarının sabit olduğu varsayılmaktadır. Diğer varsayımlara gelince, öncelikle bütün malların dış ticarete konu olduğu (uluslararası piyasada üretilen ve tüketilen) ve tamamen entegre bir dünya olduğu varsayılmaktadır.(2) Diğer varsayımlar küçük açık ekonominin tanımıyla ilgilidir. Ekonominin açıklığının tanımını yaparsak, açık ekonomi, yurt içindeki değişikliklerin (ithal talebinin

(1) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.2.

(2) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.23.

artması veya ihracatın azalması gibi) talep edilen veya arz edilen mal ve hizmet fazlası olarak uluslararası piyasaya yayılma olarak tanımlanır. Yine uluslararası değişikliklerde (dış ticaret hadlerinin değişmesi gibi) direkt olarak yurt içi değişkenlere ve özellikle fiatlara yansır.(1) Ülkenin fiat seviyesi dünya veya uluslararası fiat seviyesi ne çok sıkı bir şekilde bağlıdır ve bu durumda ele alınan ülke ölçeği, dünya fiatlarını etkileyemeyen veya sert olan küçük bir ülkedir.(2)

Diğer bir varsayıma göre, parasal yaklaşım gö-
 reli fiatların dış ticaret üzerindeki etkisini kabul
 etmektedir. Bir ülkedeki fiat düzeyi dünya fiat dü-
 zeyine bağlıdır ve onunla değişir. Başka bir deyişle,
 dış ticarete konu olan mallar için dünya tek bir bü-
 tünleşmiş piyasadır ve bu piyasada "tek fiat yasası"
 geçerlidir.(3) Yurt içindeki fiatların dünya fiatla-
 rından etkilenme mekanizması "uluslararası fiat arbit-
 raji" olarak da adlandırılmaktadır. Bu mekanizmanın
 işleyişine gelince, genel olarak, ithal mallarını
 yurt içinde üreten üreticiler, bu malların ithal fiat-
 ları (ulusal para cinsinden) yükseldiğinde kârlarını

(1) Anne O.Krueger, Exchange Rate Determination, Cam-
 bridge Surveys of Economic Literature, Cambridge
 University Press, Cambridge. 1983, s.22.

(2) ÖKSÜZ, a.g.e., s.38.

(3) TÖRE, Döviz Kuru Politikasına....., a.g.e., s.470-
 471.

arttırmak için kendi uyguladıkları fiatları da ithal fiatlarının arttığı oranda arttırırlar. Bunun yanında, ticarete konu olan malların fiatlarındaki artış bir süre sonra ticarete konu olmayan malların fiatlarına da yansır. Dolayısıyla bir süre sonra yurt içi fiatlar dünya fiatlarının arttığı hızda artmaya başlar. Görüldüğü gibi tek fiat kanunu işlemektedir.(1)

Tek fiat yasası dış ticarete konu olan malların fiatlarının farklı ülkelerde (müşterek bir para birimi cinsinden) eşitlenmesini güvence altına almaktadır. Aynı ülkenin farklı bölgelerinde, bölgeler arasında bir fiat farkı olması durumunda, tüketiciler satın alımlarını pahalı olan bölgeden ucuz bölgelere aktaracaklardır. Bu durum ise düşük fiatlı bölgelerde talep fazlasının oluşmasına yol açarak bölgedeki fiatların yükselmesine, diğer bölgelerde ise talep azalması fiat düşmesine yol açacaktır. Taşıma masrafları dikkate alınmazsa bu arbitraj süreci fiatlar eşitlene kadar sürecektir. Böyle bir durumda ise tüketicilerin satın alımlarını bölgeler arasında aktarmanın nedeni kalmayacaktır. Bu kanun ülkeler arasındaki faiz oranları içinde geçerlidir.(2)

(1) Keith CUTHBERTSON, İktisat Politikası (Keynesyen Yeni Cambridge ve Monetarist Makroekonomik Modeller), Çeviren: Nazım ENGİN, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1987, s.99-100.

(2) CUTHBERTSON, a.g.e., s.146-147.

Sabit döviz kurlarında küçük açık ekonomi için bu üç varsayımın (dış ticarete tabi mallar, küçüklük ve tek fiyat yasası) önemli sonuçları, fiyatların, faiz oranlarının ve enflasyonun dünya piyasalarında belirlendiği ve küçük açık ekonomi için dışsal olarak alınması gerektiğidir.(1)

Bu varsayımlar altında model aşağıdaki şekilde kurulabilir. Model, tam rekabetin tam fiyat ve ücret rijitliğiyle tüm piyasalarda geçerli olduğu tam istihdamdaki ekonomi için geliştirilmiştir.(2)

$$M^d = FK(Y) \quad (1)$$

$$P = eP^* \quad (2)$$

$$M^S = D + R \cdot e \quad (3)$$

$$R = (M^d - M^S) / e \quad (4)$$

Burada, e :ülke para birimi cinsinden yabancı ülke para biriminin sabit fiyatı, P^* :yabancı ülke fiyat seviyesi, P :yurt içi fiyat seviyesi, Y :yurt içi milli gelir, D :yurt içi kredi miktarı ve R :yabancı para birimi cinsinden ölçülen rezerv miktarı, M^d ve M^S talep edilen ve arz edilen para miktarını gösterir.(3)

(1) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.24.

(2) KRUEGER, a.g.e., s.58.

(3) KRUEGER, a.g.e., s.58.

Denklem (1) fiatlar seviyesi ve reel gelirin bir fonksiyonu olarak geleneksel para talebi ilişkisidir.

Denklem (2) satınalma gücü paritesidir. Ekzojen fiat seviyesinin P^* ve döviz kurunun bilinmesi halinde yurt içi fiat seviyesi belirlenir. Buda bireylerin tutmayı arzuladıkları para seviyesini belirler.(1)

Denklem (3) yurt içi kredi arzı artı parasal yetkililer tarafından tutulan rezerv miktarına eşit olan para arzını belirler. Bu denklem parasal yetkilinin rezerv tutuşlarındaki tüm değişimleri sterilize etmediği varsayımı altında oluşturulabilir.(2)

Bu üç denklem parasal dengeyi kurmak için yeterlidir.

Parasal yaklaşıma göre nominal para balansları talebinin, fiat düzeyinin ve reel gelirin bir fonksiyonu olduğunu yukarıda belirtmiştik. Nominal para arzına (M^S) gelince, para arzının büyüklüğünü bulmak için para çoğaltanı (m) ile para bazını (B) ile çarpmak gerekir. $M^S = M \cdot B$ yaklaşımında para çoğaltanı genellikle sabit varsayılmaktadır. Para bazı ise, ülke para otoritelerinin yarattığı

(1) KRUEGER, a.g.e., s.59.

(2) KRUEGER, a.g.e., s.59.

yurt içi kredilerden oluşan ulusal öge (D) ve yabancı para birimi cinsinden ölçülen rezerv miktarı olan uluslararası öge (R) den oluşmaktadır. Buna göre para arzı:(1)

$$M^S = m (D+R) \text{ yazılabilir. (5)}$$

Dış ödemeler dengesi açık veya fazla verdiğinde ortaya çıkacak rezerv kaybı yada kazancı para bazının uluslararası ögesini azaltacak yada çoğaltacaktır.

Para piyasasında, para arzındaki değişimler ve para talebindeki değişimler arasında her zaman bir stok denge eğilimi olduğuna göre yani stok para talebi, stok para arzına eşit olma eğiliminde olduğuna göre, para piyasası dengesi,

$$M^d = M^S \text{ olarak yazılır,}$$

bunu arz ve talepteki değişimleri gösterecek biçimde düzenlersek,

$$\Delta M^d = \Delta M^S \text{ yi elde ederiz. (6)}$$

Bu eşitlikte denklem (5)'i yerine koyarak para piyasası dengesine ulaşılabilmiz. Para çoğaltanının (m)

(1) TÖRE, Döviz Kuru Politikasına....., a.g.e., s.468.

sabit olduğunu varsayarak, para talebindeki (M^d) ve yurt içi kredi miktarındaki (D) değişmeler para piyasasını dengeden uzaklaştıran aktif etkenlerdir. Sabit kur sistemlerinde para piyasası dengesini kuran etken ise, uluslararası öge olan rezerv miktarıdır. (R) (1)

Denklem (5)'i, denklem (6)'da yerine koyarsak,

$$\Delta M^d = m \cdot \Delta(D R)$$

$$\Delta M^d = m \Delta D + m \Delta R \quad \text{olacaktır. (7)}$$

(R) ödemeler dengesi açık ve fazlalıklarını gösterdiğine göre, denklemi R'ye göre yeniden düzenlersek,

$$\Delta R = \frac{\Delta M^d}{m} - \Delta D \quad \text{eşitliğine ulaşırız. (8)}$$

D veya M^d deki değişmeler aşırı para talebine veya aşırı para arzına yol açar. Stok dengeyi sağlayan etken ise ΔR 'dir.

ΔR ödemeler dengesi açık veya fazlalıklarını gösterdiğine göre, ödemeler dengesi para talebindeki değişimlerin yurt içi kredilere eşit olduğu noktada sağlanmaktadır. Ödemeler dengesi fazlası ülke vatandaşlarının para talebinin merkez bankasının kredi arzından daha faz-

(1) TÖRE, Döviz Kuru Politikasına....., a.g.e., s.468.

la olduğu bir durumu ($\Delta M^d > \Delta D$) ifade eder.(1) Merkez bankasının yarattığı para arzı ekonominin vatandaşların para talebini karşılamamaktadır, bir para talebi fazlası vardır. Bu fazla talep ödemeler dengesi fazlası olarak yansır.

Bu halde bir para arzı fazlası (nakit fazlası) para piyasasında dengenin sağlanması için bir şekilde yok edilmelidir. Çünkü para talebi, stok olarak alınır ve fiyat seviyesi (döviz kuru ve yabancı fiyat seviyesi yoluyla) dışsal (ekzojen) alındığından sadece milli gelir düzeyine bağlıdır.(2) Milli gelirden reel değişkenlere bağlı olduğundan para talebini sabit olarak kabul edebiliriz.

Yaklaşımına göre para talebi, ulusal ve uluslararası ögelerden karşılanmaktaydı, bu durumda eğer para talebi artar ve ulusal öge olan yurt içi kredi miktarında bir değişme olmazsa, aşırı talep uluslararası ögenin (R) artması ile karşılanacaktır. Söz konusu olan bu dış ödeme fazlası sürekli değildir. Dışardan gelen fonların yardımıyla aşırı para talebi karşılandığında ortadan kalkacaktır. Burada önemli olan nokta ülke para otoritele-

(1) Francisco RIVERA-Batiz and Luis RIVERA-Batiz, International Finance and Open Economy Macroeconomics, Macmillan Publishing Company Newyork, 1985, s.432.

(2) KRUEGER, a.g.e., s.59.

rinin para talebinde artış ile başlayan fon girişini sterilize etmemeleridir. Yani R artarken D'yi azaltıcı işlemlerde bulunmamalarıdır. Aksi durumda dış ödeme fazlası sürekli olacaktır.(1)

Para arzında, talebe göre bir fazlalığın söz konusu olduğu dış ödeme açıklarında ise, para stoku para bilanşları talebini aşarsa vatandaşlar ellerindeki aşırı paradan kurtulmak için, yabancı mal ve hizmet ithalatlarını arttıracaklar, yabancı senet almak yoluyla yurtdışına fon transfer edeceklerdir.(2) Bunun için fazla nakitin yabancı para birimiyle değiştirilmesi gerekir dolaşısıyla merkez bankasının uluslararası rezervi düşer ve buradan da para arzı azalır. Ulusal para otoriteleri yurtdışına giden fonlar yerine yeni yurt içi kredi yaratmadıkları sürece açıklar para piyasasındaki stok denge- nin yeniden kurulmasıyla ortadan kalkacaktır.

Farasalıcı yaklaşıma göre döviz kurlarının yükseltilmesinin etkisi geçicidir. Döviz kurlarında bir yükselme ödemeler bilanşosunun iyileşmesine yol açmaz, yalnızca yurtiçi fiat düzeyinin yükselmesine sebep olur.(3)

Buradaki intibak süreci: Bir döviz kuru değişiminin ilk

(1) TÖRE, Döviz Kuru Politikasına....., a.g.e., s.469.

(2) TÖRE, Döviz Kuru Politikasına....., a.g.e., s.470.

(3) CUTHBERTSON, a.g.e., s.145.

etkisi nominal balanslar talebi üzerine olması sebebiyle döviz kurları yükselen ülkenin vatandaşları, harcamalarını azaltarak reel nakit balanslarını denkleştirmeye çalışırlar ve böylece gelir harcamaları aşacaktır ve bir rezerv girişi olacaktır.(1) Yani dış fazla elde edilmesi zamanla rezerv girişi yaratarak para arzını arttıracak ve tekrar eski denge noktasına gelinecektir. Ortaya çıkan dış ödeme fazlası ancak para piyasasında stok denge kuruluna kadar sürebilir.

Bu açıklamalarla dış denkleşme konusunda ödemeler dengesine parasal yaklaşımı gözden geçirmiş bulunuyoruz. Bu yaklaşımda parasal akımlar merkezi bir yer tutmakta ve dış dengesizlikler otomatik olarak giderilmektedir. Ayrıca dengelenme mekanizmasının harekete geçebilmesi için dış ödeme açık veya fazlalıklarının iç para arzı üzerindeki etkilerinin Merkez Bankası tarafından nötürleştirilmemesi gerekir. Yaklaşım sabit para talebini esas almaktadır.

Parasal yaklaşım, sabit kur sisteminde Merkez Bankasının para arzı üzerindeki denetiminin nispeten zayıf olacağını ortaya koymaktadır. Bunun nedeni iç eko-

(1) KRUEGER, a.g.e., s.60.

nomik amaçlar için emisyon hacmi değiştirildiğinde, döviz rezervlerinin ters yönde etkilenecek bu değişikliği gidermesidir. Etkileşimin yönü daima D'den R'ye doğrudur. D'deki bir değişimin para arzı üzerinde doğruduğu değişimler karşısında yerli mal, hizmet ve menkul değer arzı ne derece düşük bir tepkide bulunuyorsa R'de ters yöndeki değişimler o kadar fazla, yani para politikasının etkinliği o derece azalmış olur.

Parasal yaklaşımda ortaya çıkan dengesizlikler ve yeni bir dengeye yönelirken ortaya çıkan uyum süreçleri ülke ekonomisinin gösterdiği özelliklere bağlı olarak o ülke parasının konvertibilite koşullarını etkilemektedir. Bu koşullar aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

.1.2. Sabit Kur Sistemi ve Konvertibilite

Şimdiye kadar sabit kur sistemindeki dengelenme mekanizmalarının işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Bu sistemin işleyişi ile söz konusu sistemde konvertibilite uygulamasının, konvertibilitenin koşulları açısından uygulanabilirliğinin daha yakından incelenmesi gereklidir.

Hatırlanacağı gibi, konvertibilite sistemine geçiş ile ilgili koşulları, Genel Ekonomik Koşullar, Sosyo-Politik Koşullar ve Dış Ekonomik İlişkilere Bağlı Koşullar olarak incelemiştik. Genel olarak bu başlıklar altında verilmeye çalışılan koşulları (Ekonomik Yapı ve Gelişmişlik Seviyesi, İç Dengelerin ve Fiat İstikrarının Sağlanması, Dış Ticaret Dengesi, Gerçekçi Döviz Kuru Uygulaması...) birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Çünkü iç ekonomik dengenin bozulması dış dengenin sağlanması olanağını güçleştirmekte, dış ticaret açıklarının artmasına yol açmaktadır. Görüldüğü gibi söz konusu koşullar birbiriyle sıkı bir bağ içindedirler.

.1.2.1. Genel Ekonomik Koşullar

Sabit döviz kuru sistemi uygulanmasında dengelenme mekanizması döviz kuru değişiklikleriyle yerine getirilememektedir. Burada görev ülkenin maliyet ve fiat seviyesi, maliye, para ve gelir politikası gibi önlemlere verilmektedir. Dengelenme, söz konusu tedbirlerle toplam talebin yönlendirilmesi yoluyla doğrudan düzeltilmektedir. Bu düzeltme araçları "iç denkleştirme araçları", döviz kuru değişiklikleri ise "dış denkleştirme araçları" dir.(1)

(1) YILDIZ, a.g.e., s.61.

Konvertibilite sistemine geçişte, ülke ekonomisinin belirli bir gelişme seviyesine ulaşmış olmasının özellikle ihracat sektörünün ve ihracat gelirlerinin yüksek olması gerektiğini belirtmiştik.

Yukarıda sözü geçen denkleştirme araçları sabit kur sisteminde her zaman uygulanamamaktadır. Özellikle döviz kurlarının düştüğü dönemlerde, ihracat sektörünün bundan oldukça olumsuz yönde etkilenmesi söz konusudur. Bu ise ulusal amaçlara ters düşen bir durumdur. İhracat imkanının sınırlı olması aynı zamanda ülkenin döviz gelirlerinin de sağlam temellere oturmadığını gösterir. Söz konusu bu durumlar ise ekonomik yapının belli bir gelişme seviyesine ulaşamadığını gösterdiği için konvertibilite uygulamasına geçişi imkansızlaştırmaktadır.

Döviz kurlarının düşmesi durumunda Merkez Bankası, döviz piyasasına müdahalede bulunarak reel denkleştirmenin * riskini yüklenmek yerine, ilgili dengesizliği

* Uluslararası anlaşmalarla tespit edilen bir döviz kuru sisteminin işleyebilmesi için, sisteme dahil ülkelerin uluslararası ödemelerde olabilecek dengesizliklere karşı alınacak tedbirlere denkleştirme kuralları veya mekanizmaları denir. Söz konusu dengesizlikler her ülkenin maliyet ve fiyatlarının diğer ülkelere kıyasla farklılaşmaları belli bir döviz kuru üzerinden meydana gelmektedir. Bunlar uluslararası farklı büyüme ve maliyet düşürücü teknolojik gelişmeler gibi yapısal gelişmeler ve değişik politik amaçlı enflasyon oranı farklılaşmasından ileri gelir. Söz konusu farklılaşmalar ise ülkelerin rekabet durumlarını değiştirmektedir. İşte ülkelerin uluslararası rekabet durumunun değişmesi sonucu nispi maliyet ve fiyatlarını hemen düzenleyebilmesi için yeniden kaynak dağılımı düzenlemesine "reel denkleştirme" denilmektedir. (R.YILDIZ, a.g.e., s.61.)

düzeltilme yoluna gidebilir. Fakat diğer taraftan tam istihdam ve fiyat istikrarının tehlikeye girmesi durumunda iç denkleştirme mekanizmalarını kullanmak daha tehlikeli olabilmektedir. Ancak dış denkleştirme araçlarının kullanılmasının söz konusu olmadığı veya istenmediği bir durumda ise Merkez Bankasının dış ödemeler dengesizliğini telafi edici tedbirleri olmaktan başka bir tercihi olmayabilir. Böyle bir durumda dış ticaret tehdit, sınırlama, sermaye hareketlerini sınırlama ve kontrol altına alma yollarına gidilecektir.(1) Dış ticaret rejimindeki söz konusu kısıtlamalar ise konvertibilite uygulamasını sınırlandırmaktadır.

Sabit kur sisteminin yapısı konvertibiliteyi sınırlandıracak uygulamalara daha açıktır. Böylece, kurun piyasa şartlarına göre dalgalanmasına izin vermeyerek sabit kur sistemi uygulayan bir ülke, dış ödeme açıklarıyla karşılaştığında, döviz kurlarını yükseltecek, uluslararası rezervleri yeterli olduğu sürece açığı finanse edecek veya kambiyo kontrolleri uygulayacaktır. Kambiyo kontrolleri uygulaması ise paranın konvertibilitesine son verecek veya onu büyük ölçüde sınırlandıracaktır.

Sabit kur sisteminde döviz kurlarının düşme eğiliminde olduğu ekonomilerde kurların sabit tutulmaya

(1) YILDIZ, a.g.e., s.62.

çalışılması ticaret ve döviz kontrolünü beraberinde getirdiğinden böyle bir politikada ekonomik dengeler bozulacaktır ve sabit kurlarda denge istikrarsızlık dönemlerinde yürümeyecektir.(1) Bu durumda konvertibilite uygulaması da doğal olarak söz konusu olmamaktadır.

Konvertibiliteye geçiş koşullarından bir diğeri de iç ekonomik dengelerin sağlanması ve bu dengelerin uluslararası piyasalara entegre olabilecek düzeyde kurularak korunması olarak belirtmeye çalışmıştık. Fiat istikrarı, işsizlik, yeterli ekonomik büyüme, enflasyon düzeyi, uygulanan ekonomi politikası araçlarının uygunluğu, iç ekonomik denge ile ilgili ölçütlerin hepsini sağlayarak uygulamada, hem döviz kurlarını, hem para arzını, hemde faiz oranlarını kontrol ederek, ekonomide istikrar sağlamak mümkün olmamaktadır.

Konvertibilite sisteminde uygulanan ekonomi politikasının özellikle para politikasının etkinliği ve bağımsızlığı ülkenin uyguladığı döviz kuru sistemi ile yakından ilgilidir.(2)

(1) ABUŞOĞLU, Türk Lirasının....., a.g.e., s.53.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda....., a.g.e., s.46.

Sabit kur sistemini benimseyen bir ülkenin ödemelerinde bir dengesizlik söz konusu değilken, içerde enflasyon problemi varsa, ülkenin Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine başvuracaktır. Ve devlet tahvilleri satacaktır. Bu durumda faiz oranları ve tahvil gelirleri artacaktır. Uluslararası sermaye girişi artacaktır. Bu ise ödemeler dengesinin fazla vermesine sebep olacaktır. Diğer taraftan toplam harcamalar ve ithalatta azalacaktır. Kurların sabit tutulduğu bir sistemde döviz arz fazlalığını gidermek için Merkez Bankasının döviz satması, para arzını arttırarak, enflasyona yol açacaktır.(1) Enflasyon ise konvertibilite uygulamasında istenmeyen bir durumdur.

Kurların sabit tutulduğu sistemlerde, işsizliği azaltmak için para politikasına başvurulduğunda da sistemden kaynaklanan engeller söz konusu olmaktadır. Ülkede işsizlik söz konusu olduğunda para otoriteleri, yatırımları arttırmak için para arzını genişletmeleri sonucu faiz oranları düşecektir. Bu durumda yurtdışındaki işçiler ile ülkedeki sermayedarlar dışarıda daha karlı faiz olanakları araştıracaklardır. Böylece dövize olan talep artacak, ulusal para dövize göre düşme eğilimi gösterecektir. Fakat sistemde kurların sabit kalmasını koruma gereği yüzünden para otoriteleri döviz talebi fazlasını karşılaştırmak için, ulusal parayı sa-

(1) W. SERİN, a.g.e., s.235.

tın alma durumunda kalacaktır. Böylece para arzını arttırarak, işsizliği önleme politikası pek başarılı olmamaktadır. Çünkü ülkenin para arzı faiz oranları düşünülmek üzere arttırılmak istenirken, eski seviyesinde kalmış ve daha çok talep edilen döviz sahibi ülkenin para arzı genişlemiştir. Sabit kur sisteminde uygulanan para politikası ayrıca ülkenin döviz rezervlerinin azalmasına da sebep olmaktadır.(1) Tüm bunlar konvertibilite uygulaması için olumsuz etkenlerdir.

Döviz kurunun enflasyonist bir ortamda sabit tutulması dış ticaretin rezerv kayıpları ile sürdürülmesini sonuçlandırır.(2) Döviz rezervlerinin azalması durumunda bir kur değişikliği gerekebilir.(3) Bu kur değişikliği ödemeler bilançosunda bir değişme durumuna getirir.

Sabit kur sistemlerinde enflasyon oranları arasındaki farklar sonucu, dış ticaret açıklarının giderilmesi, kurlar sabit tutulduğu için dış ödemeler bilançosu açık veren ülkenin parası diğer ülkelerin Merkez Bankaları tarafından massedilmekte diğer bir ifadeyle enflasyon oranlarının eşitlenmesi şeklinde olmaktadır.

(1) V.SERİN, a.g.e., s.14.

(2) KALAYCIOĞLU, "Türkiye'de Dış Açılma Sürecinde Döviz Piyasalarının Durumu", İktisat ve Maliye Dergisi, Cilt:XXXV, Sayı:5, Ağustos 1988, s.189.

(3) GÜRAN, a.g.e., s.96.

Bu durum ise ülkenin reel milli gelirinde ve para arzının büyümesinde değişikliğe sebep olmaktadır.(1)

Görüldüğü gibi sabit kur sistemi uygulaması, iç ekonomide para politikasının kullanılmaması gibi bir sınırlamayı taşımaktadır.

Sabit kur sisteminde döviz girdileri arttığı zaman ekonomiyi dengeye getirecek bir mekanizma olmadığından hükümetin para arzını arttırması gerekmektedir. İçteki para arzındaki değişmeler, döviz girdi ve çıktıları, cari hesap hareketleri ile ilgili olduğundan ve kur sabit tutulduğu için para politikasının, dengeyi bozmadan iç ekonomi için bir araç olarak kullanılması zorlaşmaktadır.(2) Bu yüzden ülkeler daha esnek kur sistemlerine geçmeden para politikasını bir araç olarak kullanamamışlardır. Uygulamada çoğu kez sabit kur sisteminde konvertibilite uygulamasında sistem içinden doğan engellerle karşılaşmakta ve söz konusu sistemde bir ülkenin aynı sistemi uygulayan ülkelere bağımsız bir para ve hatta ekonomi politikası uygulaması olanaksızlaşmaktadır.

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk...., a.g.e., s.46.

(2) T.ÇİLLER, "1983-Yılında Türk Ticaret Rejiminde Kur Politikası ve Konvertibilite Sorunları", 1983 Türk İktisat Politikası Sempozyumu ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası Semineri, "Tebliğler ve Yorumlar, Marmara Üniversitesi Yayın No:413, İ.İ.B.F.Yayın No:364, İstanbul 1984, s.36.

Sabit döviz kuru sistemlerinde, döviz kurları dünya piyasalarından soyut olarak belirlenmektedir. Bu sistemde para politikasının ticari ilişkide bulunan ülkelerin para politikaları ile para arzının büyüme oranı, kredi hacminin genişlemesi ve enflasyon oranlarının uyum sağlaması gereklidir. Ancak bu yolla konvertibilite başarı ile uygulanabilir.

1.2.2. Dış Ekonomik İlişkilere Bağlı Koşullar

Sabit kur sisteminin konvertibilitenin dış ekonomik ilişkilere bağlı koşulları açısından incelenmesine gelince;

Sabit döviz kuru sistemlerinde kurların nasıl sabit kaldığı öncelikli bir sorundur. Kurların sabit tutulması Merkez Bankasının döviz alım-satımı yoluyla sağlanıyorsa, mevcut döviz rezervlerinin tükenmesi durumunda sistemde aşırı değerlenmiş kurlar ortaya çıkacaktır. Bu durumda konvertibilitenin uygulanması halinde, paranın aşırı değerlendirildiği durumlarda döviz dışarı, eksik değerlendirildiği durumlarda ise içeri doğru akacaktır.(1) Bu süreç içinde ortaya çıkan

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de Kur..., a.g.e., s.64.

dengesizlik durumlarında konvertibilite ile sabit kur sisteminin uygulamada güçlükleri ortaya çıkmaktadır.

Konvertibilite uygulamasında daha öncede ifade edildiği gibi bir paranın sabit veya dalgalanır halde olması önemli değildir. Sabit kur politikası ile birlikte de konvertibilite uygulanabilir. Fakat sabit kuru tespit ederken oldukça gerçekçi davranmak gereklidir.(1)

Eğer belirlenen döviz kuru aynı zamanda döviz piyasasındaki denge kuru ise, Merkez Bankasının bu kur ile döviz piyasasındaki sürekliliği sağlamak için geçici arz-talep dalgalanmalarını karşılayacak düzeyde döviz rezervi tutması gerekecektir.

Ancak, belirlenen kur, döviz piyasasındaki denge kurundan farklı ise, bu farkın yarattığı arz-talep fazlasını sürekli olarak karşılayacak döviz rezervine ihtiyaç duyulacaktır.

Sabit kurların uygulanmasında önemli olan saptanan kurun döviz piyasasındaki denge kuruna eşit veya çok yakın olması ve döviz rezervlerinin ancak geçici

(1) Banka ve Ekonomik Yorumlar, "Açık Oturum", Yıl:18, Sayı:8, Ağustos 1981, s.20-21.

dalgalanmaları ile kur değışikliği sırasında oluşan zaman farkının yol ağtığı ihtiyaçı karşılamak için kullanılması zorunluluğudur.(1)

Bir ÷lkede döviz kuru, döviz piyasasındaki denge kurundan büyük ölçüde farklı belirlenirse, döviz piyasasındaki dengesizliği gidermek için yeterli döviz rezervinin sürekli olarak varolması mümkün değildir. Bu durumda söz konusu kurun korunabilmesi için arz ve talebi etkileyici önlemler olan, ithalatı pahalılaştırıcı, ihracatı teşvik edici, döviz girişini sağlayıcı tedbirlerin alınması gereklidir. Bu tip önlemlerle de denge sağlanamıyorsa döviz piyasasındaki işlemleri sınırlayan tedbirler uygulanarak, paranın konvertibilitesi sınırlandırmakta veya tamamen kaldırılmaktadır.

Görüldüğü gibi konvertibilitenin sınırlandırılması veya kaldırılmasının nedeni, döviz piyasasında denge kurundan oldukça farklı bir kurun geçerli kılınma politikasının varlığıdır. Döviz piyasasındaki dengenin ödemeler dengesine bağlı oluğu nedeniyle konvertibilite uygulaması ile yürürlükte bulunan döviz kuru sistemi ve bir ÷lkenin ödemeler dengesi arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu olmaktadır.

(1) BAĞRIAÇIK, a.g.e., s.74.

Ödemeler bilançosuna parasal yaklaşımda dış dengenin sağlanması konusunda ileri sürülmüş kuramsal açıklamalardan biri olup, teorik bir yaklaşım olarak konvertibilite uygulamasını kolaylaştırıcı yada zorlaştırıcı bir yönü bulunmamaktadır. Ancak ulusal paranın aşırı ve eksik değerlendirilmesi sabit kur sisteminde parasal yaklaşımda konvertibilite uygulaması bakımından bazı güçlükler ortaya çıkarabilir. Kuşkusuz gerçekçi bir kurun belirlenmesi ve bu kurun herhangi bir müdahaleye gerek göstermemesi durumunda konvertibilitenin uygulanması güçlüklerle karşılaşmayacaktır. Kurun korunabilmesi birtakım müdahaleleri de beraberinde getiriyorsa (ihracatı ve dolayısıyla döviz arzını arttırıcı, ithalatı ve dolayısıyla döviz talebini kısıtıcı vs.) konvertibilite uygulanması sınırlandırılabilir veya tümüyle ortadan kalkabilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bir kur sistemi, ancak kambiyo ve dış ticaret sınırlamalarına yol açmadığı, sermaye hareketlerini sınırlamadığı, ayrımcı uygulamasını zorlaştırmayacaktır.

Görüldüğü gibi, konvertibilite ile ödemeler bilançosuna parasal yaklaşım arasındaki ilişki ancak istikrarsızlık durumunda önem kazanmaktadır.

.2. ESNEK KUR SİSTEMİNDE OTOMATİK DENGELENME MEKANİZMALARI VE KONVERTİBİLİTE

Esnek kur sisteminin altında yatan temel fikir, ülke parasının arz ve talebini eşitleyen denge döviz kurlarının bulunduğu varsayımının kabul edilmesidir. Bu sistemde fiyat hareketlerine, devletin herhangi bir kısıtlama koyması söz konusu değildir. Döviz kurundaki değişimler yoluyla ödemeler dengesi eşitsizliğini, ithal ve ihraç malları, hizmetler ve kısa dönemli sermaye hareketlerini kaydırarak düzeltilir. Çünkü döviz kuru, ödemeler dengesindeki açık veya fazlaya neden olan unsurlara cevap vermektedir.

Bu kısa hatırlatmadan sonra esnek kur sisteminde otomatik dengelenme mekanizmalarını incelemeye çalışalım.

Esnek kur sistemlerinde otomatik dengelenme mekanizmaları, dengelenmede rol oynayan faktörler açısından incelendiğinde, bu sistemde nispi fiyat değişmelerinin ön plana geçtiğini, gelir değişmelerinin ise otomatik dengelenme sürecinde tersine çevirici ve dengelenmenin etkinliğini azaltıcı etkiye sahip olduğu görülür. Esnek kur sisteminde nispi fiyat değişmeleri, döviz kuru değişmeleri ile daha dolaysız şekilde sağlanmaktadır.(1)

(1) GÜPAN, a.g.e., s.71.

Oysa sabit kur sistemlerinde gelir ve nispi fiyat değişmeleri dengelenme mekanizmasında birlikte rol oynamakta ve nispi fiyat değişmeleri, para arzı ve fiyatlar genel düzeyindeki değişmelere bağlı olarak dolaylı bir biçimde ortaya çıkmakta idi.

Esnek kur sisteminde otomatik dengelenme mekanizmasının işleyişi konusunda temel yaklaşımlar olan elastikiyetler yaklaşımı ve massetme yaklaşımı ve parasal yaklaşım üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

2.1. Esnek Kur Sisteminde Otomatik Dengelenme

2.1.1. Elastikiyetler Yaklaşımı

Döviz kuru değişmeleri yoluyla dış dengenin sağlanıp sağlanamaması döviz arz ve döviz talep eğrilerinin şekline bağlıdır. Bu ise döviz arz ve talep elastikiyetlerinin bir sonucu olmaktadır.(1) İthalattan kaynaklanan döviz talebi döviz kurunun ters yönlü, ihracattan kaynaklanan döviz arzı ise döviz kurunun doğru yönlü birer

(1) GÜRAN, a.g.e., s.24-25.

fonksiyonudur.(1) Elastikiyetler yaklaşımı, döviz kuru değişmelerinin dış denge üzerindeki etkisini ve dolayısıyla esnek kur sistemindeki dengelenme mekanizmasını ithalat ve ihracatla ilgili elastikiyetlere dayanarak açıklamaya çalışan bir kısmi denge analizi niteliğindedir. Bu yaklaşıma göre, döviz arz elastikiyetini, ihracat mallarının dış talep elastikiyeti ile bu malların iç arz elastikiyeti, döviz talep elastikiyetini ise, ithal mallarının iç talep elastikiyeti ile bu malların dış arz elastikiyeti belirlemektedir.

Esnek kur sistemindeki dengelenme mekanizması elastikiyetler yaklaşımı ile ele alınır. Ve kurlardaki değişmelerin dış ödemeler dengesini sağlamadaki rolü döviz arz ve talep elastikiyetleri değerinin ne olması gerektiğine açıklık getiren Marshall-Lerner Koşulu ile açıklanmaktadır.

Elastikiyetler yaklaşımı nispi fiyat etkilerini dikkate almaktadır. Ödemeler bilançosu denkliğini fiyat mekanizmasına dayandırmak, ithalat talep elastikiyeti ile ihracat dış talep elastikiyetiyle ilgilidir.

(1) İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat Teorisi, a.g.e., s.280.

Söz konusu bir dış dengesizliğin giderilmesi için döviz kurunun ayarlanması elastikiyetlere bağlı olduğuna göre, adı geçen bu dört elastikiyete değinmek gerekir.

a- İthal Mallarının İç Talep Elastikiyeti (mt):

Bir ülkede döviz kurlarının yükselmesi, yabancı malların fiyatını ülke parası cinsinden arttırarak ithalatı kısıtlayan bir etki yapar.

İthal mallarının iç talep elastikiyeti (mt), sıfır ise, yani aynı miktar mal ithal ediliyorsa döviz harcamasında azalma olmaz, ithalat için harcanan ulusal para miktarı artar.(1) Başka bir deyişle ulusal paranın değeri düştüğü için, ithalatın değeri büyümektedir.

İthal mallarının talep elastikiyeti (mt) ne kadar büyük olursa döviz kurlarının yükseltilmesi ile elde edilecek fayda o oranda olumlu olacaktır. Döviz kuru yükselmesi ithal talebini kısıtlayacağı için, ithalatın miktarının azalması ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkide bulunacaktır. Yani sağlanmak istenen döviz tasarrufunun miktarı elastikiyetinin büyüklüğüne bağlıdır.(2)

(1) AREN, İstihdam, Para ve, a.g.e., s.178.

(2) KARLUK, a.g.e., s.325.

Esnek kur sayesinde ithalatın kısılarak dış den-
genin sağlanması, konvertibilite için uygun bir durum
olarak ortaya çıkmaktadır.

b- İhraç Mallarının Dış Talep Elastikiyeti (xt):

Döviz kurlarının yükselmesi ithal mallarını ülke
için pahalılaştırıp, ithalatı kısarken, diğer taraftan
ülke mallarının fiyatını da yabancı paralar cinsinden dü-
şürerek ihracatı teşvik eden bir etki yapar.

İhraç mallarının dış talep esnekliği (xt), sıfır
ise ihracatın hacminde bir değişiklik olmamakta, döviz
kazancı ise kur yükselmesi oranında azalmaktadır. Elas-
tikiyet sıfırdan itibaren büyürse döviz kaybı azalacak-
tır. (xt)'in bir'e eşit olması durumunda döviz kazancı
veya kaybı söz konusu değildir. İhraç mallarına harcanan
döviz miktarı eskisi kadardır. (xt)'in bir'den büyük ol-
ması durumunda döviz kurlarının yükselmesi ihracat yo-
luyla döviz kazancını arttıracaktır.(1)

Döviz kazancının artması, konvertibilite için ge-
rekli döviz stokunu arttırarak, konvertibilite ana koşu-
lunun yerine getirilmesine hizmet edecektir.

(1) KARLUK, a.g.e., s.325-326.

c- İthal Mallarının Dış Arz Elastikiyeti (ma):

Döviz kurlarının yükselmesinin ithalatı kısarak, döviz tasarrufu sağlaması, ithal malları fiyatlarında değişiklik olmadığı varsayımına dayanır. Fakat ulusal ithal talebinin daralması, ithal malların fiyatlarında düşmeye neden olabilir. Bu durum ithal mallarının arz esnekliğine bağlıdır.(1)

Eğer arz esnekse (yani ma 1) fiyatlar sabit kalır, aksi durumda düşer. İthal malları fiyatlarının düşüşü, döviz tasarrufunu azaltır.(2)

İthal mallarının arz esnekliği, dünya ticaretinde söz sahibi ülkelerin döviz kurlarını yükselttikleri zaman etkili olur. Söz konusu ülkelerin taleplerini kısması dünya piyasalarını etkileyerek fiyatların azalmasına sebep olur.(3)

Bu değişik durumların ödemeler dengesi üzerindeki farklı etkileri ve parasal olarak konvertibilite üzerindeki etkileri de değişik olacaktır.

(1) SEYİDOĞLU, a.g.e., 6.Basım, s.216.

(2) KARLUK, a.g.e., s.326.

(3) AREN, Para, İstihdam ve....., a.g.e., s.179.

d- İhraç Malları İç Arz Elastikiyeti (α):

İhraç malları talep elastikiyetinin (α) birden büyük olduğu bir durumda döviz kazancı sağlanmaktaydı. Söz konusu bu kazancın fayda sağlayabilmek için ihraç malları arzını da arttırmak gerekir. Başka bir deyişle ihraç malları arzının esnek olması gerekir. Çünkü arz esnekliği sonsuzdan itibaren küçüldükçe arz artışı fiyatları arttıracak ve sonuçta döviz kazancı azalacaktır.

İthal mallarının dış arz elastikiyeti ile ihraç mallarının iç arz elastikiyeti sonsuz iken, yani iç ve dış fiyatlar sabitken döviz kurları yükselmesinin, ithalatı kısarak döviz tasarrufu sağlayabilmesi için ithal mallarına olan talep elastikiyetinin 0'dan büyük ve ihracatı teşvik ederek döviz kazancını arttırabilmesi için ihraç mallarına olan talep elastikiyetinin 1'den büyük olması gerekir.

Döviz kurları yükselmesinin ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkisinin olabilmesi Marshall-Lerner şartının gerçekleşmesine bağlıdır. Bu şart bazı varsayımları içerir. Öncelikle ülkenin ödemeler bilançosu başlangıçta dengededir. Yani başlangıçta ihracat ve ithalat birbirine eşit olmaktadır. Diğer varsayım, ithal ve ihraç edilen malların arz esnekliğinin sonsuz olmasıdır.(1)

(1) GÜBAN, a.g.e., s.74-26.

Arz esnekliğinin sonsuzdan küçük olduğu durumlarda söz konusu şart dış dengenin sağlanması için yeterli, fakat gerekli değildir. Daha küçük bir talep esnekliği de yeterli olacaktır. Başlangıçta ihracat ithalattan büyük ise talep esneklikleri toplamının birden büyük olması gerekli değildir.(1)

Elastiklikler yaklaşımı döviz kurları ayarlamalarının ödemeler bilançosu dengesini sağlayabilecek şartları ortaya koymakta ve yukarıdaki varsayımlar gözönüne alınarak denge üzerinde olumlu bir etkinin söz konusu olması için gerekli ve yeterli şart talep elastiklikleri toplamının birden büyük olması gerektiğidir.

mt = İthal malları iç talep elastikliği

xt = İhraç malları dış talep elastikliği olmak üzere Marshall-Lerner şartı: $mt + xt > 1$ olmaktadır.

Marshall-Lerner şartı, elastiklikler toplamı ile ilgili olarak birim elastikliğin kritik niteliği üzerinde durmaktadır. Döviz kurları yükselmesi ile ödemeler dengesinde olumlu bir etki yaratılabilmesi için talep elastiklikleri toplamının 1'den çok yüksek olması gerekir. Elastiklikler ne kadar küçük olursa ödemeler den-

(1) KARLUK, a.g.e., s.377.

gesinin sağlanması için gerekli olan döviz kuru değişimleri o kadar büyük olur. Elastikiyetler ne kadar büyükse ödemeler dengesinin belli miktarda düzelmesini sağlamak veya belli bir fiyat değişmesinden daha büyük bir ödemeler dengesi etkisi sağlamak için gerekli fiyat değişmesi, yani döviz kurunun değişmesi o kadar küçük olacaktır.(1) Başka bir ifadeyle elastikiyetlerin büyüklüğü oranında belli bir iyileşme daha küçük kur değişimleri ile sağlanabilir.

$mt + xt > 1$ şartını esnek kur sistemi açısından ifade edersek, söz konusu sistemde döviz piyasası kararlı iken döviz kuru ve nispi fiatlarda fazla bir değişim söz konusu olmadan otomatik dengelenme mekanizması işleyecektir.(2)

Elastikiyetler yaklaşımı olarak tanımlanan fiyat-ayarlanması mekanizması daha öncede belirttiğimiz gibi kısmi bir denge analizinden hareketle, döviz piyasasını, döviz arz ve talebini veya dış ticarete konu olan mallar piyasasını incelemiştir.(3)

(1) KINDLEBERGER, a.g.e., s.12-13.

(2) GÜRAK, a.g.e., s.74.

(3) KARLUK, a.g.e., s.379.

Otomatik dengelenme sürecinde, esnek kur sisteminde döviz kurlarındaki değişmeler sonucu ödemeler dengesi açık veren ülke ve yurt dışı piyasalarda ihraç ve ithal malları nisbi fiyatlarının değişmesi ile tüketim ve üretimde değişmeler olacaktır. İhracat ve ithalat malları ile dış ticarete konu olmayan malların fiyatları oranındaki değişmelere göre ortaya çıkan üretim ve tüketim değişmeleri sonucu ihracatın değer olarak artması ve ithalatın azalması ile dış ticaret dengesi düzelir.(1)

Esnek kur sisteminde döviz kurunun yükselmesi, ihraç ve ithal mallarının, dış ticarete konu olmayan mallara göre fiyatlarını yükseltmektedir. Fiyatlardaki söz konusu artış yurt içi talebi ihraç ve ithal mallarından, dış ticarete konu olmayan mallara yönelterek azaltırken, ihraç mallarının da yabancı para cinsinden fiyatlarının düşmesiyle, ilgili malların talep elastikiyetlerine bağlı olarak, bu mallara uluslararası talebi de arttıracaktır.(2)

Söz konusu mekanizmaların işleyişi, ülke parasının konvertibl olması ile daha etkin olarak gerçekleşmekte, başka bir deyişle konvertibiliteyi olumlu etkilemektedir.

(1) ÖKSÜZ, a.g.e., s.25.

(2) ÖKSÜZ, a.g.e., s.25.

2.1.2. Massetme Yaklaşımı

Döviz kuru değişimlerinin gelir ve harcamalar üzerindeki etkilerini temel alan analiz gelir-massetme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda her iki mekanizmayı da kapsıyacak şekilde ekonomindeki tüm değişimlerle açıklamaya çalışılmıştır.

Massetme yaklaşımında gayri safi reel harcama ile gayri safi yurt içi hasıla üzerinde durulmaktadır. İlk büyüklük "massetme" olarak, diğeri ise yurt içi reel gelir olarak ele alınmaktadır.(1)

Ülkenin döviz kurlarını yükseltmek yoluyla, fiat ve gelir etkilerinden birlikte faydalanması durumunda, ticaret dengesini olumlu yönde değiştirebilir. İhracat gelirlerindeki artış ve ithalat harcamalarındaki azalma çoğaltan etkisiyle yurt içi harcama ve geliri uyaracaktır. Yurt içi gelirdeki artış ithalatı, marjinal ithalat Meylin'e göre, arttırır. Bu durumda döviz kurları yükselmesinin ilk pozitif etkisi, negatif gelir etkisiyle azalmaktadır. Ticaret dengesi de bu etkilerin büyüklüğüne göre olumlu yada olumsuz bir gelişme gösterir.(2)

(1) M.Sadık ACAR, Devalüasyonun Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkisi, (Türkiye Uygulaması), Basılmamış Doçentlik Tezi, E.Ü.İktisat Fakültesi, İzmir 1980, s.58.

(2) İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat....., a.g.e., s.293.

Massetme yaklaşımı, milli gelirin denge şartını gösteren denklemler yardımı ile açıklanmaktadır. Toplam üretim (Y), tüketim (C), yatırım (I), ihracat (X) ve ithalatı (M) ile gösterdiğimizde, milli gelirin denge şartı:

$$Y = C + I + X - M \text{ olduğundan,}$$

$$X - M = Y - (C + I) \text{ olur.}$$

Buna göre dış ticaret dengesi (X-M), milli gelirden (Y) milli harcamalar çıktıktan (C+I) sonra kalan farka eşittir.

Alexander harcama kalemlerini (C+I) massetme kavramıyla açıklamıştır. (A) ile massetmeyi, (B) ile dış ticaret dengesini (X-M)'i gösterirsek,

$$B = Y - A \text{ halini alır.}$$

Bu eşitliğin anlamı: Bir ülke ürettiği mallardan daha fazlasını tüketiyorsa aradaki fark ithalat fazlası şeklinde dışardan elde ediliyor, toplam üretimden daha azı yurt içinde kullanılmışsa fark ihracat fazlasını oluşturuyor demektir.(1)

(1) SEYİDOĞLU, a.g.e., 5.Basım, s.198.

Döviz kuru ayarlamalarının dış ticaret bilançosu üzerindeki etkisi (B), toplam üretim ve toplam harcama farkına göre incelenmektedir.

Ticaret açığı nedeniyle yapılan döviz kuru ayarlamasında, pozitif nispi fiyat etkisinin, negatif gelir etkisinden büyük olduğu durumda ticaret dengesinde olumlu bir gelişme olacaktır.(1) Bu sonuç konvertibilite için uygun bir ortam yaratılmasına hizmet edecektir.

Bunun için gelir (Y) artarken masnetmenin (A) azalması, gelirden daha az artması yada değişmemesi gerekir. Aksi durumda ise, masnetme (A) artarken gelir (Y) azalır, daha az artar yada değişmezse ticaret dengesi olumsuz yönde gelişiyor demektir.(2) Ticaret dengesinin uzun dönemde bu şekilde kalması ise konvertibilite için uygun olmayan bir baskı yaratacaktır.

Döviz kurlarının yükseltilmesinin üç tip etkisi söz konusudur:

(1) İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat....., a.g.e., s.294.

(2) ACAR, a.g.e., s.59.

- 1) Döviz kurları yükselmesinin gelir (Y) üzerine etkisi,
- 2) Gelir değişmelerinin (ΔY) masnetme (A) üzerine etkisi,
- 3) Döviz kurları yükselmesinin masnetme (A) üzerine doğrudan etkisi.(1)

Döviz kurlarının yükselmesi ticaret bilançosunda bir değişme meydana getireceğinden, bu değişmeyi

$$\Delta B = \Delta Y - \Delta A \text{ yazabiliriz.}$$

Birinci etkiyi ΔY , ikinci etkiyi $\alpha \cdot \Delta Y$ (α masnetme eğilimidir), üçüncü etkiyi de ΔA olarak yazarsak, $\Delta A = \alpha \cdot \Delta Y + \Delta A$ olacaktır.

Döviz kurları yükselmesinin ticaret bilançosu üzerindeki etkisi:

$$\Delta B = \Delta Y - (\alpha \cdot \Delta Y + \Delta A)$$

$$\Delta B = (1 - \alpha) \Delta Y - \Delta A \text{ olur.}$$

(1) ÖCAL, a.g.e., s.572.

Bu eşitlik bize ΔB 'nin hem döviz kurları yükselmesinin gelir ve massetme üzerindeki etkilerine bağlı olduğunu gösterir. $(1-\alpha)\Delta Y$ gelir etkisini, ΔA ise massetme etkisini vermektedir.(1)

Gelir Etkileri : Döviz kurları yükseltilmeden, ihracattaki artış, çoğaltan voluyla gelirden bir artışa sebep olur. Ülkede noksan istihdam söz konusu ise kurların yükseltilmesi ihracatı arttıracaktır. Atıl kaynaklar olduğu için üretim ve milli gelir artış kaydedecektir.(2) Ticaret bilançosunun iyileşebilmesi için $\alpha < 1$ ise ve ekonomide atıl kaynaklar varsa, döviz kurlarının yükselmesi geliri ve aynı zamanda ticaret bilançosunu düzeltecektir.(3) Tam istihdam durumunda ise yapılan kur değişikliği üretimde bir değişiklik olmadığından, toplam harcamaları ve fiyatlar genel seviyesini yükseltecektir. Bu durumda artan talep ithalata karşılanır. Tam istihdam seviyesinde kur yükselmesinin ticaret dengesi üzerinde olumlu bir etkisi olmayacaktır.(4)

Döviz kurlarının yükseltilmesi durumunda ithal fiyatları ihrac fiyatlarına oranla yükselecek yani ülkenin ticaret hadleri değişecektir.

(1) ACAR, a.g.e., s.61-62.

(2) ÖCAL, a.g.e., s.573.

(3) KARLUK, a.g.e., s.384.

(4) SEYİDOĞLU, a.g.e., s.199.

Ticaret hadlerinin ülkenin aleyhinde değişmesi ticaret bilançosunu da (t) kadar olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü ticaret hadleri reel geliri (t) kadar düşürürken, ithalatı da azaltarak dengeyi olumsuz etkileyecektir.(1) Fakat (t) kadarlık bir reel gelir azalısının uyardığı harcamalarda da bir değişme söz konusudur.(2) Çünkü reel gelir azalısı, yurt içi talebi de azaltmakta ve sonuçta masnetme azalmaktadır. Bu durumda masnetme meyli birden büyükse bu etki ticaret bilançosunu düzeltecektir.

Fiat Etkileri : Döviz kuru yükselmelerinin fiat etkileri masnetme (C,I) üzerinde görülmekte ve yurt içi harcamalarının kısılmasına yol açmaktadır. Masnetmenin dolaysız etkisi olarak da adlandırılan bu mekanizmada döviz kurunun yükselmesi karşısında (ulusal paranın değer kaybı karşısında) yükselen fiatlar yüzünden tüketim ve yatırım harcamaları azalmaya başlamaktadır. Fiatlar ve parasal gelirler birlikte yükselirken reel geliri azaltan bu mekanizma sonucu bazı etkiler ortaya çıkmaktadır.

Ekonomide para arzı sabitken, fiatların yükselmesi, fertlerin reel gelirini azaltacaktır. Reel gelire

(1) İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat....., a.g.e., s.295.

(2) ÖCAL, a.g.e., s.573-574.

göre harcamalarda kısılmaktadır. Fiatlarla beraber faiz haddinin yükselmesi yatırımları kısmakta bu ise gelirlerin azalmasına yol açarak, massetmeyi azaltmaktadır.(1)

Fiatların yükselmesi bütün sosyal sınıflar üzerinde aynı etkiyi göstermez. Satınalma gücü zayıf olan kişilerin (memur-işçi-emekli) yeni fiat yükselmeleri karşısında satın alma güçlerinin daha hızlı düşmesi, özellikle ücretlerin fiat yükselmelerine karşı uyum gösterememesi, gelirlerin bu grubun aleyhine olarak yeniden dağılımına etki etmektedir.(2)

Bireylerin parasal gelirleri artsada, fiat artışları bireylerin tüketim harcamalarını azaltmaya yöneltecektir. Fiat artışları bireylerde reel gelirlerinin azaldığı görünümünü vermektedir.

Ayrıca tüketiciler ilerde fiat artışlarının yavaşlıyacağı tahmininde bulunarak, harcamalarını ileriye ertelemeleri de harcamalarını kısmalarına neden olmaktadır.

(1) Hasan OLALI, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, İzmir 1966, s.175.

(2) OLALI, a.g.e., s.175.

Yukarıda incelenmeye çalışılan reel para balansları, gelirin yeniden dağılımı, para hayali, fiyat tahmin etkisi gibi massetmenin dolaysız etkileri yoluyla oluşan mekanizmalar dış ticaret bilançosuna olumlu bir etki onu düzeltir.

Döviz kurları yükselmesinin analizi bize elastikiyetler yaklaşımı ile massetme yaklaşımı arasında bir zıtlık olmadığını göstermiştir. Alexander, bu iki yaklaşımın sentezini yapmıştır.

Döviz kurlarının yükselmesinin ilk etkisine, elastikiyet yaklaşımının ilk etkisinin yarattığı sonuçlara bir çoğaltan mekanizması uygulayarak, döviz kurları yükselmesinin son etkisine ulaşılmaktadır.

Döviz kurlarının yükselmesi üretim ve geliri uyaran bir etki yapmaktadır. Gelir artışı, ithal talebini arttırarak, kur yükselmesinin başlangıçtaki etkisini azaltmaktadır. İlave gelirin sebep olduğu harcama sonundada, yurt içi malların fiatları artacak ve böylece kur yükselmesi sonucunda ortaya çıkan fiyat farkları azalmış olacaktır.(1) Bu mekanizma sonunda döviz kurlarının yükselmesinin başlangıçtaki etkisi tersine çevrilmiş olmaktadır.(2)

(1) ÖCAL, a.g.e., s.576.

(2) ÖCAL, a.g.e., s.576.

Bu açıklamalardan varılan sonuçlara göre, döviz kurlarının yükselmesinin ticaret bilançosu üzerindeki ilk etkisi ithal ve ihraç mallarının arz ve talep elastikiyetlerine ve ilk iyileşmenin ne kadarının kalıcı olduğu ise, gelirden meydana gelen uyarılmış etkilerin tersine çevirici etkisinin kuvvetine bağlı olmaktadır.(1)

Esnek kur sistemi açısından bu analizi yorumlarsak, potansiyel dış açığa bağlı olarak ortaya çıkan döviz kurları yükselmesi ithalat ve ihracatı dengeye getirecektir. Söz konusu tersine çevirici gelir etkilerinin harekete geçmesi ile dış açık azalarak devam etmeyecektir. Bunun yerine ithalat yükselecek, ihracat azalacak ve ticaret bilançosunun dengeye ulaşabilmesi yeni bir döviz kuru yükselmesi ile oluşabilecektir. Tersine çevirici etkiler dış ticaret dengesinin elastikiyetler yaklaşımına göre daha yüksek bir kurdan gerçekleşmesine yol açmaktadır.(2)

Eğer ekonomi tam çalışma düzeyinde bulunduğu bir durumda daha öncede belirtildiği gibi dış ticaret açığı büyümekte ve söz konusu açık ancak daha büyük bir kur değişikliği ile sağlanabilmekteydi. Oysa masnetmenin dolaysız etkileri adı altında yukarıda incelediğimiz mekanizmalar sayesinde de küçük miktarlarda yapılan bir kur

(1) GÜRAN, a.g.e., s.79.

(2) GÜRAN, a.g.e., s.79.

yükselmesi de dış ticaret bilançosunda denge sağlanmasında etkili olabilmektedir.

Kısa süreli sermaye hareketleri de esnek kur sisteminde dengelenme mekanizmasında etkili olmaktadır. Yüksek faiz oranları kısa süreli sermaye akımını hızlandırarak kur yükselmesinin bir kısmı üzerinde etkili olabilmektedir. Bunun yanında döviz kurlarındaki söz konusu yükselmenin nedenlerinin geçici olacağına inanan spekülâtörler söz konusu paraya sahip olmak isteyebilirler. Artan döviz arzı, kur yükselmelerindeki artışın daha küçük oranlarda olmasına yardımcı olacaktır.

Döviz kurlarındaki değişmelerin, ödemeler dengesi üzerine olan olumlu ve olumsuz etkileri, konvertibilitenin koşullarını da paralel olarak olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecektir. Ancak dış ticaretteki her açık konvertibilitenin ortadan kalkmasına yol açmayacaktır. Bununla birlikte, sürekli ve kalıcı olan açık ve dengesizlik konvertibilite üzerinde çok daha güçlü, olumsuz bir etki yaratacaktır.

Yukarıda incelemeye çalıştığımız dengelenme mekanizmalarının işleyişi ve etkileri ülke ekonomisinin özellikleri ile de ilgilidir. Bu özellikler ise söz konusu

ülke parasının konvertibilite koşulları üzerinde etkili olmaktadır. Bu açıdan bunlar ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

2.1.3. Parasal Yaklaşım

Döviz kuru sistemlerini ve bu sistemlerin yapısındaki dengelenme mekanizmalarının işleyişi ile ödemeler dengesi ilişkisi açısından kuramsal alanda güncellik kazanan parasal yaklaşım eğretisinde, ödemeler dengesi, uluslararası parasal işlemlerle sağlanmaktadır. Yaklaşımın esnek kur sistemlerini açıklamaya yönelik modeller ve açıklamaları bulunmaktadır.

Parasal yaklaşımı savunan iktisatçılara göre, elastikiyet ve masnetme yaklaşımlarının en önemli eksikliği bunların doğurduğu parasal sonuçları dikkate almamalarıdır. Elastikiyetler ve masnetme yaklaşımları ödemeler dengesinin dış ticaret hareketlerine uygulanmakta, sermaye hareketleri ise ihmal edilmektedir.(1) Parasal yaklaşımın ortaya çıkış nedeni, mevcut parasal olmayan (reel) kısmi ödemeler dengesi modellerinin olayları tam olarak açıklıyaması olmuştur.

(1) SEYİDOĞLU, a.g.e., s.200-201.

Döviz kurlarına parasal yaklaşımda, döviz kurları ve uzun dönem belirleyicileri ülke paralarının arz ve talepleri açısından analiz edebilir. Yani sabit döviz kurlarında küçük açık ekonomi durumunda olduğu gibi para arzı ve talebi döviz kurlarının tartışılmasında ve analiz edilmesinde merkezi teorik ilişkiyi meydana getirir.(1)

Esnek döviz kurunda, parasal değişiklikler sabit döviz kurundakinden farklı özel intibaklar yaratırlar. Bu uyum süreçlerinin alternatif yorumları vardır. Birinci yorum, tüm malların dış ticarete tabi ve arbitrajın ani intibakları, homojen malları için fiyat farklılıklarını hiç göstermeyecek şekilde etkin olduğunu varsayar. Bu versiyon küçük açık ekonominin nominal para stokundaki bir artışın arzulan para balanslarını aşması gibi, hane halklarının ve işletmelerin harcama düzeylerini arttırmalarına sebep olduğunu iddia eder. Bu harcama artışı ithal edilen, dış ticaret edilen mallar üzerinde yoğunlaşır.

Yukarıda koyulan varsayımlar altında bu dış ticarete tabi mallara harcamanın, yoğunlaşmasıyla birlikte dövize bir fazla talep ve buna karşılık ülke para arzında da bir fazlalık, döviz kuru piyasalarında görülür. Bu

(1) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.27.

ülke parasının değışim değerinin düşmesini uyarır ki, bu sırasıyla tüm fiatların ve buradan fiat seviyelerinin artmasına sebep olur. Böylece uyum mekanizması, paradaki değışmelerden döviz kurlarındaki değışmelere ve oradan da fiatlardaki değışmelere şeklindedir.

Bu durumda döviz kurları, direkt olarak nispi para stokları tarafından belirlenir. Ve döviz kuru hareketleri farklı parasal büyüme oranlarına denkleştirmek için uyum mekanizması olarak yorumlanır.(1)

Satınalma gücü paritesi doktriniyle ilişkilendirilen diğer yorumda yurt içi para arzındaki bir artış bireylerin ve işletmelerin ülke içindeki mallara harcamalarını uyarır. Yani fazla para stoku yurt içinde kalarak yurt içi fiyat seviyesinde eşit oranda bir artışı uyarır. Bu fiyat seviyesindeki artış yabancı malları daha çekici de yapar. Ve buradan bir döviz kurunun değer kaybetmesi uyarılarak harcamalar ithal mallarına kayar ve sonuç olarak yabancı para birimleri için fazla talepler artar. Bu durumda, uyum mekanizması, paradaki değışmelerden fiatlardaki değışmelere şeklindedir. Sonuçta döviz kurları, fiyat seviyelerindeki değışmelerin sonucu olarak değışir.

(1) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.28.

Çünkü bunun altındaki varsayımlar farklıdır. Özellikle arbitraj ani değildir ve ticareti söz konusu olmayan mallar bulunmaktadır. Dolayısıyla burada döviz kurları nispi fiyat seviyeleri tarafından belirlenmiş olduğu görülür ve döviz kurlarındaki değişimler fiyat seviyelerini eşitlemeye veya ilgili para birimlerini satın alma güçlerini korumaya yarayan uyum mekanizması olarak görülür.(1)

Üçüncü yorumda, döviz kurları ve enflasyon simultane (eş zamanlı) olarak belirlenir. Bu versiyona göre parasal genişleme durumunda fiili reel balanslar arzulan reel para balanslarını aşar ve hem döviz kuru değişimleri hemde fiyat değişimleri fiili ve arzulan reel para balanslarını eşitleme işini yapar. Esnek döviz kurlarındaki parasal değişiklikten doğan özel uyum mekanizması sabit döviz kurlarındaki uyum mekanizmasından oldukça farklıdır: Sabit döviz kurunda dengeye uluslararası para akışlarıyla yani miktar intibaklarıyla sağlanırken esnek döviz kurunda denge yurt içi fiyat seviyesindeki değişimlerle yani fiyat intibaklarıyla sağlanır.

Döviz kuru parasal yaklaşımda ülke paralarının nispi fiyatları olduğuna göre, bu ülke para biriminin fiyatını bulmak gerekir. Yaklaşımına göre para biriminin yurt

(1) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.29.

içi değeri fiat seviyesinin tersidir. Buna karşın dış değeri döviz kurudur.

Döviz kuru para piyasasında belirlendiğine göre, para piyasasında denge

$$\frac{M}{P} = L(i, Y) \text{ yazılabilir} \dots\dots\dots (9)$$

Burada $\frac{M}{P}$ ülke para arzını ve $L(i, Y)$ ülke faiz oranı ve gelirin bir fonksiyonları olarak ülke reel para talebini gösterir. Aynısını diğer ülkeler için düşünürsek para piyasası dengesini,

$$\frac{M^*}{P^*} = L^*(i^*, Y^*) \text{ yazabiliriz.} \quad (10)$$

Yurt içi fiatlarla (P) yurt içi para birimine dönüştürüldüğünde yurt dışı fiatlar (eP^*) arasındaki eşitliği ifade eden satınalma gücü paritesi ilişkisinden,

* Para talebi denklemini biraz değişik olarak ifade edebiliriz. Değişikliğin kaynağı faiz oranının para talebinde dikkate alınmamasıdır.

$$M = PK(Y) \quad M^* = PK^*(Y^*) \quad P^* = MK^*(Y^*)$$

$$e = \frac{MK(Y^*)}{MK(Y)}$$

$$P = eP^* \quad (11)$$

Döviz kurunun ifadesini bulabiliriz.

$$e = \frac{P}{P^*} \quad (12)$$

Euradan döviz kuru, yurt içi ve yurt dışı fiyatların ilişki yoluyla para piyasası dengesini etkiler. Denklemler (9) ve (10)'u fiyat seviyeleri cinsinden ifade edersek,

$P = M/L(i, Y)$ ve $P^* = M^*/L^*(i^*, Y^*)$ elde ederizki bunu denklem (12)'de yerine koyarsak,

$$e = \frac{M/L(i, Y)}{M^*/L^*(i^*, Y^*)} \quad (13)$$

bulunur.(1)

Döviz kuru belirlenmesinde yukarıda ele aldığımız parasal yaklaşımın sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz.

İlk olarak bu görüşe göre bir para biriminin devamlı değer kaybetmesi fazla parasal büyümenin bir be-

(1) F.RIVERA-Batiz and L.RIVERA-Batiz, a.g.e., s.474.

lırtisidir. Yani kısa ve geçici döviz kuru dalgalanmaları parasal olmayan değişikliklerden kaynaklanabilmesine karşın uzun dönemde devamlı değer kaybı fazla parasal büyümenin bir sonucu olarak görülür.(1)

İkinci olarak, yukarıda tanımlanan uyum mekanizması uzun dönemde mühterek bir para birimi cinsinden ölçülen yabancı ve yurt içi genel fiyat seviyelerini eşitleme icinı görür. Yani, tansili bir mal balyasının her iki para birimi cinsinden ölçüldüğünde her yerde aynı maliyette olacaktır.(2)

Üçüncü sonuç, parasal değışmeler yansız (nötr) bir etkiye sahiptir. Örneğın, para arzında ekzojen bir artış fiyat seviyelerinin yanı sıra (nominal) döviz kurlarında esit oranda bir artışla sonuçlanacaktır. Bu eşit oranlı artışlar tüm reel nispi fiyatları değışmeden bırakır. Sonuç olarak, uzun dönem bütün reel üretim, ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi dahil, kısacası tüm reel değışkenler böyle parasal değışikliklerden etkilenmez. Para balanslarının reel değeri de etkilenmeyen reel değışkenlerdendir.(3)

(1) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.30..

(2) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.30.

(3) HUMPREY and KELEHER, a.g.e., s.30.

Yaklaşımın bir diğer sonucu, nominal para stokunun konvertible olmaması nedeniyle, parasal otoritelerinin kontrolündedir ve ekzojen olarak belirlenir. Böylece bu modelde fiyat seviyesi ve döviz, para balansları piyasasını temizleyen endojen unsurlardır. Sonuçta para talebi içsel değişken olmaktadır. Zira fiyat seviyesi, döviz kuru hareketleri dışsal olarak belirlenen para arzına, para talebinin uyummasına sebep olur.(1)

Başka bir sonuç, paradaki artışların fiyat artışlarına yol açması nedeniyle miktar teorisi esnek döviz kurunda açık ekonomiye uygulanabilir olmaktadır.(2)

Parasal yaklaşımın öngörülerıyla, esnek kurlar altında cari ve arzu edilen reel para miktarları arasında bir farklılaşma meydana gelebilir. Genel iktisadi denge içerisinde meydana gelebilen bu uyumsuzluk, döviz kurlarında ve fiyat seviyelerindeki uyumlu değişikliklerle ortadan kaldırılmaktadır. Ülkelerin içinde bulunduğu iktisadi koşullar nedeniyle ortaya çıkabilen fiyat farklılaşmaları, döviz kurlarında meydana gelecek aksi yönlereki değişimlerle telafi edilebilmektedir. Söz konusu bu değişimlerin ortaya çıkabilmesi için parasal iktisat-

(1) HUMPREY and KELENER, a.g.e., s.31.

(2) HUMPREY and KELENER, a.g.e., s.31.

çılar döviz kurlarının esnek olmasını ve otoritelerin kurlara müdahale etmemesini savunurlar. Çünkü kurlar ödemeler bilançosu dengesizliğini ortadan kaldırmak için dalgalanacaktır.

Parasal yaklaşımda söz konusu bir dengesizlik durumunda otomatik mekanizmaların işleyişi ile fiyat hareketlerinin istikrar kazanması, dolayısıyla kur hareketlerini de istikrara kavuşturmaktadır. Böyle bir iktisadi ortam ise konvertibilitenin koşulları ve uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Ortaya çıkan fiyat hareketlerinin otomatik mekanizmalar içinde dengelenememesi durumunda iç istikrarın bozulması, dış dengeleride etkiliyerek, konvertibilite açısından olumsuz bir durum olarak gündeme gelmektedir.

Parasal yaklaşımda uygulamalar daha kolay teknik hesaplarla sağlanır. Yalnızca toplam parasal göstergeleri kullanmak yoluyla birtakım karmaşık elastikiyet problemlerinin dış ticaret açısından çözülmesine gerek kalmayabilir. Parasal yaklaşımın gerektirdiği veriler elastikiyet ve massetme yaklaşımının gerektirdiği, çeşitli mal, hizmet ve sermaye akımları verilerinden daha kolay olarak bulunabilir, bu kalkınmakta olan ülkeler için daha basit ve yönetilebilir politikaların ortaya kolayca konmasını sağlayabilmektedir.

Daha basit bir işleyiş mekanizmasının bulunmasıyla parasal yaklaşım konvertibiliteye geçişi kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle esnek kur sisteminde parasal yaklaşımın öneri ve modellerinin uygulanabilirliği ile ekonominin konvertibilite uygulaması kolaylaştıracağı, konvertibilite uygulaması bakımından daha uygun bir ortamın varlığı ve devamını mümkün kılacağı söylenebilir.

Bir ülke parasına konvertibilite tanınması, ülkenin ekonomik koşullarına ve özelliklerine bağlıdır. Bundan dolayı, söz konusu koşulların daha ayrıntılı olarak incelenmesi aşağıda yapılacaktır.

2.2. Esnek Kur Sistemi ve Konvertibilite

Esnek kur sisteminin işleyişi ile bu sistemde konvertibilite uygulamasının, konvertibilitenin koşulları açısından uygulanabilirliğinin incelenmesine gelince,

Esnek kur sisteminde, döviz fiatı, piyasadaki arz ve talep tarafından belirlenir. Sistem konvertibilite ile yada olmaksızın uygulanabilir. Ancak esnek kur sistemi konvertibilitenin hızlı ve etkin çalışmasına yardım eder.

Döviz kurunun piyasa mekanizması içerisinde serbestçe oluşması daha rasyonel olmaktadır. Burada konvertibilitenin ana koşulu döviz kurunun serbest olarak oluşumudur veya konvertibilite ile piyasa döviz kurunun serbestçe oluşumunun aynı şeyler olmadığını ifade etmek gerekir. Konvertibiliteden anlaşılması gereken husus;

Bir paranın cari kur üzerinden başka paralara istenilen miktarda serbestçe çevrilmesidir. Burada kullanılan serbestçe sözcüğünün anlamı, serbestçe çevrilme sözcüğü ile serbest piyasada döviz kurunun oluşması birbirine karıştırılmamalıdır. Burada "serbestçe" den kastedilen, paranın istenilen miktarda ve tam talep eden kişilerce çevrilebilmesidir. Buna uygulanan kur sabit veya esnek olabilir.(1)

Görüldüğü gibi, "döviz kurunun belirlenmesi" ile "dövizin değiştirilebilirliği" iki ayrı konudur. Bunların ikisi ayrı konular olmakla beraber, piyasa ekonomisi içinde fiatın serbestçe belirlenmesi ile dövizin serbestçe alınıp satılması hususu, piyasa sisteminin işleyişi gereği olarak bir noktada birleşmektedir. Eğer dövizin alım-satımı serbestçe, döviz kurunun belirlenmesinin suni şartlara bırakılması pek mantıklı olmayacaktır.

(1) Banka ve Ekonomik Yorumlar, "Açık Oturum", a.g.e., s.18-19.

Esnek kur sistemi arz ve talep koşullarına duyarlı olmasından dolayı, kurlar piyasa güçlerine çabuk itibak sağlarlar. Böylece bir ülke parasının piyasada aşırı talep veya arz fazlası ortadan kalkmakta ve denge sağlanmaktadır. Bu sistemde kurlar, basit kuramsal düzenlemeler ile oldukça kolay idare edilebilmektedir.(1)

Esnek kur sisteminde gerekli kaynak dağılımı değişikliği döviz kurlarının otomatik değişmesi sonucu meydana gelmektedir. Esnek döviz kurları burada kaynak dağıtım aracı fonksiyonunu yerine getirerek reel denkleştirme sürecini sağlamaktadır.(2) Bu sistem dış dengesizliğin uzun süre devam etmesine olanak vermez. Söz konusu bir dış dengesizlik, dış denkleştirme aracı olan döviz kuru değişimleriyle otomatik olarak giderilmekte ve denge kendiliğinden sağlanmaktadır. Böylece konvertibilitenin temel bir koşulu da aynı anda otomatik olarak yerine getirilmektedir.

(1) İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat Teorisi, a.g.e., s.306.

(2) YILDIZ, a.g.e., s.61.

2.2.1. Genel Ekonomik Koşullar

Konvertibilite uygulaması ülke ekonomisinde bazı yapısal değişiklikler gerektirmektedir. Ekonominin konvertibilite ile ortaya çıkan bu yapısal değişikliklere gösterdiği uyum sürecini esnek döviz kuru uygulamasının sabit döviz kuruna oranla kolaylaştırdığı ileri sürülmektedir. Esnek döviz kuru sistemi bu uyum sürecinde ödemeler bilançosunda baskıların artması durumunda döviz kurunun değerinin düşmesini sağlayarak, dengesizliği giderir. Böylece konvertibilite sistemine yansıyacak olumsuz etkileri ortadan kaldırır.(1) Ödemeler bilançosu dengesizliğinin döviz kurunun değerinin düşürülmesi yolu ile otomatik olarak sağlanmasıyla devamlı gerçekçi bir döviz kuru ile ihracat teşvik edilmiş ve ithalatta pahalılaştırılmış olarak ödemeler bilançosu dengesi sağlanmaktadır.

Esnek kur sisteminde iç dengenin korunması ve dış dengenin sağlanması amaçları ve bu amaçları sağlamak için kullanılan ekonomi politikası araçları arasındaki çatışma kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Para ve maliye politikaları ile iç denge sağlanırken, dış denge otomatik

(1) AYDIN, "Paranın Dış Konvertibilitesi ve Yeterli Rezerv Politikası III", a.ç.e., s.65.

olarak ayarlanabilmektedir.(1) Böylece esnek kur sistemi ülkelere izleyecekleri yurt içi politikalarda daha fazla esneklik ve serbestlik tanımış olmaktadır. Bu ise konvertibilite uygulaması sırasında, iç dengelerin ve fiyat istikrarının sağlanmasında önemli kolaylıklar sağlamaktadır.

Esnek kur sistemi yurt içi ekonomik istikrarı sağlamada para politikasının etkinliğini arttırmaktadır. Esnek kur sistemi, ülke içi ekonomik istikrarı sağlamada temel araç olarak para politikasını kullanmayı tercih edenler için ayrı bir çekiciliğe sahiptir. Esnek kurlar, gelir ve istihdam istikrarını sağlamada para politikasına dayanan yaklaşımlar oluşturma eğilimindedirler.(2)

Esnek kur sistemi altında, gelir ve istihdamı arttırmak için para politikası araçlarından faydalanılması durumunda şöyle bir mekanizma işleyecektir. Söz konusu amaç için para arzı arttırılırsa, faiz oranları düşecektir. Bu ise sermayeyi dışarıya kaydıracaktır. İhracat ve mütahit gelirleri, işçi dövizleri dışarda kalırken, yurt içindeki tahviller satılıp, dışarıya akacaktır. Bu durum, döviz fiyatını arttıracığı için, ihracat ucuz-

(1) PARASIZ, Uluslararası Para....., a.g.e., s.90.

(2) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de....., a.g.e., s.29-30.

layarak, ithalat pahalılaşacaktır. Sonuçta ülkenin ihracatının artması, ithalatının azalması beklenir. Bu gelişmeler, ülke içi gelir ve istihdamı seviyesini yükseltir. Ekonomiye eklenen para miktarı, artan alışveriş işlemleri ile emilmedikçe, faiz oranı başlangıçtaki seviyesine gelemeyeceği için, ülke içi gelir seviyesinin, artan para arzı oranında yükselecektir.(1)

Konvertibilite uygulanmasında para politikasından faydalanma imkanı, esnek kur sisteminde daha etkindir. Sabit kur sisteminde oldukça sınırlı uygulama alanı olan para politikası, esnek kurlarda, ödemeler bilançosu dengesi döviz kurlarında yapılan değişikliklerle sağlandığından, konvertibilite sağlanmasında, para politikasından daha etkin faydalanılmaktadır. Ödemeler dengesinin sağlanması için para arzı ve milli gelirden önemli değişikliklere gerek yoktur. Para arzının istikrarlı büyüme oranı, dış etkilere bağımsız olarak etkin şekilde uygulanabilir.(2)

Esnek döviz kuru sisteminde döviz kuru dalgalanmalarına göre faiz oranlarının da ayarlanması gerekmektedir. Faiz politikası, döviz kuru politikası ile uyumlu ve

(1) V.SERİN, Para Politikası....., a.g.e., s.14-15.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk....., a.g.e., s.46.

bütünleştirilmiş olarak uygulanmalıdır. Nominal faiz oranlarının, döviz kuru değişiklikleri ile tutarlı olarak değişmesi ve aşırı kur dalgalanmalarının önlenmesinde etkin bir rol oynaması gereklidir. Bu ise, konvertibilite uygulamasının da bir şartı olan, ülkenin para ve sermaye piyasalarının uluslararası para ve sermaye piyasaları ile bütünleşmeyi sağlayacak ölçüde geliştirilmesine bağlıdır. Bu bütünleşme ülkenin para ve finans politikasının dışa açılmasının zorunlu bir koşuludur. Hatırlanacağı gibi bu bütünleşme için esnek döviz kuru sistemi uygulaması, kısa vadeli sermaye hareketlerinin oluşması, döviz kuru dalgalanmalarının, kısa vadeli faiz oranları ile giderilebilmesi, çerekmekteydi.

Konvertibilite uygulamasına geçişte enflasyonist eğilimlerin oluşmasının önlenmesi önem taşımaktadır. Esnek kur sisteminin ülke içinde yeni enflasyonların oluşumuna yol açıp açmayacağı konusunda değişik görüşler söz konusudur. Sistemin enflasyona yol açtığını savunanların iddiasında, kısır döngü hipotezine göre, enflasyon, para değerini düşürmekte ve paranın dış değerindeki düşüş ithal maliyetlerinin yükselmesine yol açmaktadır.(1) İthal maliyetlerinin artması, ithal girdi kullanan sanayilerden başlayarak iç fiyat düzeyine yansyarak fiyat artışlarına yol açmaktadır.(2) Fiyat artışları tekrar paranın

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve ..., a.g.e., s.27.

(2) GÜRAN, a.g.e., s.95.

değerinin düşmesine yol açacak ve yukarıdaki kısır döngü devam edecektir. Tek yönlü çark etkisi hipotezine göre de fiyat ve ücretler yükselme yönünde esnek olduğu için fiatlarda ve dolayısıyla ücretlerdeki artış paranın değerini düşürecektir.

Friedman ise, esnek kur sisteminin yurt içi fiyat istikrarını bozmadığını, istikrara katkıda bulunduğunu savunur. Friedman, paranın değerinin düşmesiyle başlayan kısır döngü ve tek yönlü çark etkisini kabul etmekle beraber, para otoritelerinin para arzını arttırmadıkları sürece fiatlarda bir artışın olmayacağını savunur.(1)

Sohmen ise, kur ayarlamalarının ticaret kısıtlamalarının kaldırılması ile beraber yürütülmesi durumunda fiyat artışlarına yol açmayacağını savunur. Ona göre döviz kurlarının yükseltilmesi ithal mallarının fiyatlarını yükseltmektedir. Bu etki ithal malların rakip ve tamamlayıcı malları içinde çeşerlidir. Eğer kur ayarlamaları, kota ve kısıtlamaların kaldırılması ile beraber uygulanırsa iç piyasada bu malların arzını kısıtlayan etkiler ortadan kalkarak fiyat artışları söz konusu olmayacaktır.(2)

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve, a.g.e., s.29.

(2) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve, a.g.e., s.29.

Buraya kadar esnek kur sistemini konvertibiliteyi ülkenin genel ekonomik koşulları açısından incelemeye çalıştık. Şimdi ise, dış ekonomik ilişkilere bağlı koşullar açısından sistemin işleyişini inceleyebiliriz.

2.2.2. Dış Ekonomik İlişkilere Bağlı Koşullar

Esnek kur sisteminin otomatik işleyiş mekanizması dış dengenin sağlanmasında önemli kolaylıklar getirmektedir. Konvertibl bir paranın esnek kurdan değerlendirilmesi sayesinde piyasa mekanizması içinde ödemeler dengesini düzeltici sermaye hareketleri otomatik olarak gerçekleşmektedir.(1)

Esnek kur uygulaması, parası konvertibl olan ülkelerde döviz rezervlerine duyulan ihtiyacı azaltır. Bu sistemin uygulandığı ülkelerde artan döviz talebinin tamamını rezervler yoluyla karşılamak zorunluluğu yoktur. Yabancı ülke paralarının fiatlarında meydana gelen artışlar döviz talebi ile döviz arzı arasındaki eşitliği sağlamaktadır. Böylece, denge otomatik olarak sağlandığından kamu otoritesinin döviz kuru istikrarını sağlamak için

(1) ÇİLLER, "1983 Yılında Türk", a.g.e., s.37.

döviz rezervi ihtiyacı ortadan kalkmaktadır.(1) Dış rezervlere olan ihtiyaç en düşük düzeylere indiği için, ülkeler kıt kaynaklarını dış rezervlere bağlama külfetinden kurtulur. Döviz rezervleri, döviz piyasasında milli parayı desteklemek için yapılan müdahalelerde veya yabancı para otoritelerine doğrudan ödeme yapmak için kullanılır.

Esnek kur sistemi, döviz kurlarının uzun dönemde denge seviyesine ulaşmasına imkan vermekle, uluslararası ekonomide karşılaştırmalı üstünlük yapısına uygun bir dış ticaret modeli oluşturabilmektedir.(2) Konvertibilite uygulaması ile de karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uluslararası işbölümü ve uzmanlaşma teşvik edilerek, söz konusu sistemde uluslararası alışverişlerin kalitesi yükselecek dünya ticaret hacmi ve kaynak dağılımı optimum düzeyde olacaktır.

Esnek kur sisteminde, arz ve talep elastikiyetlerinin düşük olabileceği, kur dalgalanmalarının dış ticareti öncelleyeceği, spekülatif sermaye hareketlerine yol açacağı ve böylece konvertibilite uygulamasını güçleştireceği konusunda çürüşler ileri sürülmektedir. Döviz ku-

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi, a.g.e., s.23.

(2) SEYİDOĞLU, a.g.e., s.546.

ru ayarlamalarının dış ticaret açığı üzerindeki etkisinin Marshall-Lerner koşuluna bağlı olduğunu ifade etmiştik.

Buna göre ithal malları iç talep elastikiyeti (m_t) ile ihraç malları dış talep elastikiyeti (x_t)'nin toplamlarının birden büyük olması gerekmektedir. Eğer bu elastikiyetler toplamı birden büyük olmazsa dış ticaret dengesini sağlayabilmek için döviz kurlarında çok büyük değişikliklere gerek vardır. Elastikiyet karamsarlığı çözümlenmiş olanlar esnekliklerin düşük olduğuna inanırlar ve bu nedenlerle paranın değerini düşürerek ödemeler dengesini olumlu yönde düzeltmenin sınırlı olduğu, kurların istikrarsız olacağını öne sürerler. Bu çözüme karşı olanların görüşüne göre ise, bir malın dünya talep elastikiyeti küçük olmakla beraber, o ülke malına olan talebin elastik olması mümkündür. Son yıllarda yapılan uygulamalı çalışmalarda talep elastikiyetlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Esnek kur sistemi için önemli bir yaklaşımda, bu sistemde spekülasyon istikrar sağlayıcı veya istikrar bozucu olup, olmadığı konusu ile söz konusu sistemde kur hareketlerinin bir belirsizlik ve risk unsuru taşıyıp, taşımadığıdır.

İstikrar sağlayıcı spekülasyon, döviz kurunu denge düzeyine getiren döviz alım ve satım işlemlerini, istikrar bozucu spekülasyon ise döviz kurunu dengeden uzaklaştırıcı işlemleri ifade etmektedir.(1)

Esnek kur sisteminde ülkede ödemeler dengesi açığı var ise döviz kuru yükselecek, eğer tersi bir durum söz konusu ise kur düşecektir. Kurlardaki artış veya azalışın geçici olacağı bekleniyorsa ve ülke parası serbestçe diğer paralara çevrilebiliyorsa yani konvertibl ise spekülatörler bu değişikliğin etkisini azaltıcı yönde hareket ederler. Kur yükselirse ülke parası karşılığı döviz satın alırlar, kur düşerse eldeki dövizleri satmak isterler. Böylece değişikliğe yol açan talep fazlası veya eksisi bu yolla dengelenmiş olur. Fakat kurlardaki dalgalanmanın sürekli olması bekleniyorsa spekülatif işlemler döviz kurunun yükselmesi veya alçalmasını hızlandırır, sonuçtaki dengeye daha çabuk ulaşılmasını sağlarlar.(2)

Esnek kurların ekonomide belirsizliği arttıracığına dair öne sürülen görüşlere göre bu belirsizlik ve risk unsuru konvertibilitenin sürdürülmesini zorlaştıracaktır. Söz konusu sistemdeki, kur istikrarsızlığından doğan riskler uluslararası ticareti ve yatırımları engellemekte-

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve ..., a.g.e., s.35.

(2) ÇİLLER, "1983 Yılında Türk", a.g.e., s.37.

tedir.(1) Esnek kur sistemi taraftarları, uluslararası ticarete krediyle alışveriş yapanların, döviz kurlarının belirsizliği durumunda bir değişim riskiyle karşılaş-
tığını kabul etmektedir.(2) Ancak öncelikle esnek kurların sabit kurlardan daha fazla belirsizlik ortamı yaratıp yaratmadığı şüphelidir. Sabit kurların iç ve dış pazarlar arasındaki bağı koparmasıyla ortaya çıkan belirsizlik, esnek kurlarda görülmez. Ticarete görülen fiyat belirsizliği ise ileri dönük spekülasyonlar yapan döviz piyasası kurumları tarafından giderilebilir.(3) Kur farklarının yarattığı farklılıklar ve belirsizlikler gestitli arbitraj işlemleri ile makul bir risk haline getirilmektedir.(4) Belirsizlik ve riskin niteliği ve niceliğine göre konvertibilitenin sürdürülmesi söz konusu olmaktadır.

Esnek döviz kurları uluslararası ticaretin tabii olduğu kontrol ve sınırlamaların hafifletilmesine büyük ölçüde yardım etmektedir. Ödemeler dengesinde ortaya çıkabilecek açık veya fazlalıklar, döviz kurlarındaki de-ğiş-

-
- (1) Erçun TÜRKCAN, "Yeni Uluslararası Para Sistemi Karşısında Gelişen Ülkeler", Ekonomik Yaklaşım, A.İ.T. İ.A. Yayın No:133, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ankara 1980, s.112.
- (2) PARASIZ, Para, Banka....., a.g.e., s.91.
- (3) ÇİLLER, "1983 Yılında Türk....", a.g.e., s.37.
- (4) TÜRKCAN, a.g.e., s.113.

melerle giderilebildiğinden yasak ve kontrollere gerek kalmamaktadır. Esnek kur sisteminin uygulanması sadece o ulusal para birimi ile yürütülecek işlemlere veya o para biriminin başka paralara çevrilmesinden sonraki işlemlere getirilebilecek sınırlamaların sayısının azaltılmasını sağlar. Böylece konvertibilite uygulamasına hizmet eder.

Döviz kurunun piyasa koşullarında oluşması durumunda bile döviz arz ve talebini sınırlayan uygulamalar bulunabilir. Bu durumlarda döviz kuru bu sınırlandırılmış döviz arz ve talebine göre belirlenebilir. Döviz arz ve talebini sınırlayan uygulamaların çok sıkı olması veya olmaması paranın konvertibilite derecesini belirleyecektir.

Esnek kur sisteminde ödemeler dengesine parasal yaklaşım söz konusu olduğunda, bir anlamda konvertibilite uygulaması bakımından daha uygun bir ortamın varlığından bahsedilebilir, esnek kur sisteminde döviz kurları, döviz arz ve talebine göre otomatik bir şekilde dengeye geldiğinden, sabit kur sisteminde olduğu gibi Merkez Bankası müdahalesine gerek kalmamaktadır. Başka bir deyişle, kurun belirli bir düzeyde tutulması gibi bir zorunluluk bulunmadığından Merkez Bankasının müdahale edebilme için döviz bulundurması gerekmeyecektir. Müdahale koşullarını

ortadan kaldıran yada azaltan bir sistem ise konvertibilite yönünden uygun koşulları yaratan bir sistem olarak ifade edilebilir.

3. ARA KUR SİSTEMLERİ VE KONVERTİBİLİTE

Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemleri ve esnek kur sistemlerine müdahalede bulunan sistemlerde, sistemlerin yapısından ve işleviğinden doğan özellikler, konvertibilite uygulaması açısından bu sistemlerde değişik sonuçlar ortaya koymaktadır.

3.1. Esneklik Kazandırılmış Sabit Kur Sistemleri ve Konvertibilite

3.1.1. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi ve Konvertibilite

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde döviz arz ve talebi arasında eşitliği sağlamak üzere zaman zaman parite değiştirilerek ulusal paranın değeri yeniden belirlenirken, kurlar dar bir bant içerisinde sabit bir parite etrafında hareket edebilmektedir. Fakat cari kur bazen

döviz kurlarının yükseltilmesi yada kurların düşürülmesi ile ayarlanabilir.

IMF tarafından kur ayarlamalarının zamanı ve ayarlanmanın miktarı konusunda bir açıklık getirilmediğinden kur ayarlamaları çoğu kez başvurulması gereken son çare olarak kabul edilmiştir. Kur ayarlamalarını gerekli kılan temelli dengesizlik kavramına getirilemeyen açıklık da ayarlanmanın geciktirilmesine ve dış dengesizliğin daha da büyümesine sebep olmaktadır.(1) Söz konusu böyle bir dış dengesizliğin varlığı ve bunun büyüyerek sürmesi durumunda konvertibilite uygulamasının varlığı ve devamı tehlikeye düşecektir. Bu sistemde kur ayarlamaları bütün ertelemelere rağmen kaçınılması sonucunu yaratmıştır. Döviz kuru değişmesinin geciktirilmesi daha büyük oranlı bir kur ayarlamasını gerektirmektedir. Bu gecikmenin maliyeti ve olumsuz sonuçları ise oldukça yüksektir.

Ayarlanabilir sabit kur sistemi bu açıdan sermaye hareketleri için uygun bir nitelik taşımamakta ve istikrarsızlık unsuru spekülasyonu uyarmaktadır. Bir para cüçlük içinde ise yükselme ihtimali yerini önemli miktarda düşme ihtimaline bırakacaktır. Bu yüzden para aleyhine spekülasyona başvurmak emin bir yoldur. Paranın aşırı veya eksik değerlendirilme beklentileri var ise, baskı altında

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve..., a.g.e., s.52.

bulunan aşırı değerlendirilmiş bir para aksi yönde daha fazla spekülasyon şansı yani eksik değerlendirilme ihtimali olmayan, yeni bir kura ayarlanır. Bir paranın eksik değerlendirilmesi, diğer paraların aşırı değerlendirilmesine sebep olur. Bu şekilde değer düşüklüğü üzerinden bir spekülasyon olayı ortaya çıkar.(1) Bu tip bir spekülasyona dayalı düzeltme işlemi konvertibilite uygulaması üzerinde baskılar yaratacaktır. Ulusal bir kriz sonunda konvertibilite uygulamasının çökmesine sebep olabilir.

Kur istikrarından uzak değeri devamlı inis ve çıkışlar österen bir parayı hiç bir yabancı konvertibiliteye ceçis aşamasında kabul etmiyedeği gibi, konvertibilitenin devamı süresince böyle bir celisme söz konusu olursa bu paradan kaçışa neden olacaktır.

3.1.2. Sürenen Pariteler Veya Kayan Pariteler Sistemi ve Konvertibilite

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde dış dençesizlik sorunu ile karşılaşıldığında büyük oranlı ve gecik-

(1) KINDLEBERGER, a.g.e., s.311.

meli yapılan kur ayarlamalarının, sebep olduğu spekülasyon sermaye hareketlerinin sakıncalarını gidermek için sürünen pariteler sistemi öne sürülmüştür.

Sürünen pariteler veya kayan pariteler sistemi esnek kurlara nazaran daha kısıtlı bir sistemdir. Döviz kurları kısa zaman aralıklarıyla ayarlanır.

Sürekli ve küçük oranlarda kur ayarlamaları yapıldıkça aynı oranda faiz hadlerinde gerçekleştirilecek değişikliklerle sermaye hareketleri dengesi kurulabilecek ve spekülasyon hareketi önlenilecektir.(1) Sürünen pariteler sistemi, gerçek döviz kuruna yaklaşılmasını sağlamakta, spekülasyonu önlemekte ve esnek oluşunu nedeni ile ödemeler dengesi sorununu çözmekte daha etkin olmaktadır.(2) Sistemin bu özellikleri konvertibilite uygulamasının başarısı üzerinde etkin rol oynayacaktır.

Söz konusu sistem sabit kurlar ile kıyaslandığında enflasyon oranlarına uygun olarak daha çabuk bir değişiklik yapma imkanı vermektedir. Daha fazla sürekliliğe sahip olduğu için büyük oranlı kur yükselmelerinin olum-

(1) V.SERİN, Para Politikası,....., a.g.e., s.218.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk....., a.g.e., s.182.

suz etkilerini bertaraf edebilmektedir. Bu sistemde sürükliliğin sağlanabildiği ölçüde ekonomide iç dengeleri sağlamada para politikasından faydalanma imkanı söz konusu olabilmektedir.

Sürünen pariteler sisteminde esnek kurların duyarlılığı söz konusu olmamaktadır. Döviz kurları sürekli olarak küçük oranlarda ayarlansalar bile kur değişiklikleri yetkililerin elindedir. Sistemde otomatik bir mekanizma yoktur. Bu sistem piyasa ekonomisinin yapısından kaynaklanan özellikleri ve tepkileri taşımadığından piyasada oluşan fiyat değişikliklerini aynen ve zamanında kurlara yansıtamayacaktır. Bu yüzden kaynaklanan bir denge-sizlik durumu döviz akımlarını harekete geçirir. Sürünen pariteler sistemi piyasa ekonomisi tepkilerine sahip olmadığı için konvertibilite uygulamasında sabit kurlardaki benzer problemlerle karşılaşmaktadır.(1)

3.1.3. Marjların Genişletilmesi ve Konvertibilite

Sabit kurlara esneklik kazandırma çabalarının sonucu marjların genişletilmesi uygulaması gündeme gel-

(1) ÇİLLER, 1983 Yılında Türk....., a.g.e., s.33.

miştir. Burada sözü edilen marjlar, döviz kurunun parite etrafında değişmesine imkan veren alt ve üst limitler arasındaki mesafeyi ifade etmektedir.(1)

İstikrarlı kurlar etrafında daha geniş bir marj etrafında oynamaya yada dalgalanmaya izin veren marjların genişletilmesi sistemi, spekülâtörler için risk faktörünü yükseltirken, ticaret için geleceği makul ölçüde belirli bir hale getirmeyi amaçlamaktadır.(2) Spekülâtörlerin istikrar bozucu işlemlerinin engellenmesiyle ortaya çıkabilecek dengesizliklerde önlenmiş olacağından, konvertibilite uygulaması açısından olumlu sonuçlar alınabilecektir.

Başka bir ifadeyle söz konusu sistem, kaynak dağılımı üzerindeki etkileri kapsayacak kadar geniş fakat risk nedeni ile uluslararası iktisadi ilişkileri olumsuz şekilde etkileyecek kadar geniş olmayan bir çerit içinde kurları uzlaştıracak (3), konvertibilite uygulamasının etkinliğine yardım eder.

Dalgalanma marjının geniş tutulmasının, kurların piyasada çabuk ve küçük miktarlarda değişmesi ve spekülâ-

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi ve, a.g.e., s.56.

(2) TÜRKCAN, a.g.e., s.115.

(3) KINDLEBERGER, a.g.e., s.310.

tif kazançların önlenmesi ile dış dengenin sağlanması gibi faydalarının yanında bazı sakıncaları da vardır. Bu sistem ancak geçici ve küçük miktarlarda ödemeler dengesi açıklarını gidermede etkilidir. Uzun dönemler için geçerli bir uyuşma değildir. Öte yandan döviz kurları alt ve üst sınırlara geldiği zaman yine sabitleyecek ve bu durumda döviz kurlarının yükselme ihtimali ile spekülasyon başlayacak ve sistemin sözü edilen avantajları ortadan kalkarak konvertibilite uyuşması açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkacaktır.

3.2. ÖRNEK KUR SİSTEMLERİNE MÜDAHELEDE BULUNAN SİSTEMLER VE KONVERTİBİLİTE

Döviz kurlarının arz ve talep koşullarına göre ve serbestçe oluşmadığı kontrollü dalgalanma sisteminde, yetkili otoriteler döviz kurlarını aşağı ve yukarı kaydıracak biçimde döviz piyasasına devamlı olarak müdahale ederler. Bu sistemde kurlar için resmen saptanmış sınırlar veya herhangi bir marj yoktur. Otoriteler kur hareketlerini etkiliyebilmek için girişimde bulunabilmektedirler.(1)

(1) ÖNEY, a.g.e., s.187.

Döviz kurlarına yapılan müdahalelerin österdikleri değişikliklere göre ilgili bölümde incelenen "kontrollü" veya "gözetimli dalgalanma" sisteminde amaç döviz kuru istikrarsızlıklarını ve denge bozucu spekülative sermaye hareketlerini önlemektir. Bu amaçlar söz konusu sistemde konvertibilite açısından önemli olmakla birlikte kurlara yapılan daha devamlı ve temel döviz kuru değişme trendlerini engelleyici şekilde olmamalıdır. Çünkü istenmeyen, dalgalanmaların giderilmesi amacına yönelik bu müdahalede sonraki aşamalarda döviz kurunu fiilen tespit politikasına dönüştürülebilir. Bu durum ise sistemin başlangıçtaki amaçlarına ters düşerek konvertibilite uygulamasını zorlaştıracaktır.

Sabit kur sistemi ile karşılaştırıldığında, sistemde ülkelerin sabit bir pariteyi korumu, dengesiz spekülative sermaye hareketlerine mani olmak gibi çabalara girişmeden, yurt içi ekonomik amaçları gerçekleştiren politikaları daha rahat uygulamaları kolaylaştırmaktadır. Pariteler arası istikrarın sabit kur sistemine oranla daha büyük bir istikrar içinde sağlandığı bu sistemde fiyat istikrarı, istihdam, kalkınma ve konjonktür hareketleri gibi yurt içi politikaların izlenmesi kolaylaşmaktadır.(1)

(1) ÖNEY, a.g.e., s.187.

Ancak kontrollü dalgalanma sisteminde, iç ekonomik hedeflere ulaşmada izlenecek iç ekonomik aletlerin kullanımındaki bağımsızlık, esnek kur sisteminden çok daha azdır.(1)

Kontrollü dalgalanma sisteminde döviz piyasasında oluşan baskılar kur değişimlerine veya bununla birlikte dış ödeme açıklarına yol açmaktadır. Söz konusu dengesizliğin şekli kamu otoritelerinin müdahalesine bağlıdır. Müdahale büyük ölçülerde olursa, kur değişimleri düşük, buna karşılık dış ödeme dengesizlikleri büyük olacaktır. Müdahale az olursa, döviz piyasası baskıları kur değişimleri şeklinde ortaya çıkacak ve dış ödemeler dengesi üzerindeki etki düşük olacaktır.(2) Döviz piyasasına yapılan müdahalenin nitelik ve niceliği de konvertibilite uygulaması için önem taşımaktadır.

Bir ülkenin kontrollü veya cözetimli dalgalanan bir döviz kuru sistemine sahip olmasında uluslararası ticari ve mali işlemlerde dolaylı veya dolaysız kontrollerin, müdahalelerin bulunmadığı ve parasının tam konvertibl olduğu anlamına gelmez, yani kontrollü dalgalanmadan değişik kambiyo kontrollerine açıktır.

(1) İlker PARASIZ, Uluslararası Para....., a.g.e., s.168.

(2) SEYİDOĞLU, a.g.e., s.580-581.

Kontrollü dalgalanma sisteminde ikili döviz piyasası uygulamaları, tespit edilen ve dalgalanan kurlar birbirinden koptuğunda, istikrar bozucu spekülasyonlara yol açabilecektir. Böyle bir uygulamada işlemlerin birbirinden ayırt edilebilmesi için sıkı bir kontrol mekanizması gerekli olacaktır. Bu uygulamalar ise konvertibiliteyi pek kolaylaştırıcı ve devamını sağlayıcı görülmektedir.

Buraya kadar değişik kur politikalarını ve bunlarda konvertibilite uygulanabilme olanaklarını genel hatlarıyla incelemeye çalıştık. Şüphesiz her ülke kendi ekonomik durum ve koşullarına uygun olan veya olacağını umduğu döviz kuru sistemini seçme eğilimindedir.

Konvertibilite uygulaması ile döviz kuru sistemleri arasında mutlak anlamda bağlayıcı teorik ve pratik bir bağ söz konusu olmamasına rağmen, konvertibilite ve döviz kuru politikası arasındaki ilişkilerin varlığını da reddetmek mümkün değildir.

Konvertibilite sisteminin başarısı için denge döviz kuru veya enazından denge kuruna yaklaşan gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulanması zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk gerek tam ve gerekse sınırlı konvertibilite uygulamaları içinde söz konusudur.

Döviz kuru sistemleri ve konvertibilite uygulaması için IMF, herhangi bir koşul veya sınırlama ileri sürmemiş ve bunu ülkelerin tercihlerine bırakmıştır. Konunun taşıdığı önem açısından IMF'nin konvertibilite anlayışı üzerinde durmak yararlı olacaktır.

4. IMF'nin Konvertibilite Anlayışı ve Çesitleri

Bretton Woods'ta alınan kararlara göre savaş sonrası uluslararası para konularını düzenlemek, uluslararası ticari ve mali düzeni sağlamak görevi, Uluslararası Para Fonu (IMF)'ye verilmiştir.(1) IMF dünya ticaretinin gelişmesini ve aksamadan işlemlerini sağlamaya yönelik bir kuruluş olup, amaçları üye ülkeler arasında parasal işbirliği ve dayanışmayı sağlamak, döviz kurlarındaki sürekli değişimleri önlemek çok taraflı ödemeler dengesi sistemi ve serbest dünya ticaretini mümkün olduğunca geliştirmektir.(2) IMF sistemi ayarlanabilir sabit kur sistemine dayanmakta ve çok yanlı ticaretin geliştirilmesini teşvik etmek için ülke paralarının serbestçe tah-

(1) SEYİDOĞLU, a.g.e., s.589.

(2) Pınar ÖNERTÜRK, Uluslararası Parasal Gelişmeler ve Türkiye, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1979/216, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1980, s.36.

vilini yani konvertibilitesini öncören bir sistemdir. Bretton Woods'la getirilen konvertibilite bir taraftan karşılıklı cari işlemlerin düzenlenebilmesi için, gerekli dövizlerin serbestçe tutulabilmesi, diğer taraftan da bir üye, diğer bir üyeye ödeme yaptığında, ikinci devletin bu ödemeyi birinci ülkenin parasından olarak tereddüt etmeden kabul etmesi özelliklerini taşımaktadır. Serbest konvertibilite prensibi IMF statüsü birinci maddesinde, dünya ticaretinin gelişimini engelleyen kambiyo tahditlerinin kaldırılmasına yardım etmek şeklinde açıklanmıştır.(1) IMF, Fon'a üye olan ülkelerin paralarını konvertibl hale getirmelerini teşvik ederek, serbest ve çok yönlü ticari ilişkilerin geliştirilmesini, böylece piyasa mekanizmasının işlemesiyle uluslararası ticarete ve üretimde etkinliğin maksimize edilmesini amaçlamaktadır. IMF, bu amaçların gerçekleştirilmesinde üye ülkelerin konvertibl bir para birimine sahip olmalarını önemli bir adım olarak öngörmektedir.

IMF ana sözleşmesinin VIII. ve XIV cü maddelerinde konvertibilite ve kambiyo sistemi ile ilgili öngörülen yükümlülükler ve bu maddelerin içerdiği kıstaslar belirtilmiştir.

(1) İlhan ULUDAĞ, Uluslararası Para Sorunları, İ.İ.T.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No:331-564, Cem Ofset A.Ş., İstanbul 1980, s.41.

IMF ana sözleşmesinin VIII.maddesi, tam konvertibiliteyi zorunlu görmemekte, sınırlı konvertibiliteyi kabul etmektedir. IMF'nin sınırlı konvertibilite sistemi, cari işlemler ile ilgili ödemelerde ve transferlerle ilgili her türlü kısıtlamaların kaldırılması, ayırımca döviz anlaşmalarının bulunmaması ve iki taraflı ticaret anlaşmalarının bertaraf edilmesi, katlı döviz kuru uygulamalarının bulunmaması, yabancıların cari işlemlerden kaynaklanan ve aynı zamanda cari işlem kalemlerinde harcanmak üzere kullanılacak aktif değerlerin serbestçe herhangi bir sınır ve ülke farkı olmaksızın diğer yabancı paralara çevrilmesi olanağının tanınması koşullarını içerir.(1)

Böylece, Fonun onayı olmadan, hiç bir üye ülke, uluslararası ticari ilişkileriyle ilgili cari ödeme ve transferlerle kontroller uygulayamaz. Fon cari ödemeler deyiminden, sermaye transferini amaçlayan ödemeler dışındaki:

a) Dış ticaret, hizmetler dahil bütün cari kalemler ile normal kısa vadeli banka ve kredi kolaylıklarına ilişkin tüm ödemeleri,

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk....., a.g.e., s.103.

b) Borcun faizi ve diğer yatırımlardan sağlanan net gelirlerle ilgili ödemeler,

c) Borcun geri ödeneği veya dolaysız yatırımların amortismanı ile ilgili ödemeleri,

d) Aşırıya kaçmayan aile giderleri için para hava-
leleri, kastetmiştir.(1)

Sınırlı bir konvertibilite sisteminde sermaye iş-
lemleri ve vatandaşlara ait döviz işlemlerinde tahditler
söz konusudur. IMF ana sözleşmesinde arzu edilen ve ön-
cürülen konvertibilite, güphesiz döviz işlemlerinde ve
vatandaş-yabancı ayırımı söz konusu olmayan tam bir kon-
vertibilitedir.(2)

IMF ana sözleşmesinin XIV.maddesinde istisnai bir
hüküm bulunmaktadır, anlaşma tarihinden itibaren süresi
belli olmayan bir geçiş dönemi sonuna kadar, üye devlet-
lerin cari işlemler ile ilgili yukarıdaki madde ile bağ-
lı olmadıklarını ve mevcut kambiyo kontrollerini devam
ettirebileceklerini, hatta cerektiğinde böyle bir rejimi
yeniden uygulamaya geçirebileceklerini öngörmektedir.(3)

(1) TURAN, a.g.e., s.108.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk....., a.g.e., s.103.

(3) ULUDAĞ, a.g.e., s.42.

IMF ana sözleşmesinde döviz kontrolü ve ithal kısıtlamaları konusundaki istisnalardan biri de, ülke paralarından birinin "kıt para" ilan edilmesi durumudur. IMF, ödemeler dengesi fazla veren ülkelerinde uluslararası ödemelerdeki dengesizlikten sorumlu tutulacaklarını belirterek, bu ülkelerin ithal kısıtlamalarını kaldırmasını, paralarının revalüe edilmesini isteyebilir. Söz konusu ülkelerin bu tip önlemlerle dış ödemelerindeki fazlalığı gidermeleri durumunda, IMF o ülke parasını "kıt para" ilan eder.(1) IMF'nin, herhangi bir paranın gittikçe kıt para niteliği kazanmaya başladığını tesbit etmesi durumunda, bu durumu sebepleriyle beraber geleceğe yönelik tavsiyelerle birlikte rapor şeklinde yayınlıyabilir. Bu şekilde, hakkında kıt bulunduğu karar verilen bir milli para için kambiyo işlemlerine geçici olarak tahditler uygulanmasına izin verilmektedir.(2)

IMF ana sözleşmesinin VIII.maddesinde açık bir ifade ile bütün üye ülkelerin bir diğer ülkenin kendi parasıyla elinde tuttuğu varlıkları geri satın almaya zorunlu olacağını belirtmektedir. Ayrıca alıcı ülkenin ödemeyi gerek talep eden ülkenin parasıyla gerekse altınla yapabileceğini açıklamaktadır.(3) Sözleşmenin XIV.

(1) ÖNEY, a.g.e., s.129.

(2) ULUDAĞ, a.g.e., s.42.

(3) PARASIZ, Uluslararası Para....., a.g.e., s.110.

maddesindeki geçiş döneminden sonra hedef olarak görülen konvertibilite, üye ülkelerin aralarında uygulayabildikleri "tekrar satın alma" prensibine dayanmaktadır. Bu prensip, tekrar satın alma talebinde bulunan ülkelerin, elindeki kıymetleri cari işlemler yoluyla ve yakın bir tarihte elde edilmiş olacak ve aynı zamanda cari işlemlerin yapılabilmesi için, bu değişimin yapılmasının gerekli olduğu ispatlanmalıdır.(1) Madde VIII'in getirdiği yükümlülükler cari işlemler üzerinde yapılan ödeme ve transferler açısından ele alınmaktadır. Cari ödemeler için kısıtlanmalar bulunmayacak, konvertibilitesi sağlanan paralar cari işlemlerden doğacak ve tekrar bu işlemlerle ilgili ödemelere yönelecek ve böylece ayırımçı döviz kuru uygulamaları dış ticaretin iki anlaşmalara dayalı olarak yürütülmesi ve katlı kurlar ile ithalatın sınırlandırılması, ihracatın teşviki önlenecektir.(2)

Konvertibilite esasları, IMF ana sözleşmesinde cari işlemlerin serbestliğine dayanıp, herhangi bir sınırlama getirmezken, sermaye işlemlerinde serbestlik ülkelerin insiyatifine bırakılmış, bazı durumlarda sermaye hareketlerinin sınırlandırılması, ayırımçı bir politika izlemeleri uygun görülmüştür.(3)

(1) ULUDAĞ, a.g.e., s.43.

(2) TURAN, a.g.e., s.109.

(3) YILDIZ, a.g.e., s.125.

Ulusal paraların ne ölçüde konvertibilite koşullarına sahip olduğu, uygulamada ülkelerin cari işlemler, görünmeyen kalemler ve sermaye hareketlerine konan tahditler, katlı kur uygulamalarının olup olmadığı gibi ölçütlere göre değerlendirilmektedir. Böyle bir değerlendirmede kullanılan ve IMF ana sözleşmesinin ilgili maddesi ile konvertibiliteyi sınırlayan 12 sınırlayıcı unsur kabul edilmiştir. Bunlar (1),

- 1- Cari ödemeler üzerindeki sınırlamalar,
- 2- Sermaye hareketlerine ait ödemeler üzerindeki sınırlamalar,
- 3- Sermaye hareketleri ve görünmeyen kalemlere ait işlemlere özel kurbiyo kuru rejimi uygulaması,
- 4- İthalat için birden fazla döviz kuru uygulaması,
- 5- İhracat için birden fazla döviz kuru uygulaması,
- 6- İthalat ve ihracata farklı kurlar uygulaması,
- 7- Kullanılan yabancı para birimlerinin belirtilecek aralarında ayırım yapılması,

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk....., a.g.e., s.107.

- 8- Fon'a üye ülkeler arasında ikili ödeme anlaşmalarının bulunması,
- 9- Fon'a üye olmayan ülkeler arasında iki ödeme anlaşmalarının bulunması,
- 10- İthalat için teminat yatırılması,
- 11- İthalatta bedel ödemeleri bulunması,
- 12- İhracattan doğan kazançların Merkez Bankası'na veya yetkili makamlara yatırılması.

Belirtilen bu sınırlamaların uygulama derecesi paranın konvertibilite niteliğini ortaya koyar. Tam veya ideal konvertibilite sistemi adı geçen sınırlamaların hiçbirinin uygulanmadığı durumudur. IMF genel veya tam konvertibiliteye götüreceği bir mekanizma getirmemiş, tam konvertibilite sistemini direkt bir biçimde uygulamaktan kaçınmıştır. Bretton Woods sistemi sabit kur sistemini katı bir şekilde bünyesinde bulundurmadığı, ulusal ortak bir para standardına bağlanarak döviz kurları istikrarlı tutulmak istendiği ve bünyesel dengesizlikler durumunda değiştirilerek esnek kur sisteminin avantajlarından yararlanma imkanı tanıdığı genellikle kabul edilen görüşlerdir. Konvertibilite için herhangi bir döviz kuru sistemini uygulama zorunluluğu IMF anlaşmasında açıkça aranmamaktadır. Buna göre parasını konvertibl yapacak olan

bir ülke çeşitli döviz kuru sistemleri arasından kendi şartlarına en uygun olanını seçip uygulamakla hem ulusal ekonomi hemde uluslararası ödemeler bakımından en uygun ve faydalı tercihi yapmış olacaktır.

Burada söz konusu ülkelere düşen, gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulanma zorunluluğu olmaktadır.

5. Gerçekçi Döviz Kuru Uygulamasının Önemi ve Konvertibilite

Konvertibilite cari kur üzerinden ülke parasının diğer bir ülke parasına serbestçe çevirme işlemi kapsadığına göre, ülkenin cari döviz kurunun niteliği başka bir deyişle gerçekçi bir döviz kuru veya denge kuru olup olmaması konvertibilite uygulamasının başarısı üzerinde etkili olmaktadır.(1)

Döviz kuru piyasa ekonomisinin temel mekanizmalarından biridir. Ve bu mekanizmadan beklenen görevler vardır. Bunlar;

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk, a.g.e., s.104.

Dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin iç fiatlarıyla dış fiatları arasında benzerliği temin etmek ve ekonomide döviz arz ve talebini dengeye getirerek, ekonominin dış ödemeler dengesi hesaplarını denge de tutmaktır.

Döviz kuru bu mekanizmaları yerine getirebildiği ölçüde faiz oranları, iç fiatlar, aynı mal ve hizmetlerin dış fiatlarıyla karşılaştırılabilir bir düzeye gelevek. İçerde üretilen mal ve hizmetlerin fiatları ile dışarıda üretilen mal ve hizmetlerin fiatları arasındaki aşırı farklar ortadan kalkacaktır. Ekonomide döviz arz ve talebinin dengeye gelmesi ile de dış ödemeler dengesi denge içinde olacaktır.(1)

Gerçek döviz kuru serbest dış ticaret rejimi altında her türlü ihracat teşvikleri ve ithalat sınırlamaları ve gümrük vergilerinin olmaması ve uluslararası anlaşmalar gereğince makul düzeyde olması koşullarında ülkenin serbest döviz piyasasında döviz arz edenler ve döviz talep edenlerin karşılaşmaları durumunda oluşan kur an-

(1) KURDAŞ, "Piyasa Ekonomisi ve Döviz Kuru Politikası", Dışa Açılmada Kambiyo Kuru Politikası-II, Mekan Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, s.48-49.

lamındadır. Gerçekçi döviz kuru politikasının amacı ihracatı teşvik ederek, "ihracat ve ithalat ikame sektörlerini döviz kuru aracılığı ile korumak (1), dış ödemeler bilançosunu en iyi oranda dengeye getirmek ve en fazla döviz tasarrufu sağlayacak sonuçlara ulaşmaktır.(2)

Gerçekçi döviz kurunun serbest uluslararası sistemde cari işlemler hesabını dengede tutabilecek düzeyde oluşan bir kur olduğu söylenebilir.(3) Bu kur dış borçlanma, yardım ve döviz rezervlerinin kullanılmasında zorunluluğunu ortadan kaldırır.

Döviz kuru maliye, para ve gelir politikaları ve yeterli ekonomik büyümeyle beraber orta vadede ödemeler bilançosu istikrarıyla uyumlu olmalıdır. Ödemeler bilançosu istikrarında her cari işlemler bilançosu açığının sermaye birliğiyle karşılanacağı kabul edilir. Bu itibarla çalışmakta olan ülkelerde ödemeler bilançosundaki dengelessnessin asıl sebebinin ihracat yetersizliğinden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Bu yetersizlik ülke ekonomisinin sanayileşmesi ve belli ihracat dallarında uzmanlaşmasıyla alakalıdır.(4) ihracat yetersizliğinde ön-

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk....., a.g.e., s.68.

(2) YÜZÜT, a.g.e., s.13.

(3) BAŞRIAÇIK, a.g.e., s.72.

(4) YILDIZ, a.g.e., s.44.

de gelen sebeplerin üretim sorunları ve iç piyasanın cenişliği olduğu ileri sürülmektedir. Bu sebeple önce üretim sorunları halledilmeli, döviz kurlarının cerçekçi olmasının ihracat artışına etkisi sonra ele alınmalıdır.(1) Çünkü kur politikasının temel amacı, dış pazar, iç üretim kapasitesi ve maliyet kayıpları ile beraber ihracat artış hızını en yüksek hıza ve ithalat artış hızının üzerine çıkarılması olarak düşünölmektedir. İhracattaki artış hızının ithalattan fazla olması işsizlik, atıl kapasite, gelir artış hızındaki düşüklük kaybedilen ticari kredi güvenirliliği sorunlarına da çözüm olabilecektir.(2)

Konvertibilite sistemine geçişte saptanacak gerçek döviz kurunun ülkenin fiyat ve maliyet düzeyi arasındaki farkı en aza indiren ve iç ve dış fiyatlar arası bağlantıyı sağlayacak kur olması gerektiğini daha önce belirtmiştik. Fakat ihracatını geliştirmek isteyen bir ülkede döviz kurları cerçekçi bir düzeyde saptansa bile, bu ihracat için geçerli olan efektif döviz kurunun içe dönük üretim faaliyetlerine oranla ihracat faaliyetlerinde daha

(1) Erdoğan ALKIN, "İzlenen Kur Politikasının Etkileri", Türkiye'de İzlenen Kur Politikası:Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981, s.25.

(2) Gülten KAZGAN, "Türkiye'de Kur Politikası ve TL'nin Konvertibilitesi", Dışa Açılmada Kambiyo Politikası-II, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981, s.25-26.

yüksek bir karlılığa ulaşacağını garanti etmez. Bir ül-
ke hem ihracat hemde ithalat için geçerli olan efektif
döviz kurunu nominal kurdan farklılaştırabilir. İtha-
latta nominal kura eklenen vergi, resim, harç, teminat
oranları, faiz oranları yanında ihracattaki miktar kı-
sıtlaması yada yasakların kapsadığı prim gibi eklenti-
ler ithalattaki efektif kuru, ihracatta verilen primler,
vergi iadeleri, faiz indirimleri ihracattan sağlanan dö-
viz gelirlerinin bir kısmının kendi alımına tahsisi ve
dışarda tutma hakkının elde edilmesi gibi olanakların
mali tutarının nominal kura eklenmesi de ihracattaki
efektif döviz kurunu belirler. Nominal kur gerçekçi dü-
zeyde bile olsa ihracat ve ithalattaki efektif döviz kur
farkı, ihracata dönük sanayilere oranla içe dönük sana-
yileri teşvik eder. Nominal kurun gerçekçi düzeyde tu-
tulması, ihracat kesiminin gelişmesi için yeterli değil-
dir. Efektif kurlardaki bu farklılaşma yeni ihracata sağ-
lanan teşviklerle meydana gelecek efektif kurların itha-
lat tahditleriyle meydana gelecek efektif kurlar, ihra-
cat kesimi lehine düzenlenerek uygulanması gerekir.(1)

(1) KAZGAN, "Yeni Döviz Kuru Politikası", Para ve Kredi,
Yıl:1, Sayı:6, Haziran 1981, s.10.

Gerçekçi denge kurunun mevcut olmadığı bir ortamda konvertibilite uygulamasından söz etmek pek mümkün değildir.

Bir piyasa ekonomisinde döviz kuru, ekonominin normal işleyişinden doğan döviz arz ve talebini dengeye getirecek düzeyin altında tespit edilirse, bu fazla değerlenmiş bir kur politikasıdır. Başka bir ifadeyle, ulusal para yabancı paralar karşısında fazla değerlenmiştir.

Fazla değerlenmiş kur politikası uygulaması sonucu ekonomide ihracat, turizm ve döviz üreten sektörlerde durcunluğa ve sonunda çökmeğe sebep olur. Fazla değerlenmiş hatalı bir kur politikasıyla döviz kazandırıcı sektörler dışa sattıkları mal ve hizmetlerin gerçek fiyatını alamazlar. Arz ve talebe göre oluşan fiyata kıyasla dövizin daha aşağıda bir fiatla satın alınması söz konusudur. Fazla değerlenmiş bir döviz kuru, yani ucuza satılan döviz politikası döviz tüketimini teşvik eder, ekonomiyi ve sanayileşmeyi ithalata yöneltir.(1)

(1) KURDAŞ, "Türk Kambiyo Sisteminin Reformu", Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikası, Neban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, Tunç Matbaacılık, İstanbul 1980, s.78.

Fazla değerlenmiş döviz kuru politikası döviz üretenlerin (ihracatçı vs.) aleyhine, döviz tüketenlerin lehine bir dağıtıma sebep olur. Bunun dışında resmi döviz fiyatı ile piyasa fiyatının arasınıda açacaktır. Bu durumda bazı işlemlere kısmi konvertibilite uygulanıyorsa, döviz resmi kanaldan tüketenin lehine bir rant yaratılacağı gibi, spekülasyonu arttırarak,(1) ve ülke parasının uluslararası döviz piyasalarında istenmeyen bir döviz niteliğine sokmaktadır.(2) Söz konusu bu durumlar konvertibilitenin uzun dönemde kısmi olarak uygulanmasındaki başarıyı olumsuz yönde etkileyecektir.

Fazla değerlenmiş kur politikası, enflasyonist bir genişleme politikasıyla birlikte yürütülürse, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, söz konusu açıkların giderilebilmesi için döviz rezervlerinin tüketilmesi ve dışarıya önemli ölçüde borçlanması sonuçlarıyla karşılaşılır. Dış ödemelerde giderek büyüyen bu olumsuzluklar karşısında döviz giderlerini kısmak, döviz gelirlerini resmi kanallara çekmek endişe ve isteğiyle çeşitli miktar ve kambiyo kısıtlamalarına, kontrollerine başvurulur. Karışık bir kambiyo kontrol düzeninin ve buna paralel olarak bir döviz karaborsasının ortaya çıkması ile birlikte dış dengesizlikler gelişecek, dış ödemeler

(1) ÇİLLER, "1983 Yılında Türk....", a.g.e., s.40-41.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk...., a.g.e., s.104:

sektörü ekonominin gelişemeyen bir sektörü haline gelecektir.(1)

Fazla değerlenmiş bir kur politikası ile konvertibilite uygulamasını sürdürmek görüldüğü gibi pek mümkün değildir. Konvertibilite uygulamasına geçişte dış ödemelerin dengede olması, döviz rezervlerinin yeterli düzeyde olması, ihracat ve döviz kazanan sektörlerin gelişmesi koşulları bu tür bir kur politikası ile sağlıklı sonuçlar vermeyecektir.

Az değerlenmiş döviz kuru politikası ise, dövizin, ulusal para ile gerçek denge değerinden daha pahalı fiatla alınıp, satılması durumudur. Bir ülke döviz kurunu denge kurunun üzerinde tespit eder ve az değerlenmiş düzeyde tutabilir. Bu durumda ulusal paranın değeri yabancı paralar karşısında gerçekte olması gerekenden düşük belirlenmiş olur.

Az değerlenmiş döviz kuru politikası, istikrara yönelik bir ekonomi politikası ile beraber izlenirse, ekonomi döviz kazanmaya başlar. Cari işlemler dengesi fazlalık verir.(2)

(1) KURDAŞ, "Türk Kambiyo Sisteminin Reformu", a.g.e., s.79.

(2) KURDAŞ, "Türk Kambiyo Sisteminin Reformu", a.g.e., s.79.

Cari işlemler dengesindeki fazlalık sermaye hareketleri hesabındaki bir açıklıkla, yani dışarıya sermaye ihracıyla veya döviz rezervlerinde bir artışla sonuçlanır. Az değerlenmiş döviz kurunda, ülke içi fiyatlar dış alem fiyatlarına oranla daha düşük ve avantajlıdır. Bu itibarla, ihracat ve diğer döviz kazanan sektörler dış alanda bir rekabet gücü kazanır.

Söz konusu kur politikası ihracatı teşvik edici görünümünde olmasına rağmen, uzun dönemli ve ağır oranlarda uygulanması durumunda ticaret hadlerini ülkenin aleyhine çevirerek ekonomiye reel maliyeti son derece yüksek, yabancı ekonomilere refah aktarımı sonucunu doğurur.(1) Başka bir ifade ile az değerlenmiş kur politikası yüksek fakirleşerek büyüme durumunu doğurabilecek bir döviz kurudur.(2) Kurun denge kuruna kıyasla az değerlendirme derecesinin büyüklüğü ve uygulama süresinin uzunluğu ölçüsünde, konvertibilite uygulaması da, bu kur politikasının yol açtığı olumsuzluklar sebebiyle zorlaşacak, başarıyla sürdürülmesi güçleşecektir.

(1) İYİBOZKURT, "Döviz Kuru ve Himaye", Ekonomik Sorunlarımız, Örnek Kitabevi, Bursa, 1986, s.34-35.

(2) İYİBOZKURT, "Kur Ayarlanması ve Devalüasyon", Ekonomik Sorunlarımız, a.g.e., s.42.

Az değerlenmiş kur politikası, dövizi, onu kazandıktan sonra geręek değerinin üstünde alıp tüketenlere öyle satan bir politika olarak dövizi üretenlerin lehine, tüketenlerin ise aleyhinedir.(1) Bu durumda dövizi üreten ihracatçı kesim rant toplamaktadır. Fakat böyle bir durumda, ulusal para biriminde cari işlemlere yönelik bir konvertibilite uygulandığında genel denge kurunu aksettiren konvertibl para birimlerine doğru kayış bağlayacak ve spekülasyonlar artacaktır.(2)

Bu nedenlerle konvertibilite uygulamasının başarılı olabilmesi için denge döviz kuru veya en azından denge döviz kuruna yaklaşan geręekçi bir döviz kuru politikası uygulanması zorunludur.

Buraya kadar incelenmeye ęalıřılan değişik döviz kuru politikaları ve bu politikalarla birlikte konvertibilitenin uygulanabilirliği hakkında öne sürülen görüş ve yaklaşımlardan kesin bir sonuca ulaşmak zor olmaktadır. Belirli bir ülkede ve belirli şartlar altında söz konusu döviz kuru sistemlerinden biri ile birlikte konvertibilite uygulaması uluslararası ödemeler ve ulusal ekonomi bakımından daha uygun ve faydalı olabilir.

(1) KURDAş, Piyasa Ekonomisi ve, a.g.e., s.51.

(2) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de ..., a.g.e., s.63.

Tüm bunlarla beraber ele alınan sabit döviz kuru ve esnek döviz kuru sistemlerindeki otomatik dengelenme mekanizmalarının işleyişi ve bu mekanizmaların konvertibilite uygulamasına etkisi ile söz konusu sistemler ve ara döviz kuru sistemlerinin konvertibilitenin koşulları açısından incelendiği ilgili kısımlarda, konvertibilite uygulamasının esnek kurlar altında uygulanabilirliği eğilimi daha fazla gözükmektedir.

Esnek döviz kuru sistemi uygulayan bir ülkenin aynı zamanda, kambiyo ve ticaret kontrollerinden arınmış olması lazımdır. Kurun serbestçe tayini ve efektif değerinin ortaya çıkması için müdahalelerin ortadan kalkması, ithal yasaklarının, kotaların, gümrük vergilerinin en az düzeye indirilmesi gereklidir. Esnek döviz kuru sisteminin yürürlüğe girmesiyle istikrarsız büyük trendler yok olmuş, dış ödeme açıkları daralmış, döviz piyasası oluşmuş ve işlerlik kazanmış ise, o zaman böyle bir sistemde konvertibilite de kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Görüldüğü gibi esnek döviz kuru sistemi konvertibilitenin daha hızlı ve etkin çalışmasına yardım etmekte, kurların esnek olmasıyla bir ulusal paraya konvertibilite tanınması daha kolay sağlanmakta ve sonuçta konvertibilite işleyişi daha sağlıklı olmaktadır.

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE UYGULANAN KUR POLİTİKALARI
VE KONVERTİBİLİTE

Bu bölümde Türkiye'de uygulanan döviz kuru politikaları tarihsel gelişim içinde üç alt döneme ayrılarak incelemeve çalışılacaktır. Söz konusu dönemlerden ilki Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren uluslararası para sisteminin değiştiği 1973 yılına kadar geçen dönemdir. Doların altına konvertibilitesinin kaldırıldığı 1973 yılında Türk kambiye sisteminde yeni düzenlemeler söz konusu olmuştur. İkinci dönem 1973 yılından 1980 yılına kadar olan dönemi içermektedir. 1973 ve sonrası dış dünyada yaşanan ekonomik olayların Türk ekonomisinde ortaya çıkardığı dengesizlikler açısından önemli bir dönem olmuştur. 24 Ocak 1980 İstikrar Programıyla uygulanmaya başlayan politikaların gerekliliği söz konusu dengesizliklerin bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Ekonomik istikrar programlarının uygulanmaya başladığı ve konvertibilite uygulaması açısından önemli kararların alındığı 1980 yılı ve sonrası, tarihsel gelişim içinde ele alınan son dönemi oluşturmakta-

söz konusu dönemler değerlendirilirken, uygulanan kur politikalarının ışığında ülke ekonomisinde meydana gelen değişimler konvertibilitenin koşulları açısından da incelenmeye çalışılacaktır.

4.1. 1923-1973 Döneminde Türkiye Ekonomisi

Türkiye Cumhuriyeti ekonomik açıdan güç koşullar altında kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda ülkenin geçirdiği savaşların etkisi altında fakir bir ülke durumunda bulunuyordu. Halk geçimini en ilkel metodlarla tarımdan sağlıyor, yerli ürünler yerine ithal mallarının himaye eden bir gümrük rejimi uygulanıyor, demir ve denizyolları ile en önemli sektörlerde yabancı şirketler faaliyet gösteriyordu.(1)

1920'li yıllarda Türkiye, üretim yapısı zayıf, istikrarsız, dışa çok bağımlı bir ülke görünümüne sahipti. Tarım milli gelirin %45-50'sini, sanayide %9-10 nu oluşturuyordu. İthalat ve ihracat yönünden tarım dış dünyaya çok bağılıydı. İhraç gelirlerinin %90'ı tarım ürünleri ihracatına dayanmaktaydı. İthalatın %30'unu

(1) Dündar SAĞLAM, Türkiye Ekonomisi, Sanem Matbaası, Ankara, 1974, s.77.

ara ve yatırım malları oluştururken, %70'ini tüketim malları oluşturmaktaydı.(1)

Yabancı şirketlerin bu dönemde ekonomideki önemi de oldukça fazlaydı. 1924'de yabancı sermayenin denetlediği 94 şirket mevcuttu. 1929'a kadar bu sayı 114'e ulaşmıştır.(2)

Bu dönemdeki ekonomik durumu gösteren Ali İktisat Meclisinin Türk Ekonomisi hakkındaki raporu 1929 yılında yayınlanmıştır. Bu rapor 1914=100 esasına göre perakende eşya fiyatları indeksine dayanan bilgiler vermektedir. Bu rapora göre 1922 ile 1925 arasında üç yıllık fiyat artış oranı %12,5'tur. 1925-1927 yılları arasındaki fark ise %2 den ibarettir. Rakamlara göre bu dönemde fiyat istikrarından söz edilebilir.(3)

Türkiye'nin dış ticareti 1923-1929 arasında sürekli açık vermiştir. Bunun başlıca iki sebebi vardır. Savaş sonrası dönemde o zamana kadar kısıtlanmış ithal talebinin serbest kalması ve devam eden düşük gümrük tarifeleridir.(4)

-
- (1) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.282-283.
 (2) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.283.
 (3) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.263-264.
 (4) Süleyman BARDA, Erdoğan ALKİN, Dış Ticaret Teorisi, 3.Baskı, Menteş Matbaası, İstanbul 1973, s.235.

Aynı dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı %73 ve ihracat artış hızı GSYİH artış hızı üzerine çıkamamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında dış ticaret açığının 55 milyon lira etrafında olduğu anlaşılmaktadır.(1)

1930 yılına kadar, Türk parasının dış değeri, arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmıştı. TL sterline bağlı ve serbest dalgalanan döviz kuru sistemi geçerliydi. Döviz kontrolü yoktu, kambiyo işlemleri serbestti. Ancak kur dalgalanmasını belirli sınırlar içinde tutacak bir kambiyo mekanizması da bulunmuyordu.(2) Türk Lirası sterlin karşısında söz konusu dönemlerde hissedilir ölçüde değer kaybetmekteydi. Liradaki değer kaybı yabancılarla vadeli işlem yapan Türk tacirlerinin aleyhineydi. TL'nin değerindeki düşüş 1926'dan sonra bir dengeye kavuştu. Ancak 1929'da, 1928'in kötü hasatına ve yeni gümrük tarifesi öncesi, ithal talebinde görülen büyük artışa, birde Osmanlı borçlarının ilk taksidinin ödeme gerekliliği eklenmişti. Kambiyo işlemlerine moratoryum konacağından korkan tacirler liraya karşı spekülasyona başlayınca TL'nin değerindeki hızlı düşüşler görülmeye başlamıştır.(3)

-
- (1) Burhan Zihni SANUS, Para Ekonomisi, Cilt II, İstanbul Matbaacılık T.A.O., İstanbul 1956, s.498.
 (2) KAZGAN, Ekonomide Dış Açık Büyüme, a.g.e., s.285.
 (3) Çağlar KEYDER, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), Yurt Yayınları 3, Ankara 1982, s.124.

Türk Lirası 1924'ten 1930'a kadar uluslararası döviz piyasalarında fazla bir gerileme kaydetmemiştir. 1929-30 dönemi ise Türk Lirasının değerinin en hızlı düştüğü zamandır. Hükümet döviz kurlarının istikrarını kaybetmesi üzerine bazı tedbirler hazırlamıştır. Resmi döviz alımları durduruldu. Dış borçların ertelenmesi bir "moratorium" la ertelendi. Bütçeden tasarruf yapıldı. 20 şubat 1930 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla getirilen tedbirlerin anlamı Türk parasının konvertibilitesinin kalkması ve kontrollü kambiyo sisteminin yürürlüğe girmesidir. Bu tarihten itibaren döviz transferleri Maliye Bakanlığı'nın iznine bağlanmıştır.(1)

Döviz piyasasının denetimi için alınan bu tedbirler ülke para politikasını yürütecek organın, yani Merkez Bankası'nın bulunmaması nedeniyle tam başarılı olamamaktaydı. Bunun için 11 Haziran 1930'da T.C. Merkez Bankası kuruldu. Merkez Bankası faaliyete geçene kadar 15 Eylül 1930 tarihli ve 1726 Sayılı Kanunla Maliye Bakanlığına altın ve altına çevrilebilir dövizler karşılığı olmak üzere kıymetli evrak piyasaya sürebilme yetkisi verilmiştir. Ayrıca para değeri üzerinde etkili olabilmek için 24 Mart 1930'da "Bankalar Konsorsiy-

(1) İlhan ULUDAĞ, Vildan SERİN, Dış Soklara Karşı Dünya'da ve Türkiye'de Geliştirilen İstikrar Politikaları, İSO Yayın No.1987-20, İstanbul 1987, s.63.

yumu" kurularak, döviz piyasasında gerektiğinde döviz alım-satım işleri yapılarak kurların belli limitler içerisinde dalgalanması amaçlanmıştır.(1)

1929 ekonomik krizinin gittikçe hızını arttırarak devam ettiği bu dönemde birçok ülkeler paralarını altına bağlamaktan uzaklaşmaktaydı. Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda yapılan altına konvertibl olmayan para tecrübeleri sağlam paranın mutlaka altın veya altına konvertibl para demek olmadığını ortaya koymuştur. Birçok ülkeler sağlam paranın satın alma gücü istikrarlı olan para demek olduğu düşüncesindeydiler. Bütün bunlara rağmen 1715 sayılı Kanunun Merkez Bankasını, hükümetle beraber, Türk parasının altına konvertibl oluşuna göre istikrarını sağlayacak tedbirleri almaya zorunlu kıldığı görülmektedir.(2)

Bankalar konsorsiyumu kurulduktan sonra paranın sterline nazaran değerinde görülen istikrar sonucu 1931 Ağustosunda 1 sterlin 1030 kuruş üzerinden, fiili bir döviz kuru tespiti yapmıştır. Ancak çok geçmeden sterlin altın esasını terkedince Eylül sonlarına doğru 1 Türk Lirası 12.06 Fransız Fransı hesabıyla yeni bir tespit yapılarak Türk Lirasının altınla bağlılığı dolaylı olarak sürdürülmeve çalışılmıştır. Öte yandan faaliyete

(1) YILDIZ, a.g.e., s.156.

(2) SANUS, a.g.e., s.505-506.

geçen Merkez Bankası, Aralık 1931'de altın ve döviz fiatlarını resmen tespit etmiştir. Buna göre, frankın altın karşılığında uygun bir kur olan 1 Lira 12.06 Frank paritesi belirlenmiştir.(1)

Ana felsefesi 1929 Ekonomik Bunalımına karşı para değerini korumak olduğu ileri sürülen 1447 ve 1567 Sayılı Yasalar, aslında ulusal bir ekonomi politikası uygulanmasını sağlamaya yönelikti. Bu şekilde çıkarılan çeşitli karar, sirküler ve yönetmeliklerle, miktar kısıtlamaları, kambiyo denetimi uygulamaları, tüm dövize ilişkin işlemlerin devletin denetimi altına alınmasıyla ayarlamalara nadiren yer verilen bir sabit döviz kuru sistemi uygulamasına geçilmiş ve Türk Lirasının konvertibilitesi tamamen kaldırılmıştır.

Getirilen sıkı denetimle Türkiye 1930'dan itibaren dış ticaret fazlası vermeye ve 1931'den itibaren de TL diğer paralar karşısında değer kazanmaya başladı. Dış ticaret fazlaları, dış borçların ödenmesi ve millileştirme girişimlerini karşılarken TL'nin değerlenmesi de bunların TL karşılıklarının azalmasına yardımcı oldu.(2)

(1) SANUS, a.g.e., s.510-511.

(2) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Rüyüme, a.g.e., s.295.

1930'lu yıllar devletçi ekonomi politikasının uygulandığı dönemler olmuştur. 1930-1938 dönemi, sanayileşme gayretlerinin arttığı, birçok sınıai tesisin devlet eliyle kurulduğu yılları kapsar. Bu dönemde 1933-1937 yıllarını kapsayan beş yıllık bir sanayi planı kurulmuştur.(1)

Söz konusu dönemde sanayinin toplam gelirdeki payı 1933'de %16,7'den 1939'da %18'e yükselmiştir. Tarım kesiminin payı ise aynı yıllarda %37,20'den %39,6'ya ulaşmıştır. Bu dönemlerde üretken kesimlerin geliştiği görülmektedir.(2)

Merkez Bankasının kurulmasıyla birlikte para arzı tam olarak hükümetin denetimi altına alınmış oluyordu. Para arzı 1930'ların başında 160 milyon dolayında olan dolaşımdaki para miktarı, 1938'de 168 milyon liraydı.(3)

1930-1938 döneminde toptan eşya fiatları yıllık dalgalanmalar göstererek, 1930-100 iken, 1938'de 125.4'e yükselerek ortalama olarak yılda %3,2 oranında artmıştır. Para arzıda 1930'da 100 iken, 1938'de 131,1 olmuştur.(4)

(1) SAĞLAM, a.g.e., s.80-81.

(2) Yakup KEPENEK, Türkiye Ekonomisi, Teori Yayınları, 1987, Ankara, s.70.

(3) KEPENEK, a.g.e., s.56.

(4) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.277.

Dış ticaret politikası ile sanayileşme politikası arasında uyum sağlamak için hükümet kambiyo kontrolü, ikili ticaret anlaşmaları ve ithalat üstünde fiziki kısıtlamalar gibi yeni uygulamalara gitmiştir. 1931 Temmuzunda yürürlüğe giren bir Kanunla hükümete ithalata fiziki sınırlamalar uygulaması için yetki verilmiş, 1931 Kasımın'da kota listeleri ilan edilmeye başlanmıştır. Tarım ve sanayide üretimde kullanılan makina, araç-gereç ve hammaddeler, ilaçlar, fiziki sınırlamaların dışında bırakıldı. Mamul gıda malları, alkollü içkiler, bir kısım deri eşyalar gibi bazı tüketim mallarının ithali tamamen yasaklandı. Yurt içinde üretilen ara malların ithali ise fiziki kota listelerine bağlandı.(1)

1934-1938 arasında Türkiye'nin ihracatında önemli bir genişleme, ithalatında ise bir canlanma görüldü. İhracatın 1948 fiyatlarıyla değeri 1929'da 476 milyon TL'dan 1933'de 565 milyon ve 1938'de 724 milyon TL'na yükseldi. 1929-1938 arasındaki artış oranı %52'di. İthalatın 1948 fiyatlarıyla değeri 1929'daki 1.029 milyon TL'dan, 1933'de 513 milyon TL'na düşmüştü. Ancak 1938'de 850 milyon TL'na yükseldi. 1938 değeri 1929 değerinden daha az olmakla birlikte 1933'e göre %66 oranında bir artış gösteriyordu.(2)

(1) Yahya S. TEZEL, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Yurt Yayınları, Genişletilmiş 2. Basım, Ankara 1986, s.151.

(2) TEZEL, a.g.e., s.152.

İzlenen politika sonucu dış ticaret 1938 yılı bir tarafa bırakılırsa sürekli fazla vermiştir. Dönem boyunca, dış ticaretin fazla vermesi altın ve döviz stoklarının artmasına yol açmıştır. Altın stoku, 1932-1945 döneminde 14,5 tondan 210,8 tona yükseldi. Yalnız savaş yıllarında ülke, 260 milyon dolarlık döviz ve altın rezervi ve 60 milyon dolarlık da çevrilemez yabancı parava sahip bulunuyordu. Bu dönem dış ticaret yönünden güçlü bir dönem olmuştur.(1)

1932-1938 döneminde çıkarılan kararlarla ithalat ve ihracatta takos ve kliring sistemleri ön plana geçirilmiş, döviz tahsislerinde önceden izin sistemi getirilmiş, dış ticarete kambiyo kontrolü sıkılaştırılmıştır. Ayrıca, dövizlerin Merkez Bankasına devredilmesi uygulamasına geçilmiştir. Sermaye hareketleri ve görünmeyen işlemlerle ilgili sınırlamalarla ilgili ayrıntılı konulmuştur. Kredilerle ilgili vasaklar konarak, blokaj sistemi getirilmiştir. Bu dönemde özel sektörün ihracat işlemlerinin disiplin altına alınması için ihracatçı birlikleri kurularak bazı dövizlere %50 dolayında prim uygulamasına geçilmiştir.(2) Ayrıca 1933 ta-

(1) KEPENEK, a.g.e., s.69.

(2) Erhan BENER, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin Tanımı, Tarihçesi, Kapsamı ve Bugünkü Görünümü", Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler, Meban, s.4.

rihinde çıkarılan 2279 Sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanunu ile komisyon dahil en yüksek faiz haddi %12 olarak sınırlandırılmıştır.(1)

1447 ve 1567 Sayılı Kanunlarla başlatılan kambiyo denetimi, vürürlükteki gümrük tarifeleri ve bunları izleyen diğer kararlarla ekonomi istikrar kazanırken bir taraftan da TL'nin konvertibilitesi fiilen ve hukuken kaldırılmış oluvordu.(2)

II.Dünya Savaşının başgöstermesiyle, Türkiye savaşa katılmadığı halde savaşın etkilerini hissetmiştir. Bu dönemde GSMH'nin azaldığı, para arzının hızlı yükseldiği ve enflasyon oranının hızlandığı gözlenmektedir.

Savaş döneminde, devlet artan masrafları karşılamak için Merkez Bankası'na başvurarak emisyon ile karşıladığından para arzı çok genişlemiştir. Merkez Bankasının tedavülde bulunan banknotları 1938'de 194 milyon TL'dan, 1944'de 994 milyon TL'na varmıştır. Endekslere bakıldığında 1938=100 esasına göre para miktarı endeksi 1944 yılında 511'e yükselmiştir. Buna karşılık 1938 yılında 100 olan toptan eşya fiyat endeksi 1945 yılında 444,3'e yükselmiştir.(3)

(1) KAZGAN, a.g.e., s.295.

(2) YILDIZ, a.g.e., s.157.

(3) Feridun ERGİN, Para Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1983, s.8.

Bu dönemde GSMH'deki değişmelere göre, 1940 yılında toplam GSMH 33.684 milyon TL'dan, 1945'de 23.128 milyon TL'na düşerek, %31,1 oranında azalmıştır. Aynı dönemde sanayininde GSMH içindeki payında azalma görülmüştür. 1940 yılında, tarımın GSMH'daki payı cari fiatlarla 38,7 iken 1945 yılında bu rakam 38,4 olmuş, sanayinin payı ise 1940 yılında 18,4 ten, 1945 yılında 16,3'e inmiştir.(1)

Savaş döneminde Türkiye'nin ithalat hacmide çok düşük düzeylere inmiştir. İthalatın 1948 fiatları ile değeri 1937-1939 arasında yılda 736 milyon TL'dan 1940-1945 arasında yılda 348 milyon TL'na geriledi. İhracatın 1948 fiatlarıyla değeri ise 1937-1939 arasında yılda 615 milyon TL'dan 1940-1945 arasında yılda 348 milyon TL'na düştü. Askeri ithalat dış kredilerle karşılandığı için savaş yıllarındaki ticaret fazlaları ile önemli bir altın ve döviz rezervi biriktirilmiştir. O dönemdeki değerlere göre bu birikim 234 ton altın eşdeğerindedir.(2)

Hükümet savaş yıllarındaki kambiyo politikası ile liranın yabancı paralar karşısındaki değerini yüksek tut-

(1) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1980, s.89.

(2) TEZEL, a.g.e., s.156.

maya devam ettiği görülmektedir. 1939 yılında liranın serbest piyasadaki primli kurları sabitleştirilmiştir. 1941 yılında ikili kur sistemi uygulanmaya başlanmış, kurlarda yapılan birkaç önemsiz ayarlamasının dışında 1946 Eylülü'ne kadar sürdürülmüştür.(1) Savaş döneminde, ödemelerde ve kambiyo piyasasında esas denetim 1940 yılında kabul edilen 3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu ile başlamıştır. Bu kanunla, hükümet, ithalatta miktar kısıtlamaları, ihracatta düzenlemeler ile ihracatta ve ithalatta fiyat denetimleri uygulamıştır.(2) Alınan bütün bu önlemlere karşın 1938-1945 döneminde resmi kuru sabit tutulan Türk Lirası toptan eşya fiyatlarına göre %450 ve altına göre %360 değer kaybetmiştir.(3)

Savaş yıllarında ithalatın hacmi ve yapısı daha çok dışsal etkenlerce belirlenmişti. Türkiye'nin ithal ettiği malların dünya piyasasındaki arzı, savaş nedeniyle daralmıştı. Ulaştırma güçlükleri söz konusuydu. İhraç mallarımıza olan büyük rekabet ve taşımacılıktaki zorluklar ihracatıda sınırlamıştır. Savaş dönemlerinde döviz kurlarının sabit tutulması, ihracat ve ithalat üs-

(1) TEZEL, a.g.e., s.157.

(2) GÖNENSAY, "Döviz Kuru Politikası", 2.Türkiye İktisat Kongresi II, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s.284.

(3) BENER, a.g.e., s.5.

tünde dışsal etkenler ilk planda olduğu için, dış ticaretin hacmini ve yapısını fazla etkilememiştir. Ancak, ithal mallarının yurt içi fiyatlarında savaş kıtlıklarından ve genel enflasyondan kaynaklanan büyük artışlara karşılık ucuz döviz politikasının sürdürülmesi ithalatçılara büyük ticari kazançlar sağlamıştır.(1)

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa ülkelerinin sermayesi ve üretim kapasitesi azalmıştır. Üretim gücünün daralması, ithal talebini arttırmak, ihracat ve döviz geliri sağlayan kalemleri azaltmak suretiyle, bu ülkelerin ödemeler bilançosunda büyük ölçüde dengesizlikler yaratmıştır. Bu dönemde mevduat ve para miktarı da geniş ölçüde artmıştır. Avrupa ülkeleri savaş sonrası içerde enflasyon, dışarıda borçlar ve ithalat ihtiyaçları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden savaş sonrası sermaye hareketlerinin hızlandırılması, uluslararası ticaretin geliştirilmesi hedef alınmış, gerekli mali kuruluşlar kurulmaya başlamıştır.(2)

Türkiye'de bu dönemde ulusal politika değişimlerini izleyerek, kliring anlaşmalarından uzaklaşmış, çok yanlı ticaret anlaşmalarına girmeye başlamıştır.

(1) TEZEL, a.g.e., s.156-158.

(2) V. SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.286-287.

İkinci Dünya Savaşından sonra Türk Lirasının savaş içinde iyice belirginleşen iç ve dış değeri arasındaki farkın bir an önce giderilmesi gerekli hale gelmiştir. Böylece 15 yıldan fazla bir süre resmi kuru sabit tutulmaya çalışılan Türk Lirasının değeri 7 Eylül 1946'da alınan devalüasyon kararı ile değiştirilmiştir. Paranın yeni değeri tespit edilirken devalüasyon oranı resmi döviz fiatlarına %116'dan fazla zam yapacak kadar yüksek tutulmuştur.(1) Bu tarihte TL'nin bir ABD Doları karşısındaki değeri 1.30 TL'dan %53,6 dolayında düşürülerek 2.80 TL'na sterlin karşısındaki değeri ise, 5.20 TL'dan 11.30 TL'na düşürülmüştür.

Devalüasyon savaş sonrası dönemin şartlarına ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamak için yapılmıştı. Esas amaç, ithalattaki gümrük ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasından sonra ithalatın artısını sınırlı tutmak ve dışarıya satılmakta olan ürünlerin dolar cinsinden fiyatının düşürülmesiyle ihracatı arttırmaktı.(2) Savaş sonrasında dünya piyasalarında ticaret ve ödemeler düzeninin ana kurallarını saptayan Bretton-Woods anlaşmalarına katılabilmek, bunun içinde Türkiye'de

(1) SANUS, a.g.e., s.519-520.

(2) KEPENEK, a.g.e., s.104.

fiat ve döviz kuru kararlılığını sağlamak devaluasyon kararının arkasındaki bir başka önemli nedendi.(1)

1946 devaluasyonu büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu dönemde devaluasyon ile beklenen ihracat geliri artışı sağlanamamıştır. Aksine uzunca bir dönem fazlalık gösteren ticaret dengesi 1947 yılından itibaren açık vermeve başlamıştır. Devaluasyona rağmen ihracat 1948 yılında tekrar bir düşme kaydetmiştir. 1947 yılında ihracatımız 223 milyon dolardan 1948 yılında 196 milyon dolara düşmüş, aynı yıllarda ithalatımız ise 244 milyon dolardan, 275 milyon dolara çıkmıştır. Dönem boyunca ithalat ihracattan daha hızlı yükselmiştir.(2)

Devaluasyondan sonra fiatlar yükselmeve başlayarak 1938=100 esasına göre toptan fiat endeksi Ağustos 1946'da 386,8 iken bu rakam Eylül 1946'da 389,4'e, Aralık ayında ise 435,2'ye yükselmiştir. Hükümet devaluasyondan sonra devlet borçlarının artmasına ve bütçe açıklarının kabarmasına engel olamamıştır. Devaluasyondan sonra banknot hacmi 4 ay içinde 91,9 milyon lira artarak 937,1 milyon liraya yükselmiştir. Bundan başka ihracatta bu dönemde ithalatı karşılayacak bir artış olmadığından Merkez Bankasının elindeki altın ve döviz

(1) TEZEL, a.g.e., s.161.

(2) BARDA-ALKIN, a.g.e., s.239.

rezervleri de süratle erimeye başlamıştır. 1946 yılı sonunda altın ve döviz rezervlerimiz toplam 733,6 milyon lira iken bu rakam 1947 sonunda 625,2 milyon liraya, 1948 sonunda ise 481,8 milyon liraya düşmüştür.(1)

Görüldüğü gibi 7 Eylül 1946 devalüasyonu beklenen başarıyı gösterememiştir. Memlekette, devlet masrafları artmaya bütçe açıkları büyümeye, paranın satın alma gücü azalmaya, dış ticaret bilançosundaki açıklar büyümeye, altın ve döviz rezervleri azalmaya, hayat pahalılığı artmaya yüz tutmuştur.

İkinci dünya savaşından sonra ABD, uluslararası yeni iktisadi sistemi kurarken Türkiye'yi de bu sistemin bir parçası olarak düşünmekteydi. Böylece Türkiye 19 Şubat 1947 yılında 5016 sayılı Kanunla Dünya Bankası ve IMF'ye üye olmuştur. IMF üyesi olarak Türkiye bu dönemde sabit, ama avarlanabilir kur sistemini benimsemiştir. Yapılan devalüasyondan sonra da, Türk Lirasına güveni arttırmak için Merkez Bankası altın satışlarını serbest bırakmıştır. 1947 yılında Türkiye Truman doktrini çerçevesinde askeri yardım almaya bunun dışında ekonomik açıdan da 1948 yılında Marshall yardımını kapsamına alınmıştır. 1949 yılından itibaren yardım programı çerçevesinde Batı Avrupa'ya ihracatını arttırmak üzere, traktör ithaline başlanmıştır.(2)

(1) SANUS, a.g.e., s.524-527.

(2) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.300-303.

1950'li yıllar Türkiye'de uygulanan para politikası açısından yeni bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır. Türkiye'de uygulanan para politikasında bu dönemde değişiklikler olmuştur. Bu yıldan sonra Türkiye paranın dış değerini korumayı amaçlayan, bunun içinde altın ve döviz birikimi, Kliring ve takas uygulamaları ve ithalat kısıtlamaları ile ödemeler bilançosu denkliliğini sağlamaya çalışan para politikası uygulamasını bırakmıştır. Bunun yerine, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında paranın etkin bir araç olduğunu benimseyen bir politika görüşüne ağırlık verilmiştir.(1) Bu dönemde para arzını ve harcamaları arttırıcı bir politika izlenmiştir.(2)

Bu dönemin iktisat politikası amaçlarının iki hedefi vardı. Bunlardan birisi alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, diğeri ise satın alma gücünü tabana indiren bir gelir politikası idi. Bu dönemde esnek bir kredi dağılımı temin edilmiş, tarım ve sanayinin gelişmesine uygun bir ortam hazırlanmıştı.(3) Bu hedeflere ulaşmak için genişleyici para ve kredi politikası ile 1951 yılında reeskont oranı %4'den %3'e düşürülmüştür.

(1) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.288.

(2) ÖNERTÜRK, a.g.e., s.72.

(3) ERGİN, a.g.e., s.13.

M₁ Banknot Ufaklık Vadesiz tasarruf mevduatı Vadesiz ticari mevduat.

M₂ M₁ Vadeli Ticari Mevduat.

Türkiye'de de faiz oranlarının düşürülmesi sonucu kamu kesimine ve özel kesime verilen krediler arttırılmış ve böylece para arzı çoğalmıştır. Bu dönemde toplam kredi miktarı 1950 yılında 1.275 milyon TL'dan 1954'de 2.599 milyon TL'na çıkmıştır. 1950 yılında %11,6 oranında verilen krediler, 1954'de %24,3'e çıkarken kamu kesiminin aldığı krediler de %88,4'den % 75,7'ye düşmüştür. 1950-1953 yıllarında para arzı, GSMH ve fiyat endekslerindeki gelişmelere baktığımızda, 1950 yılında 100 olan fiyatlar 1953'de 110 olmuş, 1950 yılında 100 olan M_1 1953 yılında 148 olurken, aynı dönemde M_2 100 iken 186'ya çıkmıştır. GSMH ise 1950 yılında 100'den 1953'de 139'a yükselmiştir. Böylece para arzı ile GSMH'nın beraber seyrettiği gözlenmektedir. Bu göstergeler söz konusu dönemde uygulanan para politikasının amacına ulaştığını para arzı artışının fiyat artışlarına değil, üretim artışlarına yol açtığını ortaya koymaktadır.(1)

1950-1953 dönemi hızlı gelişme yılları olarak dikkati çekmiştir. 1950'de 100 olan toplam gelir artışı 139, kişi başına gelir artışı ise 128'e çıkmıştır. GSMH'daki toplam artış ise 1950=100 olmak üzere 138'e çıkmıştır.(2) 1950 yılında %15,8 olan kalkınma hızı, 1953'de %11 olarak belirlenmiştir.(3)

(1) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.293-294.

(2) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.295.

(3) ERGİN, a.g.e., s.13.

1950 yılında dış ticaret geniş ölçüde serbest bırakılmıştır. Bu dönemde uygulana liberal iktisat politikasının etkileri kendini göstermiştir. Dönemin hükümeti OECD Konseyinin %60 liberasyon önerisiyle, ithalatta liberasyon uygulamasına gitmiştir. Ayrıca döviz gereksinmelerini planlıyarak ithal listelerini düzenlemek üzere Bakanlıklar arası döviz komitesi kurulmuştur. Sabit kur sistemiyle birlikte uygulanan liberasyon programı sonucu, ithalat hızla artmıştır. İki yıl gibi bir süre içinde ithalat %100 artarken ihracat ancak %37 dolayında artmış (1), ancak bu artış ithalata karşılamaya yeterli olmamıştır. Bu durumda, dış ticaret açıkları dışardan alınan kredilerle veya yabancı sermaye akımları kredili ithalat ve döviz rezervlerini kullanma gibi yollarla kapatılmaya çalışılmış, ancak sağlanan tüm dış kaynaklar açıkları kapatmaya yetmemiştir. 1953 Eylülünde bu uygulamanın çıkmaza girmesi üzerine ithalatta liberasyon fiilen kaldırılmış ve yeniden çok sıkı bir kambiyo denetimi uygulanmaya başlanmıştır.(2) 1953 yılında bir kısım ithalattan prim alınmasını ve bir kısım ihracata prim verilmesini öngören "Tevzin Fonu" 1956 yılında kredi mekanizmasını kontrol ama-

(1) ALKIN, "Kur Politikası", 2.Türkiye İktisat Kongresi, II.Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s.284.

(2) SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, 2.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1978, s.340.

cıyla "Banka Kredilerini Tanzim Komitesi" ve yine aynı yıl "İthal Malları Fiât Kontrol Komitesi" kurulmuştur. Bu dönemde, blokaj ve deblokaj işlemleri sistemleştirilmiş ve veniden deblokaj kurları uygulanmıştır. Bu uygulamaların yanında 1957 yılında yavınlanan bir kanunla ithalattan "Hazine Hissesi" adı altında bir vergi alınmaya başlanmıştır.(1)

1950-1953 dönemindeki ekonomik tablo 1954 yılından sonra kararmaya başlamıştır. Kötü iklim koşulları sebebiyle tarımsal üretimdeki artış duraklarken, ithalat büyüme ve dış ticaret açıkları artmaya başlamıştır. Tedavüldeki para hacminin hızla yükselişine kredilerdeki artış eklenince iç fiat seviyesi hızla yükselmiş ve enflasyonist baskılar artmıştır. Bu durum karşısında liberal politikanın yerine müdahaleci bir politika almış ve 1956 yılında Milli Korunma Kanunu tekrar yürürlüğe konmuştur.(2)

1950=100 olan, para arzı 1954 yılında 153, 1955 yılında 201 olurken, GSMH, 1950'de 100 iken 1954 yılında 126'ya, 1955 yılında 136'ya çıkabilmiştir. Fiatlardaki artış ise 1950 100'den 1955 yılında 131'e yükselmiş-

(*) Deblokaj: Dışarda oturan kişilerin bloke edilen alacaklarının belirli mallar ihraç edilerek dışarıya transferine izin veren bir sistemdir. Bu malların ihracında yüksek kurlar uygulanırdı.

(1) BENER, a.g.e., s.7.

(2) SAĞLAM, a.g.e., s.87.

tir. 1955'den sonra para arzı artışı, GSMH artışlarının üstünde sevetmiştir.(1)

Ekonomi için olumsuz bir yıl olan 1954'de tarım üretiminin düşmesi 1950 yılında %9,4 ve 1953 yılında %11,2'ye ulaşmış olan reel GSMH'nin yıllık artış hızında da 1954'de %2,9'luk bir düşüş yaratmıştır. Aynı yılda kamu açıkları ve ekonominin kaynak dengesindeki açıkta büyümüştür. 1950 de %2,1 olan kamu fazlasının GSMH'ya oranı 1954 yılında kamu açıklarına dönüşerek %2,5 düzeyine inerken, kaynak dengesinin GSMH'ya oranı ise açık vererek %3,4 düzeyine inmiştir. Bu dönemde üretimdeki azalış, yıllık fiyat artışlarına da vansımıştır. 1953'de yıllık fiyat artış hızı %6,3 iken iki katına çıkarak %12'ye ulaşmıştır. Türkiye'nin dış borç ödemeleri de bu dönemde büyük sıçravis göstermiştir. 1950-1953 arası ihracat gelirlerinin %10'u dolayında oynayan yıllık borç taksit ve faiz ödemeleri 1954 yılında %27,1'e yükselmiş, 1954'den 1960'a kadarki yıllarda %30'a yükselmiştir.(2)

1954-1958 arası dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde siddetli sıkıntıların görüldüğü bir dönemdir. Enflasyon hızla yükselirken, aşırı değerlendirilmiş kurun etkisiyle ihracat önce duraklamış, sonra gerile-

(1) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.299-300.

(2) KAZGAN, Ekonomide Dış Açık Büyüme, a.g.e., s.315.

meve başlamıştır.(1) Gerçektende daha liberasyona geçilen 1950 yılında Türk Lirası %37 dolayında aşırı değerlendirilmiş durumda iken aşırı değerlendirme 1957 yılında %117 düzeyine kadar çıkmıştır.(2) Dış yardımlarda kavdedilen azalmalarda dış ödemelerdeki tıkanıklığı arttıran önemli bir faktör olmuştur. Bu olumsuz gelişmelere bağlı olarak 1956'da turist ve benzeri dövizlerde TL'nin bir dolar karşısındaki değeri TL. 2,80 yerine TL. 525-5,75 olarak saptanmıştır.(3)

1950'li yılların ikinci yarısından itibaren karanlık bir tablo çizen Türkiye ekonomisinde, uygulanan sabit kur politikasıyla birlikte genişleyen döviz talebi ve enflasyon kısa zamanda serbest döviz piyasasının kurulmasına, katlı kur uygulamasına, kısa dönemde borçların kabarmasına ve ödenemez duruma gelmesine, ithal güçlükleri nedeniyle sınırlı olan üretim kapasitesinin eksik kullanımına, sonunda Uluslararası Para Fonu'na gidilmesine neden olmuştur. Bütün bu dönem boyunca kambiyo politikası denebilecek uygulamalar Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu gölgesi altında yapılmıştır.(4)

(1) SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, a.g.e., 2.Baskı, s.340.

(2) ALKİN, "Kur Politikası", a.g.e., s.285.

(3) KEPENEK, a.g.e., s.106-107.

(4) ALKİN, "Kambiyo Kontrolü Dünü, Bugünü", Türk Ekonomisinin Dış Açılışında Kambiyo Politikası, Meban, İstanbul, 20-21 Temmuz 1979, s.10.

Fonun önerisiyle 4 Ağustos 1958'de ekonominin iç ve dış dengesini sağlamak üzere İstikrar Tedbirleri yürürlüğe konmuştur. Para arzının denetiminden % 320 oranında devellüasyona, malive politikasından bütçe uygulamasına kadar uzanan bu önlemler içinde kambiyo uygulamalarına özel bir yer verilmiştir.

1958'de saptanan döviz kurları, sabit kur anlayışının gereklerine uygun olarak tespit edilmiştir. Primli sistem olarak bilinen 1958 kurları, ihracatımız içinde % 75-80 oranında yer tutan geleneksel ürünler ihracatının sürekli kılınmasına yönelik olarak farklı prim uygulamasını gerektirmiştir.(1)

Uygulanan katlı kur sistemine göre, tüm döviz alımlarında bir dolar için 6.22 TL vergi ödenmesi yoluna gidilmiştir. Bu durumda, ithalat, sermaye ve diğer döviz işlemlerinde bir dolar karşılığı 9.02 TL uygulanmıştır. İhracat ve diğer döviz kazançlarında da 6.20 TL fazla ödenmiştir. Ancak, krom, bakır, tütün, afyon, üzüm, incir ve fındık satımında bir dolar karşılığı, 4,90-5,60 TL gibi düşük düzeylerde tutulmuştur. Resmi kuru 1 dolar 2,80 TL düzeyinde sürdürülen TL'nin fiili kuru 1 dolar 9.00 TL'ne yükseltilmiş yani TL devalüe edilmiş oluyordu.(2)

(1) Nazif EKZEN "1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayıncılık, Ankara 1984, s.172.

(2) KEPENEK, a.g.e., s.108.

Dış ticaret rejiminde yapılan düzenlemeyle de-
blokaj yolu ile ihracata son verilmekte, özel takas ya-
saklanarak, anlaşmasız ülkelerle olan ticaretin konver-
tibl paralarla yapılması belirtilmiştir. İthalat global
kotalar halinde düzenlenerek, bu kotalardan ithalat ya-
pabilmek için Merkez Bankası tarafından verilen belgelere
sahip olmak gerekmektedir. Ayrıca ithalatta fiyat kontrolü
devam edecek ve kalite kontrolü de uygulanabilecekti.(1)

Bu politikalarla ihracatta 1959'daki artıştan
sonra önemli bir gelişme sağlanamamıştır. İthalat ise
ihracata oranla alınan tedbirlerle dört yıllık bir dö-
nem içinde daha hızlı bir artış göstermiştir. İthalat
%20 dolayında artarken ihracattaki artış %13 civarında
kalmıştır. Öte yandan 1958'den sonra GSMH'nin artış hı-
zı düşmüş ve bununla birlikte enflasyon hızında bir dü-
şüş sağlanabilmiştir.(2)

Dört Ağustos Kararlarını izleyen yıllarda alınan
tedbirlerin sonuçları tam olarak ortaya çıkmamıştır.
1958-1960 dönemi siyasal olaylara sahne olunan ve eko-
nomik durğunluğa girilen bir dönem olmuştur. 1960'ların
başından itibaren Türk ekonomi hayatına plan ve planla-
ma unsuru girerek, ülke ekonomisi hazırlanan Beş Yıllık
Planlara göre yürütülmeve başlanmıştır. Beş Yıllık Planı

(1) FARDAR-ALKİN, a.g.e., s.249.

(2) YILDIZ, a.g.e., s.167.

(1963-67) yıllarını içine alan ilk beş yıllık uzun vadeli planın ilk dilimini oluşturmaktadır.

Birinci planın önemli özelliği kalkınmanın sanayilesme ile sağlanabileceğini kabul etmesidir. Bu amaca ulaşılabilmesi içinde, sermaye malları üretimi ile ihraç olanaklarını genişletecek sanayilere yatırım önceliği tanınmıştır. Bu öncelik başka bir ifadeyle, ithal ikamesi ile ihracatı arttırmaya yönelik politikaların beraber uygulanacağı anlamına gelmektedir. Bu dönemde yapılması öncörülen yatırımların %61'inin ara malları %20'sinin yatırım malları sanayiine avrılması, ilk sırada ithal ikamesi tercihinin geldiği gösterir. Birinci plan döneminde 18.764 milyon liralık sabit sermaye yatırımının 6.688 milyon lirası yani yaklaşık %36'sı ithalatı olmayan sanayilere %64'ü ise ithalatı olan ve ara ve yatırım malı üreten sanayilere yapılmıştır. 1960'lı yıllarda ithal ikamesi çabalarında başarılı olduğu söylenebilir. Bu dönemde üretime ithal ikamesi katkısı %35, buna karşılık ihracat artışı katkısının çok düşük olduğu görülmektedir. BEYKP döneminde ithal ikamesinde önemli artışlar sağlanmakla beraber ihracat artışı olmamış ve ekonominin büyük ölçüde iç talebe yönelendiği izlenmiştir. İkinci Beş Yıllık Plan (1968-1973) döneminde ise 40,6 milyon liralık yatırımın %29 ithalatı olmayan sanayilere geri kalanı ise ithalatı devam eden ara ve yatırım malı üreten sanayilere yapılmıştır. İBYKP

döneminde üretim artışına ithal ikamesi katkısı negatif olup, ihracat artışının sınıai üretime katkısı %10 lara ulaşmıştır. İBYKP dönemi ithal ikamesine karsıt eğilimin hakim olduğu bu dışa açılma dönemi olmuştur.(1)

1960'lı yılların sonuna doğru ithal ikamesi politikasında darboğazlarla karşılaşılmasıdır. Bu dönemde dayanıklı tüketim malları pazarı giderek doymaya başlamış ve sanayinin dışa bağımlılığı yüzünden ithalat büyük boyutlara ulaşmıştır. Sonuçta üretim yavaşlaması ve stok birikimi ortaya çıkmıştır. 1970 yılında ihracatı teşvik için çeşitli önlemlere başvurularak ihracata dönük sanavilerde üretim artışı gerçekleştirilmiştir. İthal ikamesi politikasının sürdürülebilmesi 1970'lerdeki artan işçi dövizleri ile dış yardım ve kredilerdeki artış sayesinde olmuştur.(2)

İthal ikameci politikaların uygulamaya konduğu BBYKP döneminden itibaren ekonominin büyüme hızları oldukça yüksek seviyede sevmetmiştir. Birinci ve ikinci plan döneminde ortalama yıllık büyüme hızları sırasıyla %6,7 ve %6,9 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörü büyüme hızları ise sırasıyla %3,2 ve %3,1, sanavi sektörü büyüme hızları ise %9,7 ve %7,6 olarak gerçekleşmiştir.(3)

(1) ULUDAĞ-SERİN, a.g.e., s.89-92.

(2) ULUDAĞ-SERİN, a.g.e., s.92.

(3) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.100.

Planlı dönemde ekonomik hayata istikrar kazandırmak, enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin önlenmesi için para ve maliye politikalarına önem verilmiştir. Bununla beraber uygulamada bazı sapmaların ortaya çıktığı görülmüştür. 1960=100 itibarıyla 1. Plan dönemi başında 129 olan para arzı dönem sonu %22 artarak 228'e ulaşmış, bu rakam ikinci plan dönemi sonunda ise 424'e yükselmiştir. Fiyat artışları ise 1960 100 iken 1967'de 140'a, ikinci plan dönemi sonunda ise 1972'de 230'a yükselmiştir. Her iki plan döneminde de para arzı artışı, fiyat artışlarına neden olmuştur.(1)

Her iki plan döneminde de Merkez Bankası kredileri çok yüksek bir oranda arttırılmış ve bu açılan krediler daha çok KİT'lerin finansmanına verilmiştir. KİT'lerin finansman ihtiyacını karşılamak üzere Merkez Bankası kredilerini zorlaması, enflasyonist baskılara yol açmıştır.(2)

1960 sonrası dönemde kamu harcamalarında da devamlı bir artış söz konusu olmuştur. Kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı 1963'te %24,2'den 1987'de %28.8'e ve 1972 yılında %28,3'e yükselmiştir. Bu gelişme kamu harcamalarının ekonomi içindeki yerinin büyük oranlarda arttığını göstermektedir. Kamu harcamalarının fi-

(1) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.313-320.

(2) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.315-321.

nansman için para arzının arttırılması ve Merkez Bankası kredilerinden faydalanma politikası ise enflasyona sebep olmuştur.(1)

Türkiye'nin ticaret bilançosu dengesine bakıldığında bu dengenin planlı dönemin tüm yıllarında açık vermiş olduğu görülmektedir. Dönemin ilk yılında 320 milyon dolar olan dış ticaret açığı, ikinci plan dönemi sonunda 678 milyon dolara yükselmiştir. 1963-1973 döneminde ithalatın, GSMH'ya oranı %9, ihracatın GSMH'ya oranı ise %5 civarındadır. Dış ticaret açıklarının sebebi söz konusu dönemlerde ithalatın ihracattan fazla olmasıdır.(2)

1963-1969 döneminde dış ticaret, ödemeler dengesi döviz rezervleri ve dış borçlardaki gelişmeler beklenen iyimser tahminlerin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. 1968 yılında dış borç ödemelerimiz 130 milyon dolara yaklaşırken, dış borçlarımızın ihracata oranı %25,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Dönem başında altın ve döviz rezervlerimiz toplamı 36 milyon dolar iken 1968 yılında toplam 40 milyon dolar düzeyinde ger-

(1) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.587-589.

(2) Hatice KÖKDEN-İsmail Hakkı GÖKAL, "Sanavileşme Stratejileri ve Türkiye Deneyimi", Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretindeki Son Gelişmeler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Dizisi, EAD Arş.05/02.90, Ankara 1990, s.115-128.

çekleşmiştir. Söz konusu dönemde toplam rezervlerimizin ithalata oranı 1968 yılında %5,2 iken toplam rezervlerin dış ticaret açığına, cari işlemlere ve ödemeler dengesine oranları sırasıyla %14,9, %17,9 ve %3,64 düzeyinde seyretmiştir.(1)

Planlı dönemde dış ticaret ve kur politikasında önemli bir değişiklik olmamıştır. 1960 yılında TL'sinin resmi devalüasyonundan sonrada sabit döviz kuru politikasına ve ihracatta farklı prim ve vergi iadeleri uygulamasına devam edilmiştir.

1964 yılından başlayarak yeni bir enflasyon sürecine girilmesi kısa zamanda TL'yi aşırı değerlenmiş hale getirmiş, 1964 yılında %10 olan aşırı değerlenme oranı 1969 yılında %53 düzeyine kadar yükselmiştir. Bu dönem süresince aşırı değerlenmenin ithalatı uyarma etkisini hafifletebilmek için kur ayarlaması yapılmamış ve bunun yanında miktar kısıtlamalarına, ithalattan %10 oranın da damga resmi alınmasına, dış cezilere %50 prim uygulanmasına, liberasyonun zaman zaman dondurulmasına, ihracatta vergi iadesi uygulamasına, işçi ve turist dövizlerine prim ödenmesine karar verilmiştir. Tüm bu çabalara rağmen aşırı değerlenme durumu basit kur ayarla-

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk, a.g.e., s.24-25.

malarıyla düzeltileceğine karmaşık bir katlı kur prim vergi iadesi ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır.(1)

1961-1970 döneminde enflasyon nispeten olumlu oranlarda tutulabildiğinden döviz kurunun fazla değerlenmiş niteliği sonucu ortaya çıkan dış ödemelerdeki bunalım aşırı ölçülere ulaşmadan 1970 devalüasyonu ve istikrar programı çerçevesinde telafi edilmeye çalışılmıştır.(2) Bu amaçla 10 Ağustos 1970 yılında Türk Lirası %66,6 oranında devalüasyona tabi tutularak döviz kuru 1 dolar 15 TL olarak saptanmıştır. Katlı kur uygulamasına devam edilmekle beraber resmi parite 15 TL etrafında birleştirilmiştir. İthal malları için döviz kuru 1 dolar 15,15 TL, geleneksel ihraç malları (tütün, fındık, kuru incir vs.) için döviz kuru 1 dolar 12 TL, diğer ihraç ürünleri için ise 1 dolar 14,85 TL olarak saptanmıştır.(2)

1970-1973 dönemi yurt içi ekonomik gelişmeler açısından nispeten istikrarlı bir dönem olmuştur. Tür-

(1) KURDAŞ, "Türk Kambiyo Sisteminin Reformu", a.g.e., s.81.

(2) ÖKSÜZ, "Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi: Türkiye Deneyimi"; 2.Türkiye İktisat Kongresi, II.Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s.308-309.

kiye ekonomisi 1970'li yıllara kur politikasında çok fazla değişiklik yapmadan, ancak parasını önemli ölçüde devalüe ederek çirmiştir. 1970 devalüasyonu ihracatın ve özellikle işçi dövizlerinin artmasına neden olmuş, dış ödemeler bilançosunda bir rahatlama görülmüş, altın ve döviz rezervlerinde artışlar ortaya çıkmıştır.

Tasarruf yatırım açığı 1971 den itibaren azalış seyri göstermiştir. Tasarruf yatırım açığı 1971 yılında 1.956 milyon Türk Lirasından 1972 yılında 112 milyon liraya düşerek %43 oranında azalmış ve 1973 yılında tasarruf fazlası 6.594 milyon lira olmuştur. 1970-1973 döneminde reel gayri safi hasıla büyüme hızı ise ortalama %7,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Enflasyon hızı ise toptan eşya fiyatları endeksine göre, 1970-1973 döneminde sırasıyla %6,7, %15,9, %18 ve 1973 de %20,5'dir. Ortalama enflasyon hızı ise %15,1 olmuştur.(1)

1970-1973 döneminde ihracat sırasıyla %9,5, %5,1, %30,7 ve 1973 yılında %48,8 oranında artarak (2) 1970'de 588 milyon dolardan, 1973 yılında 1,3 milyon dolara yükselmiştir.(3) İthalat aynı dönemde %18,4, %23,5, %33,5 ve 1973 yılında ise %33,5 oranında artış göstererek (4), 950 milyon dolardan 2 milyon dolara çıkmıştır.(5)

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk..., a.g.e., s.31.

(2) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk..., a.g.e., s.29.

(3) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.319.

(4) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk..., a.g.e., s.29.

(5) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.319.

1973 yılında ihracat artışı, ithalat artışını %15,3 oranında aşmış, ihracatın ithalata oranı 1971 yılında %57,8 iken, 1973 yılında %63,1 e yükselmıştır. İhracatın çayri safi milli hasılaya oranı 1971'de %4,7 iken, 1973'de %5,8 e çıkmıştır. 1970 yılından itibaren cari işlemler bilançosu açığı azalma seyri göstermiş ve 1973 yılında cari işlemler bilançosu 484 milyon dolarlık bir fazlalık vermiştir. Ödemeler dengesi ise 1973 yılında 917 milyon dolar fazlalık göstermiştir.(1)

Dış borç ödemeleri ise 1970 yılında 199,6 milyon dolar iken 1973 yılında 201.8 milyon dolara çıkmış, fakat dış borç ödemelerinin ihracata oranı 1970 yılında 933,9 iken 1973 yılında %15,3 e düşmüştür.

Döviz rezervleri ise, toplam rezervler 1970 yılında 402 milyon dolardan 1973 yılında 2,040 milyon dolara yükselmıştır. Bu dönemde işçi dövizlerindeki giriş ve kısa vadeli sermaye girişlerindeki dövize çevrilebilen mevduat artışı, döviz rezervlerinin yükselmesini sağlamıştır.

Toplam rezervlerin ithalata oranı 1970 yılında %42,4 iken, 1973 yılında %97,7 oranına yükselmıştır.

(1) AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk....., a.g.e., s.29.

Toplam rezervlerin cari işlemler dengesine oranı ise aynı yıllarda %235,1 den %421,5 e yükselmiştir. Toplam rezervlerin dış ticaret açığına oranı ise 1970 yılında %111,7 iken 1973 yılında %265,3 oranına ulaşırken, rezervlerin gayrisafi milli hasılaya oranı ise 1970 de %4,1 den 1973 yılında %9,2 oranına yükselmiştir.

Görüldüğü gibi, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1973 yılına kadar ele alınan dönemde Türkiye'de konvertibilite uygulamasına geçiş için gerekli olan, yurt içi genel ekonomik koşullar ve dış ekonomik ilişkilere bağlı koşullar açısından elverişli bir ortam hazırlanamamıştır.

Özellikle döviz kuru politikası açısından konuya baktığımızda Türkiye'nin 1929 yılından 1970 yılı ortalarına kadar geçen dönemde sabit kur sistemi uyguladığı görülmektedir. Söz konusu dönem içerisinde yapılan üç büyük devalüasyon ise uygulanan döviz kuru politikasının aktif bir özelliği olmadığını ortaya koymaktadır.

İncelenmeye çalışılan tarihi dönem içerisinde Türkiye gelişmekte olan bir ülkenin tüm özelliklerini yansıtmaktadır. Bu gelişim içerisinde de döviz kuru politikası diğer ekonomi politikaları arasında özel bir yere ve öneme sahiptir. Bu öneme rağmen uygulanan kur politikası dönemler içerisinde ekonomik olumsuzluklara sebep

olmuştur. Tarihsel gelişim içerisinde görüldüğü gibi bazı dönemlerde liberasyon politikalarına geniş yer verilirken, bazı dönemlerde aşırı korumacı politikalar ağırlık kazanmış, zamansız devalüasyonlar ve hatalı yurt içi politika uygulamaları ile de ekonomik olumsuzluklar hız kazanmıştır.

Türkiye'nin özellikle 1960 lı yıllardan itibaren sanavilemede ithal ikamesi stratejisini benimsemesi ile denge döviz kuru veva gerçekçi döviz kurunu vansıtmayan aşırı değerlendirilmiş bir döviz kuru politikası uygulaması karşısında sabit döviz kuru sisteminin 1970 li yıllarda da uygulanmasına devam edilmesi Türk ekonomisinde sürekli bir dengesizlik unsuru oluşmasına neden olmuştur. Bu tip bir kur politikası ve döviz kuru sistemi uygulaması resmi döviz kuru yanında paralel döviz kurları oluşmasına, çeşitli sektörlerde rant (ithalatta) ve kayıpların (ihracatta) oluşmasına ve sektörler arasındaki kaynak dağılımının bozulmasına yol açmıştır. İncelenen dönem boyunca Türkiye ekonomisi döviz darboğazları ve kronik ödemeler dengesi açıklarıyla karşı karşıya kalmış, ithalatı kısma, ihracatı arttırma amacıyla yapılan devalüasyonlar tersi sonuçlara sebep olarak başarısızlıkla sonuçlanmış ve enflasyonist baskılara yol açmıştır.

Paranın dış değeri ülkenin enflasyon oranlarını yansıtmaktan uzak kalmış, gerçekçi olmayan döviz kuru ekonomiyi açmazlara sürüklemiştir.

Söz konusu dönemde dış borçlar giderek artma eğilimine girmiş, döviz kurunun enflasyonist bir ortamda sabit tutulması dış ticaretin rezerv kayıpları ile sürdürülmesine sebep olmuştur. İç dengelerin ve fiyat istikrarının sağlanamadığı para ve sermaye piyasasının kurulmadığı, değişik kambiyo kontrollerinin uygulandığı bu dönemde izlenen sabit kur politikasının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri genellikle olumsuz olmuştur.

Görüldüğü gibi sabit kur sisteminin uygulandığı 1923-1973 dönemindeki gelişmeler bize Türkiye'de konvertibilite uygulamasının başarılı olamayacağını (söz konusu olmadığını) göstermektedir.

4.2. 1973-1980 Döneminde Türkiye Ekonomisi

1971 yılında doların altına konvertibilitesinin kaldırılması ve Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla 1973 yılı uluslararası para sisteminin değişerek, ülkelerin sabit fakat ayarlanabilir kurlardan esnek kurlara kaydığı yıl olarak dikkati çekmektedir.

1973 yılında, Bretton-Woods sisteminin yıkılmasına kadar sıkı bir kambiyo rejimi uygulayan Türkiye'de kambiyo rejimine yeni düzenlemeler getirilerek esneklik kazandırılmış bir kur sistemine geçme çabalarının arttığı bir dönem başlamıştır.

1970-1973 yılında izlenen olumlu ekonomik tablo gerek önlemlerle önü alınamayan fiat artışları, gerekse 1973 yılında dünya ekonomik konjonktürünü tersine çeviren petrol krizi, Türkiye ekonomisini de 1974 ten itibaren olumsuz yönde etkilemiştir. Bu tarihten sonra ülkenin döviz kuru politikasında önemli bir değişmeye doğru yeni adımlar atılmaya başlanmıştır.

1974 ten 1980 yılına kadar geçen dönemi, gösterdiği özellikler bakımından aşağıda incelemeye çalışacağız.

1973 sonunda baş gösteren ekonomik olaylar sonucu ortaya çıkan yeni konjonktür döneminde de Türkiye'nin iç ve dış ekonomik dengelerinin giderek bozulduğu görülmektedir.

III.Beş Yıllık Kalkınma Planının (1973-1977) "genel amaçları arasında bir yandan fiat istikrarını bozmayacak, ödemeler dengesinde baskı yaratmayacak, verimsiz faali-

yetleri teşvik etmeyecek bir uygulama ile ekonominin ihtiyacı olan, finansmanı karşılamak, diğer taraftan para kredi sisteminin kontrollü ve etkin bir şekilde işlemesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmek" şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.(1) Ayrıca para ve kredi politikasının Maliye Politikası ile tutarlı olarak yürütülmesi esas alınmıştır.(2)

Fakat planda sözü edilen amaçlara ulaşmada pek başarılı olunamamış ve aşağıdaki tablolarda görüldüğü gibi ekonomik dengeler bozulmaya başlamıştır.

TABLO - 1

Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeksi
1963 100

YILLAR	ENDEKS	ARTIŞ HIZI %
1973	240,1	20,5
1974	311,8	29,9
1975	343,2	10,1
1976	396,6	15,6
1977	492,1	24,1
1978	750,8	52,6
1979	1203,7	63,9
1980	2550,6	107,2

KAYNAK: T.C.Ticaret Bakanlığı, Ekonomik Değerlendirme Bülteni, Yıllık 1978, s.12 ve T.C.Maliye ve Gümrük Bak. 1984 Yıllık Ekonomik Rapor, s.106.

- (1) T.C. Başbakanlık, DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1972, s.876-877.
(2) DPT, III.BYKP, s.877.

TABLO - 2

PARA ARZINDAKİ DEĞİŞMELER

YILLAR	PARA ARZI (MİLYON TL)	DEĞİŞME (%)
1974	90.045	-
1975	118.470	31,6
1976	151,505	27,9
1977	210,542	39,0
1978	289,257	37,3
1979	449,582	55,4

KAYNAK: T.C.Merkez Bankası Yıllık Rapor,
1980.

Yukarıdaki tabloların birlikte incelenmesinden de görüldüğü gibi, 1963 yılı 100 olmak üzere fiyat artışları 1974 yılında %29,9 luk bir artışla 311,8 e, 1977 yılında %24,1 lik bir artışla 492,1 e ve 1980 yılında %107,2 lik bir artışla 2550,6 ya yükselmiştir. Aynı yıllarda para arzında da giderek hızlanan artışlar olmuştur. 1974 yılında 90 milyar olan para arzı 1977 yılında %39 artarak 210 milyar TL na ulaşmıştır. 1979 yılı sonunda ise %55 in üzerinde bir artışla yaklaşık 450 milyar gibi

yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Para arzındaki söz konusu artış hızlı fiyat artışlarının sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Para arzını arttıran etkenlerden bir başkası da Merkez Bankası kredileri ile banka kredileridir.

TABLO - 3

KREDİ GÖSTERGELERİNDEKİ DEĞİŞMELER

(MİLYAR TL.)

YILLAR	MERKEZ BANKASI KREDİLERİ	DEĞİŞME (%)	BANKA KREDİLERİ	DEĞİŞME (%)
1974	46	-	96	-
1975	55	20	139	45
1976	97	77	184	32
1977	175	81	231	26
1978	224	28	294	27
1979	358	60	456	55

KAYNAK: T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1980.

Merkez Bankası kredileri ele alınan dönem boyunca yaklaşık 8 kat artış göstererek 1974 yılında 46 milyar TL

dolayından yaklaşık 8 kat artış göstererek 1974 yılında 46 milyar TL dolayından 1977'de 175 milyar TL'ye ulaşmış ve 1979 yılında 358 milyar TL'yi aşmıştır. Söz konusu dönemde banka kredileri ise 96 milyar TL'dan, 1977 yılında %32 lik bir artışla 231 milyar TL'na ve 1979 yılında %55 lik bir artışla 456 milyar TL na ulaşmıştır.

Bu dönemde söz konusu krediler, ekonomide mal ve hizmet arzına yol açmayan, sübvansiyon niteliğindeki ödemeler için kullanılmış ve krediler geri dönemeyerek para arzını sürekli genişletmiştir. Bu ise ekonomide mal ve hizmet arzını aşan bir parasal genişleme ile sonuçlanmıştır.(1)

İncelenmeye çalışılan dönem içinde Türkiye'de GSMH büyüme hızı özellikle 1977 yılından itibaren önemli azalışlar söz konusu olmuştur.

Tablo 4'de de görüldüğü gibi 1974 de %7,4 olan büyüme hızı 1977 de %4'e, 1978 de %3 ve 1979 ile 1980 yıllarında sırasıyla %-3 ve %-1,1'e düşmüştür.

(1) T.C. Başbakanlık, D.P.T., IV.Bes Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1979, s.100.

TABLO - 4.

TÜRKİYE'DE GSMH BÜYÜME HIZI

YILLAR	BÜYÜME HIZI (%)
1973	5,4
1974	7,4
1975	8,0
1976	7,7
1977	4,0
1978	8,0
1979	-3,0
1980	-1,1

KAYNAK: D.P.T., IV.BYKP, s.8 ve
T.O.B.B., İktisadi Rapor,
1983, s.11.

Ekonominin 1977 yılından itibaren gerileme dönemine girmesinin başlıca nedenleri arasında dünya petrol fiyatlarındaki süratli artış, döviz darboğazının giderek büyümesi bunun sonucu olarak sanayiinin ihtiyaç duyduğu girdilerin ithalatının tıkanması, sanayide önem-

li oranlara varan kapasite düşüklüğü ile karşılaşılması sayılabilir.(1)

1977 yılından itibaren Türk ekonomisinde görülen yavaşlama ve gerilemede, sanayi sektörünün 1980 yılı sonuna kadar üretiminde görülen duraklama ve gerilemenin etkisi olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü içinde çok büyük ağırlığı olan imalat sanayinin 1977 yılında %8,1 olan büyüme hızı 1978'de %2,6, 1979 da %-5,3 ve 1980 yılında %-5,4 olarak gerçekleşerek önemli boyutlara ulaşan düşüşler ortaya çıkmıştır.(2)

Kamu sektörünün iç finansman dengesi de söz konusu dönemde giderek bozulmaya başlamıştır. 1977 yılında 237,7 milyar TL olan toplam kamu harcamaları 1978 de 346 milyar TL ye, 1979 yılında ise 608,2 milyar TL'ye ulaşmıştır.(3) Kamu harcamalarının GSMHV'a oranının 1973'te %27,3'ten, kamu gelirlerinde bir artış olmaksızın 1976 da %30,4 e yükselmesi ekonominin parasal dengesinin iyice bozulmasına sebep olmuştur.(4)

1974 yılından itibaren ekonominin dış dengesizlikleri büyük boyutlara ulaşmıştır. Dış ticaret açıkları,

(1) T.O.B.B. İktisadi Rapor 1983, s.11.

(2) T.O.B.B. İktisadi Rapor 1983, s.8.

(3) Maliye Bakanlığı, 1981 Yılı Bütçe Gerekçesi.

(4) KAZGAN, Ekonomide Dış Açık Büyüme, a.g.e., s.331.

DİŞ TİCARET GÖSTERGELERİ (MİLYON DOLAR)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DİŞ TİCARET AÇIĞI	CARİ İŞLEMLER	ÖDEMELER DENGESİ	İŞÇİ DÖVİZLERİ
1974	1.532	3.778	2.246	-719	-429	1.426
1975	1.401	4.739	3.338	-1,680	-1,360	1.312
1976	1.960	5.129	3.169	-2,301	-1,447	983
1977	1.753	5.796	4.043	-3,385	-2,217	982
1978	2.238	4.599	2.311	-1,418	-386	983
1979	2.261	5.069	2.808	-1,186	-821	1.694
1980	2.910	7.909	4.999	-3,210	-1,338	1.789

KAYNAK: T.O.B.B. İktisadi Rapor 1983, s.217.

bu yıldan itibaren hızla artış göstermiş, vadesi gelen dış borçların ertelenmesi zorunluluğu ortaya çıkmış, rezervlerin azalması sonucu döviz darboğazı ile karşılaşılmıştır.

TABLO - 6

DİŞ TİCARET GÖSTERGELERİ
(% DEĞİŞME ORANLARI)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	İHR./İTH.	İŞÇİ DÖVİZLERİ
1974	16,3	81,1	41	20,5
1975	- 8,2	25,4	30	- 8,0
1976	39,8	- 8,2	38	-25,1
1977	-10,6	13	30	- 0,2
1978	30,5	20,7	50	0,1
1979	- 1,2	10,2	45	72,3
1980	28,7	56,0	37	22,2

KAYNAK: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1984, s.16-33.

Her iki tablodan da izlendiği gibi 1974 yılında 2.246 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1976 yılında 3.169 milyon dolara ulaşmıştır. 1977 yılında ihracat bir önceki 1.960 milyondan 1.753 milyon dolara inerken, ithalat 5.129 milyondan 5.796 milyon dolara çıkmıştır. Dış ticaret açığı ise 1977 yılında 4 milyon dolara ulaşmıştır. Burada ithalatın hızla artmasının etkisi büyük olmuştur.

1974 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranını %41 iken bu oran 1977 yılında %30'a düşmüştür.

Ödemeler dengesi darboğazının devamında ithalatın devamlı artışı kadar ihracatın yetersiz gelişimi ve yapısı etkili olmuştur. Tablolardan da görüldüğü gibi ithalat hızla genişlerken ihracatta fazla bir gelişme olmamış, dolayısıyla dış ticaretin ve ödemeler dengesinin büyük açıklar vermesinde önemli rol oynamıştır.

Ihracatta sanayi malları lehine gerçekleşen yapısal değişim beklenen düzeye ulaşamamıştır. 1974 yılında sanayi mallarının toplam ihracat içindeki payı %39'u geçmişken, ihracat zorlukları kısa sürede önceliği yine tarım ürünlerine vermiştir. Sanayinin ihracat içindeki payı 1976 da %30,4'e ve 1978 de %27,2'ye düşerken

tarımında aynı yıllarda sırasıyla %64 ve %67 oranında artış izlenmiştir.(1)

1972 ortalarında arz yetersizliği yüzünden besin maddeleri fiyatlarında ve aşırı talep sebebiyle hammadde fiyatlarında meydana gelen yükselmelerle başlayan, petrol sorunuyla genişleyen dünya enflasyonu ithalat üzerinde hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Bir yandan ithalatın %90 nı teşkil eden hammadde, makina ve teçhizat fiyatlarındaki artışlar ithalattaki genişlemeyi hızlandırmış, öte yandan artan fiyatlar spekülasyonu ve stoklamayı uyararak önemli hacimde ek ithalata sebep olmuştur.(2)

Türkiye'nin sanayi yapısı da ithal gereklerini hızla arttırmaktadır. Ayrıca ithalatın %70 dolayında libere olması da ithal talebinin genişlemesinde etkili olmaktadır.

Türkiye için ihracatı yavaşlatan önemli bir sorun, ihracatın yapısındaki değişmeden daha hızlı bir tempo ile geleneksel ihraç mallarına iç talebin genişlemesidir. Ayrıca ihraç mallarındaki kalite düşüklüğü,

(1) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.374.

(2) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.370.

ihracatı teşvik politikası, gittikçe gerçekçilikten uzaklaşan kur politikası yüzünden ihracat yetersiz kalmıştır.

Dünya bunalımı, ödemeler dengesine işçi dövizleri yönünden de olumsuz bir etki getirmiştir. Batı Avrupa'da emek talebinin özerklikle yabancı emek talebinin daralması sonucu Türkiye'den yurt dışına işçi gidişi ve işçi dövizleri artışı iyice yavaşlamıştır. Ayrıca bazı Avrupa paralarına göre TL'nin aşırı değerlendirilme durumuna girmesi ve devaluasyon söylentileri resmi kanallardan işçi dövizleri akışını etkilemiştir.(1) Yukarıdaki tablolardan izlendiği gibi 1974 yılında 1.426 milyon dolar olan işçi dövizleri 1975 den itibaren düşmeye başlamıştır. 1976 yılında %-25,1 oranında azalan işçi dövizleri 983 milyon dolara 1977 yılında ise 982 milyon dolara inmiştir. 1974-1980 dönemi arasında %25 oranında bir artışla 1.426 milyon dolardan 1.789 dolara yükselmesine rağmen dış ticaret açıklarını kapamaya bir katkısı olmamıştır.

1974-1980 döneminde toplam rezervlerimizde diğer ekonomik göstergeler gibi önemli ölçüde düşmeye başlamıştır. Tablo 7'de görüldüğü gibi toplam rezervlerimiz

(1) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, a.g.e., s.375-376.

1975 yılında %37,42 oranında azalarak 1.007 milyon dolara 1977'de ise %44,80 oranında azalarak 547 milyon dolara düşmüştür. 1977 yılında ithal taleplerindeki artış, döviz rezervlerindeki azalış ve dış kredi olanaklarının kesintiye uğraması sonucu olarak dış ödemelerin ve döviz transferlerinin yapılmasını güçleştirmiştir. İşçi dövizlerinin azalması ve toplam rezerv miktarındaki düşüşler ülkeyi döviz darboğazı ile karşı karşıya bırakmıştır.

Türkiye ekonomisinde ele alınan dönemde dış borçlarda giderek artma eğilimine girmiştir. Dış borçların artışı ile birlikte borç yapısında da faiz, vade ve alacaklı itibarıyla değişiklikler meydana gelmiştir.

1975-1978 arasında Türkiye'nin toplam dış borçları 4,7 milyar dolardan 13,8 milyar dolara yükselmiş, yani dört yılda 9,1 milyar dolarlık artış göstermiştir. Dış borçlardaki bu büyük artış borcun vade yapısındaki değişimle birlikte ortaya çıkmıştır. 1975'te toplam borçların %75,8'i uzun vadeli, %24,2'si kısa vadelidir. 1977'de uzun vadeli borçların toplam içindeki payı %42,1, kısa vadeli borçların ise %57,9'dur. Söz konusu dönemde kısa vadeli borçlar 1.16 milyar dolardan 7,2 milyar dolara yükselerek 6,5 kat artış göstermiştir.(1)

(1) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.334.

T A B L O - 7

ALTIN VE DÖVİZ DURUMU (MİLYON DOLAR)

YILLAR	ALTIN	DÖVİZ	TOPLAM	DEĞİŞME (%)	TOP. REZERV/ DIŞ TİC. AÇIĞI (%)	TOP. REZERV/ ÖDEME DENG. (%)	REZERV/GSMH (%)
1974	147	1462	1609	-21.13	47.6	3.75	5.22
1975	147	860	1007	-37.42	30.2	0.74	2.79
1976	147	844	991	- 1.56	31.3	0.68	2.39
1977	149	398	547	-44.80	13.5	0.29	1.12
1978	150	450	610	11.52	26.3	1.58	1.18
1979	155	414	569	- 7.63	20.3	0.63	0.90
1980	155	823	978	71.88	19.6	0.87	1.97

KAYNAK: AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk..... a.g.e., s.63.

Dış borçlardaki bu artış sonucu Türkiye'nin net dış borç servis yükü oranı 1973 yılında %13'den, 1977'de %33'e kadar çıkmıştır. Toplam dış borçların, GSMH'ya oranı ise 1977'de %11'den 1978'de %13'e yükselmiştir.(1)

Söz konusu dönemde Türk ekonomisi ihracat paylarındaki azalmalarla, ithalat paylarındaki artışlar sonucu, ülkenin dış borç bağımlılığını azaltabilecek döviz gelirlerini arttırmak imkanını yaratamamıştır. 1978 yılına gelindiğinde Türkiye'nin borçlarına imkanları tükenmiş, gerekli ithalatı karşılayabilecek döviz elde edebilmek, giderek daha da güçleşmiştir.(2)

Görüldüğü gibi 1970 devalüasyonunun yarattığı olumlu ekonomik tablo 1974 yılından sonra bozulmuştur. Büyüyen dış ticaret açığı ve bu açığı kapatmaya yetmeyen işçi dövizleri, toplam rezervler enflasyonun hızlı yükselişi ile birleşince ekonomik bir darboğaza girilmiştir.

-
- (1) BALASSA, "Yeni Sanayileşen Ülkelerin 1973 Yılından Sonra Ekonomi Politikası Tecrübeleri ve Türkiye Örneği", Dış Açılımda Kambiyo Politikası II, Meban, s.7.
- (2) BALASSA, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Açılma ve Döviz Kuru Politikaları", a.g.e., s.164.

Türkiye'de ekonomik durum böyle iken bu dönemde uluslararası para sisteminde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerdeki gelişmelere bağlı olarak ABD dolarının değer kaybetmesi, altının uluslararası ödemelerdeki rolünü azaltmıştır. Döviz Döviz kurları serbest piyasaya koşullarına bırakılarak ve esnek kur sistemi kabul edilmiştir. Bu gelişmeler karşısında öteki yabancı konvertibl paralarla birlikte, Türk lirasının değeri kısa sürelerle yeniden avarlanma yoluna gidilmiştir.

Türkiye 16 Şubat 1973 tarihinde, IMF'nin kararına uygun olarak 1 dolar 14 TL'lik bir merkezi kur tespit etmiş ve Smithsonian antlaşmasında kabul edilen %2,25'lik marjlar içinde dalgalanma uygulamasının istifadesine devam edilmiştir. Buna göre Türkiye ABD doları ile TL arasındaki vadesiz kambiyo işlemlerinin esaslarına göre %2,25'lik sınırlar arasında döviz kurlarının oluşturulmasını kabul etmiş oluyordu.(1)

Tablo 8'de de görüldüğü gibi ithalat ve ihracatta uygulanan kurlarda zaman zaman yapılan avarlamalar gösterilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 1974 yılından itibaren yılda ortalama iki kez düşük oranlı kur

(1) ULUDAĞ-SERİN, a.g.e., s.64-65.

avarlamlarına başvurularak kur politikasına aktif bir hüviyet kazandırılmıştır.(1)

1974-1980 döneminde iki kez büyük oranlı devalüasyon yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi 1 Mart 1978 de gerçekleşmiş olup %30 oranında bir avarlama ile 1 \$ 19.63 TL'den 1 \$ 25.50 TL'ye yükseltmiştir.(2) İkinci büyük devalüasyon ise 11 Haziran 1979'da gerçekleştirilmiş döviz kuru %32 oranında devalüe edilmiştir. İhracatta ödenen primlerle beraber gerçekleşen %78 oranındaki devalüasyon ile doların değeri birim başına 26.50 TL'den 47.10 TL'ye yükseltilmiştir.

Ancak, gerek yapılan küçük oranlı kur avarlamaları ve gerekse büyük oranlı iki devalüasyon, paranın asırı değerlenmiş olma özelliğini ortadan kaldıramamıştır. Yapılan küçük oranlı kur avarlamaları enflasyon oranlarını yansıtmaktan çok, çapraz kur farklılıklarını ortadan kaldırmayı hedef aldığı için gerçekçi olamamıştır.

(1) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi, a.g.e., s.118.

(2) KALAYCIOĞLU, Esnek Kur Sistemi..... a.g.e., s.118-119.

DÖVİZ KURLARI

TARİH	İTHALAT	TARİH	İHRACAT
16 Şubat 1973	1 ₺ 14.28 TL	31 Temmuz 1973	1 ₺ 14.00 TL
14 Mayıs 1974	13.77	14 Mayıs 1974	13.50
20 Eylül 1974	14.12	20 Eylül 1974	13.85
17 Nisan 1975	14.28	17 Nisan 1975	14.00
9 Temmuz 1975	14.53	9 Temmuz 1975	14.25
14 Ağustos 1975	14.79	14 Ağustos 1975	14.50
28 Ağustos 1975	15.04	28 Ağustos 1975	14.75
28 Ekim 1975	15.30	28 Ekim 1975	15.00
15 Mart 1976	15.81	15 Mart 1976	15.50
2 Nisan 1976	16.32	2 Nisan 1976	16.00
27 Ekim 1976	16.83	27 Ekim 1976	16.50
1 Mart 1977	17.85	1 Mart 1977	17.50
21 Eylül 1977	19.63	21 Eylül 1977	19.25
1 Mart 1978	25.50	1 Mart 1978	25.00
10 Nisan 1979	26.50	11 Haziran 1979	47.10
11 Haziran 1979	35.00		

KAYNAK: D.İ.E., İstatistik Yıllığı 1979, s.323.

T A B L O - 9

YILLAR	DÖVİZ KURU (TL/DOLAR)	NOMİNAL KUR İNDEKSİ (1963 100)	TEFE HOTA (1963 100)	REEL KUR İNDEKSİ
1973	14.15	157.22	240.1	65.48
1974	13.99	155.44	311.8	49.85
1975	15.15	168.33	343.2	49.05
1976	16.66	185.11	396.6	46.67
1977	19.44	216.00	492.2	43.88
1978	25.25	280.56	750.8	37.37
1979	36.06	400.67	1250.7	32.04
1980	79.62	884.67	2550.6	34.68

KAYNAK: Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretindeki Son Gelişmeler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırmalar Dizisi, Ankara, 1990, s.123.

Tablo 9'da da görüldüğü gibi Türkiye'de uzun yıllar gecikmeli ve yüksek oranlı bir devalüasyon politikası izlenmiştir. Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme sürecinde kullanılan en önemli araç döviz kuru politikası olmuştur. Döviz 1980 yılına kadar ekonomik kitleliğini vansıtacak şekilde fiyatlandırılmamıştır. Belli sektörlerde yerli sanayi kurmak ve yerli sanayi mallarını korumak için döviz kuru 1963-1980 döneminde olması gerekenden düşük tutulmuştur.

Tablodan da görüldüğü gibi 1963 yılında 100 olan nominal kur indeksi 1980 yılında 884,67 olmasına karşın, Torton Esya Fiyatları İndeksi aynı dönemde 100'den 2550,6'ya yükselmiştir. Bunun sonucunda reel kur indeksi 1980 yılında 34,68 olarak gerçekleşmiştir. 1975 yılından itibaren nominal döviz kurları düşürülmeye başlanmış fakat buna rağmen, reel kurlardaki yükseliş, kurların gerçekçi olmadığını göstermektedir.

Söz konusu dönemde Türk parasının aşırı değerinde tutulması ihracatı caydırıcı bir etken olmuştur. İç ve dış fiyat değişmelerine göre gerekli düzeltmeler yapıldığında Türk Lirasının gerçek kurunun 1973-78 arasında ABD dolarına karşı %15-18, diğer başlıca ti-

caret ortaklarının paralarına göre de %8-12 değer kazandığı görülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda ise Türkiye sürekli olarak ihracat pazarlarında pay kaybetme ve ihracatı 1974-78 arasında ortalama %10 oranında azalmaya başlamıştır.(1)

Türkiye'de 1970 den itibaren önemli boyutlarda yapılan devalüasyonlarla, ithalat pahalılaştırılmaya, dolayısıyla yerli üretim korunmaya, ihracat ise düşük düzeyde de olsa teşvik edilmeye çalışılmıştır. Yapılan nominal devalüasyonlara rağmen içteki fiyatlardaki artış dışa oranla yüksek kalmış bu nedenle, Türk lirasının gerçekte değeri düşmemiş hatta artmaya devam etmiştir. Yani devalüasyonlara rağmen ithalat ucuzlatılmış, ihracat ise engellenmiştir. Tablo 9'da gösterilen gerçek kurlar, 1973'den 1979'a kadar Türk lirasının gerçek değerinin ne kadar arttığını göstermektedir. Ancak 1980 sonrasında Türk lirasının değeri 1973'e göre biraz düşmüştür.(2)

Söz konusu dönemde, paranın aşırı değerlendirilmesi ile ihracat engellenmiş ve ithalat ucuzlatılmıştır. Bu nedenle, zaman zaman ihracata sağlanan sübvansiyonlarla ihracat teşvik edilmeye çalışılmış,

(1) BALASSA, "Yeni Sanayileşen Ülkelerin...", a.g.e., s.12.

(2) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de...., a.g.e., s.76.

ithalattaki gümrük ve benzeri vergilerle de ithalat kısıtlanmaya çalışılmıştır. İzlenen kur politikası yüzünden 1973 yılında ihracatçının durumu 1979 yılına göre daha iyi bir durumda iken 1973 sonrasında ithalatçı giderek daha kazançlı bir duruma girmiştir. Kısaca 1970'lerdeki ithalatçının durumu, göreli olarak, gümrük duvarlarına rağmen iyiye giderken, ihracatçının durumu sübvansiyonlara rağmen kötüye gitmiştir.(1)

Aşırı değerlenme ihracatı sınırladığı gibi işçi dövizini girişini de yavaşlatmıştır. Tablo 5 ve tablo 6'daki değerlere göre, dönem içerisinde işçi döviz gelirlerinde sadece %25 civarında bir artış olmuştur. Kur ayarlamalarının oldukça gerisinde kalan bu oranlar aşırı değerlendirilmiş kuruların olumsuz etkisini kanıtlanmaktadır.

1974-1980 döneminde, büyüyen dış ticaret açıkları ve bu açıkları kapatmaya yetmeyen döviz gelirleri toptan eşya fiyatları indeksindeki hızlı yükseliş ile birleşince paranın aşırı değerlenme durumu artmış ve sık kur ayarlamaları gereklilik halini almıştır. Bir dizi karlı kur uygulamaları ile getirilen çözüm,

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de, a.g.e., s.115.

kurların tespitinde gerçekçi davranılmadığı ayrıca iç ekonomi politikası kambiyo politikasıyla tutarlı kılınmadığı için başarılı olamamıştır.

1980 yılı öncesinde izlenen kur politikası ve korumacılık Türk lirasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır. 1980 yılına kadar uygulanan ithal ikamesi politikasının başlıca araçlarından biri döviz kuru olmuş, başka bir ifadeyle miktar kısıtlamaları ve yüksek gümrük tarifeleri yanında devamlı aşırı değerlenmiş durumda tutulan Türk Lirası ithal ikamesi politikasını desteklemiştir. Bu dönemde Türk lirasının gerçek değerinden önemli ölçüde sapmasının dış ticaret ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri hafifletmek üzere ihracat teşvikleri getirilmiş, böylece uygulamada farklı kurlar ve haksız rantlar ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de ele alınan dönemde izlenen sabit kur sisteminde, döviz kurları resmi organlarca belirlenmiş ve bu belirlenen kurlar çeşitli dış ticaret ve kambiyo kontrolleriyle yürütülmeye çalışılmıştır. Görüldüğü gibi 1980 yılına kadar Türkiye'de dengeye yakın bir gerçekçi kur politikası izlenememiştir. Döviz kurlarının piyasa koşulları altında değilde resmi organlarca belirlendiği 1980 yılına kadar Türkiye'de konvertibilite uygulaması incelenen Türkiye ekonomisi

koşulları ve özellikle izlenen döviz kuru politikası açısından mümkün olamamıştır.

Esasen, Türk lirasının konvertibilitesi hiç bir dönemde amaç olarak alınmamış ve kur politikaları da bu yönde kullanılmamıştır. Kur politikaları daha çok ithal ikameci sanayileşmede dış ticaret açığını düzeltme aracı olarak kullanılmıştır. Bu ise konvertibiliteye geçiş için uygun bir politika olmaktan uzak kalmıştır.

4.3. 1980 Dönemi ve Sonrası Türkiye Ekonomisi

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarına bakıldığında 1950'lerden sonra hemen hemen tüm az gelişmiş ekonomilerin "ithal ikamesine dayalı" sanayileşme politikalarını uyguladıkları görülmektedir. İthal ikamesi politikalarında meydana gelen darboğazlar nedeniyle 1970'lerden sonra ithal ikamesi yerine ihracata dayalı büyüme modeli, az gelişmiş ekonomilere bir alternatif olarak sunulmuştur.

Ülkemizde de 1980 yıllarına kadar genellikle ithal ikamesi politika uygulanmıştır. Son olarak 24 Ocak 1980 yılında yürürlüğe konulan ekonomik istikrar

tedbirleri ile dışa açık ekonomi politikaları uygulanmaya geçirilmiştir.

1974 yılından sonra yılda ortalama iki kez yapılan kur ayarlamaları ile iki büyük oranlı devalüasyon dış dengeyi sağlamada başarılı olamamış, döviz rezervlerinde görülen hızlı azalma ile, açık bütçe politikalarının yarattığı para arzındaki artışlar enflasyonist eğilimleri hızlandırmıştır. Söz konusu bu gelişmeler sonucunda 1980 yılından itibaren ekonomi politikasında değişikliklere ihtiyaç duyulmuştur.

Ocak 1980 politika değişiklikleri, Türkiye'nin daha önceki yıllarda izlediği kalkınma stratejilerini değiştirmek ve genel ekonomik durumu düzeltmeyi amaçlamaktadır. Bu değişiklikler, ikili bir amaç izleyerek mevcut enflasyonu hafifletmek ve ödemeler dengesini iyileştirme şeklindeki istikrar tedbirleriyle, Türk ekonomisini daha açık bir hale getirme ve piyasa güçlerine daha fazla artan oranda rol verme şeklindeki reform tedbirlerini bünyesinde birleştirmektedir.(1)

1980 yılı başında Türkiye ekonomik bunalımdan çıkmak için 24 Ocak Kararları ile başlatılan bir istikrar

(1) BALASSA, "Gelişmekte Olan Ülkelerde.....", a.g.e., s.166.

programını çerçevesinde çözüm arama girişiminde bulunmuştur. Ekonominin hemen hemen her kesiminde önemli etkileri olan bir dizi önlemleri içeren istikrar programı, enflasyonu durdurmak, tüketimi kısıp ve üretimi arttıpırarak bozulmuş olan makro dengeyi yeniden kurma amacını taşımaktadır. 24 Ocak Kararları ve onu izleyen önlemler dizisinde ağırlık merkezini parasal önlemler ve vergi düzenlemeleri oluşturmakta, piyasa mekanizmasına işlerlik ve etkinlik kazandırılması öngörülmektedir.(1)

24 Ocak Kararlar paketinin bir parçası olan döviz kuru politikasına 1980 yılından itibaren daha da aktif bir rol verilmiştir. Döviz kuru politikası açısından belirginleşen bir esneklik yaklaşımı dönemin önemli bir özelliğini oluşturmaktadır.

1973 yılında, Bretton Woods sisteminin yıkılmasına kadar sıkı bir kambiyo rejimi uygulayan Türkiye 1973'lerden sonra daha da giderek esnek kur sistemine geçmiştir.

24 Ocak 1980 ve daha sonraki tarihlerde alınan ve Türkiye ekonomisini tekrar sağlıklı temellere dayanan istikrar içinde gelişme sürecine sokmayı amaçlayan kararlar paketi gerçekçi politikalar izlemek ve konverti-

(1) ÖKSÜZ, "Kalkınma Sürecinde Döviz.....", a.g.e., s.318.

bilibiteye uzanan yolları açmak bakımından büyük önem taşımaktadır.(1)

Döviz kuru politikası açısından özellikle önemli kararlar 1 Mayıs 1981 tarihinde alınmıştır. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren Türkiye'de döviz kurları Merkez Bankası tarafından her gün ilan edilmektedir. Kur'un Merkez Bankası yerine para ve döviz piyasalarındaki arz ve talep tarafından belirlenmeye başlamasıyla esnek kur sistemine geçilecektir. Döviz kuru politikasına kazandırılan aktif rol Türk lirasının dalgalanmaya bırakılması ve konvertibiliteye geçilmesini gündeme getirmektedir.(2)

1980'den günümüze kadar geçen dönemi, gösterdiği özellikler açısından incelemeden önce 24 Ocak kararlarının hareket noktasını ve alınan önlemleri vermeye çalışalım.

(1) Necdet SERİN, "Konvertibilitenin Ön Şartları ve TL'nin Durumu", Ankara Sanayi Odası 1981'den 1982'ye Türkiye Ekonomisi Semineri, 26-27 Mart 1982, Ankara, s.110-111.

(2) Emin ÇARIKÇI, "Paramızın Dalgalanmaya Bırakılması ve Konvertibilitesi", Ekonomide Para Kredi, Yıl:2, Sayı:16, Nisan 1982, s.20.

24 Ocak İstikrar Tedbirleri paketinin hareket noktası şunlar olmuştur.(1)

- Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan etkilerini hafifletmek,

- Üretim çarkını harekete geçirmek, bunun içinde döviz, enerji ve ona bağlı olan ve olmayan diğer girdilerin arzını arttırmak,

- Ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirmek için ihracatı teşvik etmek ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetleri güçlendirmek,

- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını en az düzeye indirmek,

- Serbest girişime destek olmak, üretimi teşvik etmek, arz ve talep dengesini sağlamak ve piyasa mekanizmasını işletmek,

- Yeni tasarruf, faiz, kambiyo politikalarını uygulamak.

(1) Ahmet KILIÇBAY, Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Genel Yayın No:263, Ekonomi Dizisi: 19, Ankara 1984, s.176-177.

Bu amaca yönelik olarak: (1)

- Fiatların idari kararlarla tespiti esası terk edilmiştir.

- Temel mal ve hizmet kapsamı daraltılmış, temel mal ve hizmet dışında kalan ürün fiyatlarının serbestçe tespiti ilkesi getirilmiş, piyasada çift fiyat oluşması önlenmiştir.

- Açık finansman yoluyla kamuya kaynak sağlanması yolu terk edilmiştir.

- Döviz girişini arttırmak amacıyla esnek kur politikası benimsenmiştir.

- Ekonomide kısa dönemde ihracatı ve döviz girdisini artırmak mümkün olmadığından ilk etapta dış borç ödemelerinin geciktirilmesi, yeni ve taze dış yardım ve kredi imkanları aranarak yoluna gidilmiştir. Bu politika başarıyla uygulanmış kısa bir dönem sonunda döviz arzı önemli oranda artmış, üretim çarkı yeniden işlemeye başlamıştır.

- Döviz kazandırıcı işlemleri teşvik eden politika araçları geliştirilmiştir.

- Yeni düzenlemelerle yabancı sermaye girişi özendirilmiştir.

(1) Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişimleri 1923-1988, TOBB, Ankara 1989, s.38-39.

- İç tasarrufların artırılması, bunların normal finansman kaynaklarına ve verimli yatırımlara yönlendirilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler getirilmiştir.

- Enflasyonu önleme konusunda ciddi tedbirler alınmış, bütçe açıklarının asgari düzeyde tutulmasına çalışılmıştır.

Bu tedbirlerle ekonominin dışa açılmasına ve piyasa güçlerinin daha büyük çapta işlemesine olanak sağlanmak istenmiştir.

1980 istikrar programı önerilerinin ve daha sonra alınan tedbirlerin daha önceki istikrar programlarından farklı olarak konvertibilite uygulamasına geçiş açısından daha olumlu adımlar getirdiği söylenebilir.

1980 yılından itibaren uygulanan istikrar programı sonuçlarını 1981 yılından itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Tablo 10'dan izlendiği üzere 1979'da % -0.4 ve 1980 yılında % -1.1 oranında gerileyen Gayri Safi Milli Hasıla reel gelişme hızı 1981 yılında %4.1 ve 1982 yılında %4.5 artış göstermiştir.

1981 ve 1982 yıllarında büyüme hızlarında görülen artışlar, özellikle 1981 yılında sanayide sağlanan

T A B L O - 10

SABİT FİATLARLA GSMH GELİŞME HIZLARI
(%)

YILLAR	GSMH	TARIM	SANAYİ
1979	-0.4	2.8	-4.9
1980	-1.1	1.7	-3.1
1981	4.1	0.1	9.3
1982	4.5	6.3	6.5
1983	3.3	-0.1	6.5
1984	5.9	3.5	8.9
1985	5.1	2.7	6.6
1986	8.1	7.7	11.3
1987	7.4	2.1	9.8
1988	5.2	6.3	5.6

KAYNAK: Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişmeleri
1923-1988, a.g.e., s.32-36.

yüksek üretim artışından kaynaklanmıştır. 1982 yılında ise sanayi üretimi hedeflerin biraz altında gerçekleşmiştir. Nitekim 1981 yılında faktör fiyatlarıyla %7,2 oranında büyüme gösteren sanayi sektörü 1982 yılında

%4.6 oranında bir gelişme göstermiştir. Sanayide bu üretim yavaşlamasına karşın tarım sektöründe verimli bir yıl geçmiş 1981 yılında tarım sektöründe görülen %0,1 büyümeye oranla 1982 yılında tarımda %6.3 gelişme kaydedilmiştir.(1)

İstikrar politikalarının temel aracı, vadesiz ticari mevduat, vadesiz tasarruf mevduatı ve Merkez Bankasındaki mevduat olarak tanımlanan para arzı artış hızının azaltılmasıdır. Nitekim 1980 yılında %60'a kadar yükselen bu oran 1981 yılında %33'lere düşürülmüştür. Tablo 11'de de görüldüğü gibi bir önceki yıla göre para arzında bir artış olmakla birlikte, önceki yıllarla kıyaslandığında artış hızında bir yavaşlama söz konusu olmaktadır. Daha önceki yıllarda para arzında görülen büyük genişlemenin 1981 ve 1982 yılında yavaşlamasının başlıca nedenleri Merkez Bankası kredileri ve emisyonun daralması, vadesiz mevduatın gerilemesi ve net kredi hacmindeki artış hızının düşmesidir. Para arzı artış oranındaki düşüş, enflasyon oranlarının da 1981 ve 1982 yılında önemli miktarlarda azalmasına neden olmuştur. Enflasyon hızının 1978-1980 döneminde ulaştığı yüksek oran 1981'den itibaren düşmekle birlikte, 1983'ten sonra tekrar yükselişe geçmiştir. Tablo-12'de de görüldüğü gibi 1980 yılında %107.2 den 1981'de %36,8'e ve 1982'de

(1) TOBB, İktisadi Rapor 1983.

T A B L O - 11

PARA ARZI (MİLYAR TL)

YILLAR	PARA ARZI	ARTIŞ %
1979	444.4	-
1980	704.0	58.4
1981	972.1	38.1
1982	1.341.9	38.0
1983	1.941.0	44.6
1984	2.252.7	16.1
1985	3.308.7	42.4
1986	5.016.6	56.3
1987	8.262.6	64.7
1988 *	11.243.5	36.1

KAYNAK: TOBB, İktisadi Rapor 1989, s.167.

(*): Geçici

% 25.2 dolayında kalan enflasyon hızı 1983'te %30.6'ya çıkmıştır. Son yıllarda ise enflasyon hızında tekrar bir yükseliş dikkati çekmektedir.

T A B L O - 12

TOPTAN EŞYA FİYATLARI İNDEKSİ (%)

YILLAR	YILLIK ORTALAMA ARTIŞ ORANLARI	
	1963 100 (1)	1981 100 (2)
1980	107.2	-
1981	36.8	-
1982	25.2	27.0
1983	30.6	30.5
1984	52.0	50.3
1985	40.0	43.2
1986	26.7	29.6
1987	39.0	32.0
1988	60.8	68.3
1989	64.2	69.6

(1) Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı İndeksi

(2) Devlet İstatistik Enstitüsü İndeksi

KAYNAK: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ekim 1988, s.63, Nisan 1989, s.74, Mart 1990, s.100-108.

24 Ocak Kararlarının temel hedeflerinden biri de sıkı para politikası ile enflasyonu kontrol alınması idi. İlk üç yıllık dönem içinde enflasyonda büyük bir düşme eğilimi olmuş, ancak kalıcı ve sağlıklı bir çözüm

bulunamamıştı. Enflasyonla mücadele için getirilen tedbirler yatırımlarda gerilemeyi, üretimde duraklamayı ve işsizliği beraberinde getirmiştir.

Enflasyon hızının ilk üç yıl içindeki başarısında sıkı para kredi ve diğer daraltıcı politikalar başlıca rolü oynamıştır. Merkez Bankası kredilerinde artış hızında istikrar tedbirlerinden sonra önceki yıllara göre yavaşlama görülmektedir.

Tablo 13 de de görüldüğü gibi toplam kredilerdeki artış oranı 1983 yılına kadar azalmıştır.

1980 yılında %71,5 ve 1981 de %41,3 oranlarındaki artış hızı dikkate alınırsa 1982 yılında önemli bir gerileme olduğu ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu yıllarda Merkez Bankası kredilerinin toplamı içinde kamu sektörünün payı 1980'de %63,3 iken bu oran 1981 de %59,2 ve 1982 de %63,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Özel sektörün payı ise sırasıyla, %36,7, %40,8 ve %36,5 olarak gerçekleşmiştir. 1981 yılında kamu sektörünün payı azalırken özel sektörün toplam krediler içindeki payı artmıştır.(1)

(1) TOBB, İktisadi Rapor 1988, s.168.

T A B L O - 13

MERKEZ BANKASI KREDİLERİ

(M İ L Y A R T L)

YILLAR	TOPLAM KREDİLER	% ARTIŞ
1980	655.183	71.5
1981	925.480	41.3
1982	910.513	- 2.0
1983	1.234.079	35.5
1984	879.943	-28.7
1985	1.299.641	47.7
1986	1.828.034	40.7
1987	3.433.754	88.1
1988	5.142.3	49.5

KAYNAK: TOBB İktisadi Rapor 1988, s.168 ve TOBB
İktisadi Rapor 1989, s.174.

24 Ocak tedbirlerinin odak noktasını sıkı para politikası oluşturmaktır. Bu yolla talep baskısının önlenmesi amaçlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere önerilen istikrar programlarında da en büyük önem para ve

kredi genişlemesinin sınırlandırılmasına verilmektedir.(1)

Parasal göstergelere ait tabloların incelenmesinden de görüldüğü gibi istikrar programı çerçevesinde izlenen sıkı para ve kredi politikası ancak 1983 yılına kadar başarılı olabilmış, para arzında ve kredi miktarındaki artışlar hızları daha önceki dönemlere göre düşüş göstermiştir. Ancak daha sonraki yıllarda para arzındaki artışlar ve Merkez Bankası kredi hacmindeki genişleme ekonominin bütün kesimlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'de yaşanmış olan enflasyon dönemlerinde fiyatlar genel seviyesi ile birlikte, emisyon ve kredi hacminde de önemli artışlar görülmekte ve para arzındaki artış, milli gelirdeki reel artışın çok üzerinde olmuştur. Bu durumda ülkemizdeki enflasyonun temel nedenlerinden birisinin izlenen para politikaları olduğu söylenebilir.(2)

24 Ocak istikrar programının önemli bir hedefi de kamu harcamalarının sınırlandırılması ve bütçenin reel kaynaklardan finansemanı oluşturmaktadır.

(1) İ. Fakki DÜĞER, "1980 Sonrası Liberalleşme Süreci ve Bazı Politika Sonuçları", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:IV, Sayı:1, Haziran 1986, s.136.

(2) Ayhan TUFAN, "Türkiye'de Enflasyon ve Etkileri", TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar 1988, s.93.

1980 yılında 163,4 milyon lira olan konsolide bütçe açığı 1981 yılında 64 milyona düşmesine rağmen bütçe açıkları bu yıldan sonra giderek büyümüştür. Yani bütçe reel kaynaklardan yeterince finanse edilememektedir. Bütçenin finansmanında büyük ölçüde iç borçlanmaya başvurularak paranın dönüşüm hızı daha arttırılarak bir taraftan fiatlar üzerindeki baskı artarken, diğer yandan da ileriki yıllarda daha da geniş bütçe finansman zorluklarının yolu açılmaktadır.

1980 sonrası dönemde konsolide bütçe harcamaları, konsolide bütçe gelirlerinin üstünde olmuş ve bütçe açık verme durumunda kalarak, bu açıklar borçlanılarak ve Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmıştır. Bu durum ise ülkemizde enflasyona hız kazandırmaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse Friedmancı yaklaşım, enflasyon bütçe gelirlerinin reel değerini azaltır, bunu karşılamak için nominal harcamaları arttırmak gerekir. Nominal harcama artışı fiatlara baskı yaparak enflasyonu yükseltir, oluşan bütçe açıklarının reel kaynaklardan kapatmak mümkün olmazsa açık finansmana başvurulur ki, bu ise para miktarının artışı yoluyla fiatların artmasına yani, enflasyona neden olur. Enflasyonda bütçe açıklarının yeniden büyümesi ve gelirlerinin reel düze-

T A B L O - 14

GSMH VE KONSOLİDE BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ (MİLYAR TL)

YILLAR	GSMH (1)	KONS. BÜTÇE HARCAMALARI (2)	KONS. BÜTÇE GELİRLERİ (3)	KONS. BÜTÇE AÇIKLARI (4)	2/1	3/1	4/1
1979	2.199.5	596.8	513.2	-83.6	29.1	23.3	3.8
1980	4.435.1	1.078.3	914.9	-163.4	24.3	20.6	3.7
1981	6.553.6	1.515.6	1.451.6	- 64.0	23.1	22.1	1.0
1982	8.735.0	1.601.7	1.456.5	-145.2	18.3	16.7	1.7
1983	11.551.9	2.612.5	2.328.7	-283.8	22.6	20.2	2.5
1984	18.374.8	3.784.3	2.853.9	-930.4	20.6	15.5	5.1
1985	27.789.4	5.395.4	4.607.7	-787.7	19.4	16.6	2.8
1986	39.309.6	8.311.4	7.253.6	-1.157.8	21.1	18.2	2.9
1987	58.390.0	12.790.9	10.444.6	-2.346.3	21.9	17.9	4.0
1988	100.154.3	21.446.0	17.587.3	-3.858.7	21.4	17.6	3.8

KAYNAK: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1989 Yıllık Ekonomik Rapor, s.79.

yinin düşmesine, tekrar açık finansmana neden olur ki bu kısır döngüyü kısmının yolu para arzını kontrol altına almaktır.(1)

24 Ocak uygulamalarının mantığı bu olmasına rağmen tablo rakamları incelendiğinde bütçenin gerek harcama yönünden ve gerekse finansmanı yönünden yeterince olumlu davranılmadığı görülmektedir.

24 Ocak kararlarının en önemlilerinden birisi de daha önceki tasarrufları lilit hale getirmek ve bankalara çekebilmek amacıyla faiz oranlarının serbestçe belirlenmesine imkan veren "faiz kararnamesi" olmuştur. 4 Haziran 1980 tarihinde çıkarılan ve 1 Temmuz 1980'de yürürlüğe giren faiz kararnamesiyle Türk Bankacılık tarihinde yeni bir dönem başladı. Bu kararnameyle birlikte bankaları kredi ve tasarruf faizlerini serbestçe belirliyebilme, ayrıca 6 ay ile 2 yıla kadar hamiline yazılı mevduat sertifikası çıkarabilme imkanı sağlanmış oldu.(2)

1 Temmuz 1980'den itibaren yürürlüğe giren faiz kararnamesinin amacı halkın elindeki parayı tüketim yerine, bankalara kaydırmaktı. Bankalarda toplanan mevduat

(1) DÜÖER, a.g.e., s.137.

(2) "24 Ocak İstikrar Tedbirleri", 7.Yılına Girerken 24 Ocak Ekonomisi, Tercüman Gazetesg Eki, s.4.

kredi yoluyla sanayiciye verilecek böylece üretim ve dolayısıyla ihracat artacaktı. 1 Temmuzdan sonra kısa vadeli mevduata verilen faizler %6'dan %15'e, orta ve uzun vadeli mevduat faizleri ise %20'den, %36'lara kadar çıktı. Bunun hemen arkasından faiz yarışını önlemek amacıyla imzalanan centilmenlik anlaşması sadece iki-üç hafta yürütülebildi.(1) Bazı bankaların bu anlaşmaya uymaması ve 1982 Haziran ayında ortaya çıkan banker bunalımı nedeniyle faizler yeniden yetkili organlarca belirlenmeye başladı ve 1983 yılında önemli oranda düşürüldü. Bunun üzerine mevduat artışı yavaşlamaya ve enflasyon hızlanmaya başlayınca, 1984 yılında mevduat faizleri yeniden yükseltildi. 1985 yılında da aynı eğilim devam etti ama daha sonra enflasyonun yavaşladığı gerekçesiyle faizlerde düşüş dönemi başladı.(2)

Mevduat faizlerinin ne kadar sık değiştirildiğine, 1986-1987 yılları örnek olarak alınabilir. 1985 Temmuz ayına kadar, bir yıl içinde enflasyonun düşeceği gözönüne alınarak altı ay ve üç ay vadeli mevduata, bir yıl vadeli mevduattan daha fazla faiz verilmiştir. Bu tarihten sonra, enflasyon oranında beklenen hızlı düşme

(1) "24 Ocak'ın Hikayesi ve Felsefesi", Tercüman Gazetesi Eki, s.9.

(2) İstikrarlı Kalkınma ve Yeniden Sanayileşme için Ekonomik Çözümler, TUSIAD, Yayın No: T/89/7/129, Temmuz 1989, s.40.

görülmeyince bir yıllık mevduata verilen faizler yükseltilmiştir. Bu politika 1986 yılı içinde de devam ettirilmiştir. Yalnız 1986 yılı içinde yıllık enflasyon oranındaki düşme ve diğer ekonomik gelişmelerde gözönüne alınarak vadeli mevduat faizleri dört defa değiştirilmiştir. Bu değişiklikler sonunda yıl başında %45 olan üç ay vadeli mevduat faizi yıl sonunda %36'ya, %50 olan altı ay vadeli mevduat faizi %41'e ve %55 olan bir yıl vadeli mevduat faizi %48'e düşürülmüştür.(1)

1 Ocak 1987 tarihinden itibaren ise faiz oranları düşürülmüş ve bir yıl vadeli mevduat faizi %45, altı ay vadeli %39, üç ay vadeli %35 ve 1 ay vadeli mevduat faizi %28 olarak belirlenmiştir. 9 Şubat 1987 tarihinde yürürlüğe giren Merkez Bankası Tebliği ile bu oranlar sırasıyla %43, %38, %35 ve %28 olarak yeniden düzenlenmiştir. 30 Haziran 1987 gün ve 87/11921 sayılı Fararname ile mevduat işlemlerine uygulanacak faiz oranlarına ilişkin esaslar yeniden belirlenmiştir. Bu esaslara göre bankalar bir yıl vadeli mevduat hesaplarına uygulanacak faiz oranlarının belirlenmesinde serbest bırakılmıştır.(2)

İki yıl kadar süren faizlerdeki düşüş döneminde mevduat artış hızı oldukça yavaşlamıştır. Ayrıca 1987 yılında enflasyonda hareketlenmeye başlamıştır. Bunun

(1) TC Merkez Bankası, Yıllık Ekonomik Rapor-1986, s.48.

(2) TC Merkez Bankası, Yıllık Ekonomik Rapor-1987, s.50.

üzerine 1988 yılı başında, 4 Şubat Kararları olarak anılan bir dizi parasal tedbirler yürürlüğe konmuştur. Diğer birçok önlemlerin yanında TL'dan kaçışı önlemek ve vadeli mevduatı teşvik etmek amacıyla mevduat faizleri uzunca bir aradan sonra yeniden yükseltilmiştir. Bir yıl vadeli mevduat hesaplarındaki serbestlik kaldırılmış, bunun yerine Merkez Bankası %65 olarak bir üst sınır getirmiştir. Vadesiz mevduatta %10 olarak saptanmış olan faiz oranı %36 ya yükseltilmiş, aylık, üç aylık ve altı aylık mevduat faiz oranları da %36 ila %65 arasında ayarlanmıştır.(1)

Alınan bu kararlarla, mevduat artışının hızlanması, parasal genişlemenin yavaşlaması, serbest piyasada dövize yönelen paranın bankalara kayması ve sonuç olarak enflasyonun yavaşlaması amaçlanmıştır. Nitekim enflasyon dışında bütün hedeflere belli ölçülerde varılmıştır.

1988 yılında fiyat artışlarının bir önceki döneme göre artışı ve Ağustos ayında mevduat faizlerinin düşürülmesi sonucu tasarruf sahipleri Türk Lirası mevduatı dışındaki alternatif yatırım alanlarına özellikle dövize yönelmeye başladılar. Bunun üzerine 13 Ekim'de faiz-

(1) "4 Şubat Kararlarının Türk Ekonomisine Olabilecek Etkileri ve Bankacılık Kesimindeki Bazı Sorunlar", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:25, Sayı:3, Mart 1988, s.5.

ler serbest bırakılmıştır. Ayrıca bankaların döviz tevdiat karşılıklarını Merkez Bankasına döviz olarak değil TL olarak yatırmaları yükümlülüğü getirilmiştir. Amaç banka mevduatına tekrar çekici hale getirmek ve bankalardan TL çekerek, döviz talebini daraltmaktır. Ancak kısa bir süre sonra bankalar mevduat faizlerini belirlemede tereddüte düşünce Merkez Bankası bir müdahalede daha bulunarak vadesiz mevduat ile bir yıl vadeli mevduatta minimum ve maksimum sınırlar koymak zorunda kalmıştır.(1)

İstikrar politikaları faiz oranlarını yükselterek tasarrufların teşvik edilmesini, böylece tüketimin azaltılarak, enflasyon oranının düşürülmesini amaçlamıştır. Fakat sadece faiz oranlarının yükseltilmesi, tasarruf sahiplerinin pozitif faiz geliri elde etmesine yeterli değildir. Enflasyon oranı, faiz oranlarının üstünde seyrettiği müddetçe tasarruf sahiplerinin net gelir elde etmesi mümkün olmayacaktır.(2) Bu sebeple reel faiz oranlarının hesaplanması gereklidir.

Tablo 15'den de görüldüğü gibi vadeli mevduata uygulanan faiz oranı toptan eşya fiyatları indeksine göre belirlenen enflasyon oranının üstünde gerçekleş-

(1) İstikrarlı Kalkınma ve Yeniden... a.g.e., s.42.

(2) V.SERİN, Para Politikası, a.g.e., s.360.

T A B L O - 15

ENFLASYON, NOMİNAL VE REEL FAİZ ORANLARI
(%)

YILLAR	ENF. ORANI	NOMİNAL FAİZ	REEL FAİZ
1980	107.2	33	-68.5
1981	36.8	33	-10
1982	25.2	33	29.7
1983	30.6	45	45.5
1984	52.0	45	-13.2
1985	40.0	55	36.5
1986	26.7	48	76.8
1987	39.0	51.5	31.2
1988	60.8	68.6	12.6
1989	64.2	67.8	5.52

KAYNAK: T.C. Merkez Bankası, Üç Aylık Bülten II,
Nisan-Haziran 1989, s.43.

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Mart 1990,
s.87.

miş ve 1980, 1981 ve 1984 yılları hariç pozitif reel faiz oranları sağlamıştır. Ancak reel faiz oranlarında önemli dalgalanmalar gözlenmektedir. Enflasyon oranlarındaki artış hızları reel faiz oranlarında da gözlen-

mektedir. 1980 sonrasında reel faiz oranlarının pozitif düzeylerde belirlenmesinde, enflasyon oranlarındaki düşmenin ve faiz oranlarının enflasyon oranlarının üstünde saptanması etkili olmuştur. Reel faiz oranlarının pozitif düzeylerde belirlenmesi önemli boyutlarda mevduat artışlarına yol açmıştır.

Bilindiği gibi 24 Ocak 1980 tarihinde ve onu izleyen dönemde açıklanan ve uygulamaya alınan kararlar ekonomik alanda yeni bir dünya görüşünü simgelemektedir. Temel felsefesi piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ekonominin bozulmuş iç ve dış dengesini düzeltmek olan 24 Ocak kararları ülkenin ekonomik yapısına ve işleyişine önemli değişimler getirmiştir.

1980 yılında yürürlüğe konulan ekonomik politikalar, genel olarak "piyasa modeli" çerçevesinde oluşmuştur. Uygulamaya konan istikrar politikaları, öncelikli olarak ekonominin iç ve dış dengelerini kurmayı amaçlamışlardır. Aynı dönemde benimsenen "dışa dönük sanayileşme stratejisi" ile dış ekonomik ilişkilerde ihracatın teşviki ve ithalatın serbestleştirilmesi yoluyla Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle entegrasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. Alınan bu önlemler ekonomide istikrar sağlamak açısından olduğu gibi, konvertibilite uygulaması açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Bilindiği gibi konvertibilite uygulamasına geçişte iç dengeleri sağlamaya yönelik politikaların yanında dış ticaret açıklarını giderecek, iç ve dış ekonomide gerekli yapısal değişmeyi ve dış ödemeler dengesini sağlayacak gerekli ekonomi politikası önlemlerinin uygulanması gereklidir. Bu nedenle aşağıda 1980 yılından itibaren dış ticaret ve kambiyo politikası ile ilgili gelişmeler ana hatlarıyla verilmeye çalışılacaktır.

24 Ocak kararlarını izleyerek ithalatın serbestleştirilmesi ve ihracatın teşvikiyle ilgili kararlar alınmıştır.

İthalatta damga resmi %25'ten %1'e indirilmiştir. 29 Aralık 1983 kararlarını izleyerek de ithal teminatları sanayiciler için %10 dan, %75 e, ithalatçılar için %20 den %15 e indirilmiştir. Yeni rejime göre liberasyona tabi ithalatta geçerli olan I ve II nolu listeler 29 Aralık'da kaldırılarak yerine üç listede ikame edilmiştir. Liste I ithali yasak mallar listesidir. Liste II ithali izne tabi mallar, Liste III ise serbest ithalat rejimine bağlı malları oluşturmaktadır.(1)

(1) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.395-397.

29 Aralık kararlarıyla dış ticareti devletleştirilmiş olan ülkelerden yapılacak ithalat, kendi ihtiyacı için ithalat yapması gereken kamu kuruluşlarına ve son takvim yılında 50 milyon dolardan fazla ihracat yapmış olan ihracatçı sermaye şirketlerine tanınmaktadır.(1)

1984 ithalat rejimine kadar çıkarılan kararlar formaliteleri azaltmak, damga resmi ve teminat oranları gibi ithal maliyetlerini düşürücü önlemleri azaltmak ve liberal ağırlıklı listelere ağırlık verilmesi şeklinde olmuştur.

1984 yılından başlayarak ithalatın kademeli olarak serbestleştirilmesi 1987 yılında da sürdürülmüş ve yalbaşında ithali işne bağlı madde sayısı 245 den 111 e düşürülerek ithalattaki miktar kısıtlamaları önemli ölçüde kaldırılmıştır.(2)

1990 yılı ihracat rejimi çerçevesinde ithalat tamamen serbest bırakılmış, sektörler itibariyle girdi maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenlemelerin yanısıra işlemler basitleştirilmiş ve kolaylaştırılmıştır. Ayrıca 1984 yılından itibaren kapsamı genişle-

(1) YILDIZ, a.g.e., s.211.

(2) T.C. Merkez Bankası Yıllık Ekonomik Rapor-1987, s.33.

tilerek devam eden liberasyon politikası paralelinde müsaadeye tabi mallar listesi kaldırılarak gümrük vergi oranları ve fonlarda önemli indirimler yapılmıştır.(1)

24 Ocak kararlarında ihracatın teşvikinde rol oynayan vergi iadelerinin, 29 Aralık kararlarıyla giderek azaltılması kararlaştırılmıştır. İhracat formaliteleri azaltılmıştır. İhracatçıların sağladığı ön-finansman kredileri karşılığında malların teminat gösterilmesi ve faiz ödennesi yasağı kaldırılmıştır.(2)

İhracat finansmanında ve kredili ihracatta kullanılmak üzere İhracatı Teşvik Fonu kurulmuştur. Ayrıca Destekleme ve Fiat İstikrar Fonu kurularak bu fonun gelirlerinin ihracat ve ihracata dönük projelerin finansmanında kullanılmasına karar verilmiştir.(3)

İhracatımızın daha sağlıklı bir yapıya sahip olması için ihracatta uygulanan teşvik tedbirleri aşamalarla azaltılarak, ihracatımızı dış rekabete açma amaç edinilmiştir.

(1) Erkut ONURSAL, "Halkınma Planları ve Hükümet Programları Çerçevesinde Türkiye'nin Ekonomik Siyaseti", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:6, Haziran 1990, s.38.

(2) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.396.

(3) KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, a.g.e., s.397.

Bu amaçla ihracata doğrudan sağlanan teşviklerin 1984 yılından itibaren aşamalı olarak azaltılması 1986 yılında da sürdürülmüştür. 1986'da Kaynak Kullanım Destekleme Fonundan ihracatçılara ödenen prim oranları ve ihracatta vergi iadesi oranları düşünölmüştür.(1) Aralık 1986'da belirli bazı malların ihracını teşvik etmek Destekleme ve Fiat İstikrarı Fonundan yapılan ihracatın birim miktarı üzerinden prim ödennesi sistemi getirilmiş ve sistemin kapsamı 1987 yılı içinde geliştirilmiştir. Mart 1987'de ihracatta vergi iadesine yeni bir uygulama getirilerek ihracatçılara vergi iadelerinin %30-40'ı oranlarında avans ödennesi gerçekleştirilmiştir.(2) 31.12.1988 yılında ise vergi iadeleri sıfırlanmıştır.

24 Ocak 1980 tarihinde başlatılan ve günümüze kadar devam eden rekabete dayalı ve dışa açık ekonomi politikası sonucu olarak Türkiye dışa açılmada büyük başarılar sağlamıştır. Bu başarıda ithalatın liberalleştirilmesi, ihracatın teşvik edilmesi uygulamaları büyük rol oynamıştır.

Ekonomideki dışa açılma çabalarının sonucu olarak dış ticaretimizde özellikle ihracat lehine önemli geliş-

(1) TC.Merkez Bankası Yıllık Ekonomik Rapor-1986, s.35.

(2) TC.Merkez Bankası Yıllık Ekonomik Rapor-1987, s.31.

meler kaydedilmiştir. 1980 yılında uygulamaya konan tedbirler 1981 yılı sonunda ihracatımızın %60'ın üzerinde bir artışla gerçekleşmesini sağlamıştır.

Tablo 16'da da görüldüğü gibi 1980 yılından sonra gerçekleşen dış ticaret hacmi hem ihracat hemde ithalattaki artışlardan kaynaklanmakta ve dış ticaret açığında bir azalma gözlenmektedir.

1980 yılında Türkiye'nin 10.819 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, ihracata yönelik politikaların uygulanması ve olumlu dış konjonktür sonucu yaklaşık 2,5 kat artarak 1988 yılında 26 milyar dolara ulaşmıştır.

Türkiye'nin ihracatı 1980 yılından sonra önemli ölçüde gelişmiştir. 1979 yılında 2 milyar dolar civarında olan ihracat, 1980 yılında %29 oranında artarak 2,9 milyar dolara, 1981'de ise %62 lik bir artışla 4.702 milyar dolara ulaşmıştır. 1979-1988 döneminde ihracattaki yıllık ortalama artış oranı %20 ile Dünya ve Avrupa Topluluğu ihracat oranlarının (sırasıyla %1 ve %65) üzerindedir.(1)

1988 yılında ihracat bir önceki yıla göre %14.4 oranında artarak 11 milyar 662 milyon dolara ulaşmıştır.

(1) TOBB, İktisadi Rapor 1989, s.216.

Dış rekabetin yoğun olduğu bir ortamda bunun önemli bir başarı olduğu kabul edilebilir.

1980-88 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranının %37'lerden, %8'e yükselmesi, dış ticaret açığının 1980 yılında ihracatın 1.72 katı iken, 1988 de %23 üne düşmesi uygulanan ihracata yönelik politikanın başarısının bir östercesidir.

Dışa açılma politikasının uygulandığı yıllarda GSMH'daki büyüme hızı da sürekli artış göstermiştir. İhracattaki gelişme GSMH'daki gelişmeden daha hızlı olduğu için ihracat/GSMH oranı dönem boyunca artarak %5 den %17'ye yükselmiştir.

1980-88 yılları arasında, ihracatın yapısı sanayi lehine değiştiği gibi, ihraç malları da çeşitlenmiştir. Sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı giderek artmıştır. 1981 yılında bu pay %48.7 iken 1983 yılında %63.9'a, 1988 yılında ise %76.7'ye yükselmiştir. Buna karşılık 1981'de %47,2 olan tarım ürünlerinin payı 1983 de %32.8'e, 1988'de ise %20.1'e düşmüştür.(1)

1980-88 döneminde dış ticaretteki olumlu gelişmeler dış ticaretin GSMH'ya oranının artmasında etkili olmuştur.

(1) TOBB, İktisadi Rapor, 1987, s.189, TOBB İktisadi Rapor 1989, s.217.

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ (MİLYON DOLAR)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
İhracat	2.910	4.702	5.746	5.727	7.133	7.958	7.456	10.190	11.662
İthalat	7.909	8.933	8.842	9.235	10.756	11.343	11.104	14.157	14.339
Dış Ticaret Açığı	4.999	4.230	3.096	3.507	3.623	3.385	3.648	3.967	2.677
Cari İşlemler Dengesi	-3.408	-1.919	-	-1.828	-1.407	-1.013	-1.528	-	1.503
İhracat/İthalat (%)	36.8	52.6	65.0	62	66.3	70.2	67.2	72.0	81.3
Dış Ticaret Hacmi	10.819	13.636	14.588	14.962	17.890	19.301	18.561	24.347	26.001
Dış Ticaret Hacmi/GSMH (%)	19.9	23.4	27.5	30.0	35.7	36.8	32.3	38.1	36.9
Dış Ticaret Açığı/İhracat (%)	1.72	0.90	0.54	0.61	0.51	0.43	0.49	0.39	0.23
Cari İşlemler Açığı/İhracat (%)	-1.10	-0.41	-0.15	0.32	-0.20	-0.13	-0.20	-0.10	0.13
İhracat/GSMH (%)	0.05	0.08	0.11	0.11	0.14	0.15	0.13	0.15	0.17
Dış Ticaret Açığı/GSMH (%)	0.08	0.07	0.06	0.07	0.07	0.06	0.06	0.06	0.04

KAYNAK: D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllığı 1987, s.417, D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1989, s.415, T.O.B.B. İktisadi Rapor 1989, s.205-218.

1980 yılında dış ticaretin GSMH'ya oranı %19.9 iken 1988'de %36.9'a yükselmiştir.

Söz konusu dönemde dış ticaret açığının ise azalmaya başladığı görülmektedir. 1980 yılında 4 milyar 999 milyon olan dış ticaret açığı 1988'de 2 milyar 677 milyon dolara inmiştir. Aynı dönemde dış ticaret açığının GSMH'ya oranı da %8'den %4'e düşmüştür.

Görüldüğü gibi dışa açılma politikasının uygulandığı yıllarda ihracatta sağlanan gelişme uluslararası piyasalarda karşılaşılan güçlüklerle rağmen başarılı olmuştur.

İthalattaki artış hızı ise her yıl aynı olmamıştır. Kısıtlamaların kısmen kaldırılması, liberasyona geçilmesi dolayısıyla ithalat 1980'de %56 oranında 1981 de ise %13 oranında artmıştır. Bu uygulama ile ekonominin kademeli olarak dışa açılması ithalattaki bürokrasinin azaltılması, tüketicinin fiyat ve kalite açısından korunması amaçlanmıştır.(1)

Korumacılık politikasının önemli araçlarından olan sabit döviz kuru uygulamasının terk edilmesi ve son olarak da kotaların kaldırılmasıyla ekonominin dışa açılması

(1) TOBB, İktisadi Rapor, 1989, s.211.

konusunda bir adım daha atılmıştır. Bu uygulamanın baş-
ladığı 1984 yılında ithalat %16.5 oranında artmıştır.
Bu oran 1987 yılında %28 1988'de ise %1.3 oranında artış
kavdetmiştir.

Türkiye'de 1973'ten bu yana sürekli açık veren
cari işlemlerde ilk defa 1988 yılında fazla vermiştir.
1980 yılında yaklaşık 3,5 milyar açık veren cari iş-
lemler alınan kararların etkisiyle 1981'de 1.9 milyar
dolara inmiştir. 1986 yılında 1.5 milyar dolar olan ca-
ri işlemler açığı, 1987'de 982 milyon dolara, 1988'de
ise 1.5 milyar dolarlık bir fazlalık vermiştir.

Görüldüğü gibi 1980-1988 yılının ekonomik sonuç-
ları değerlendirildiğinde dış ticaretimizde olumlu ge-
lismeler olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönemde cari iş-
lemler açığına en önemli katkıyı ihracatın yaptığı gö-
rülmektedir. 1980 yılında cari işlemler açığının ihra-
cata oranı %1.10 iken daha sonra hızla gerileyerek bu
oran 1988'de %13 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemiz 1980-1988 döneminde dışa açılmayı önem-
li ölçüde gerçekleştirmiştir. İhracatın teşviki ile bir-
likte ithalatın liberasyonu da dışa açılmada önemli bir
rol oynamıştır.

1980-88 döneminde işçi dövizlerinin gelişme sey-
rine baktığımızda Tablo 17'de görüldüğü gibi 24 Ocak ka-
rarlarının etkisiyle, özellikle izlenen kambiyo ve faiz
politikasıyla işçi döviz gelirleri, 1980'de 2.070 mil-
yon dolardan, 1981'de 2.490 milyon dolara ulaşmıştır.
Bu rakam 1979 yılında 1.694 milyon dolar civarında bu-
lunmakta idi.

İşçi dövizleri, görüldüğü gibi 1987 yılında %23.9
oranında artarak 2.102 milyon dolara ulaşmıştır. Aynı
işçi dövizlerinin ihracata ve ithalata oranı ise sıra-
sıyla %20.6 ve %14.8 olarak gerçekleşmiştir.

1988 yılı sonunda 1987 ye göre işçi dövizleri
%12.3 azalarak 1.844 milyon dolar olmuştur. 1989 yılı-
nın ilk 6 aylık döneminde 1988'e göre işçi dövizleri
%43.7 artarak 1.035 milyon dolar olmuştur. Bu artış so-
nucu yılın ilk altı ayında işçi dövizlerinin ihracata
1988 de %13 olan oranı %19.1 e, ithalata oranı da 1988
de %9.9'dan, 1989 da %14.5'e yükselmiştir.

Bu gelişmelerin sonucu olarak ticaret bilançosu
açıklarının devam etmesine rağmen toplam rezervlerini
söz konusu dönemde arttığı aşağıdaki tabloda görülmek-
tedir.

T A B L O - 17

İŞÇİ DÖVİZLERİ (MİLYON DOLAR)

YILLAR	MİKTAR	ARTIŞ HIZI (%)	İŞÇİ DÖVİZ/ İHRACAT (%)	İŞÇİ DÖVİZ/ İTHALAT (%)
1979	1.694	72.3	74.9	33.4
1980	2.071	22.2	71.2	26.1
1981	2.490	20.2	52.9	27.9
1982	2.187	-12.2	38.1	24.7
1983	1.554	-28.9	27.1	16.8
1984	1.881	21.0	26.4	17.5
1985	1.774	- 5.7	22.3	15.6
1986	1.696	- 4.4	22.7	15.3
1987	2.102	23.9	-20.6	14.8
1988	1.844	-12.3	15.8	12.9
1988 (6 ay)	720	-16.2	13.0	9.9
1989 (6 ay)	1.035	43.7	19.1	14.5

KAYNAK: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1987, s.165.

T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1989, s.173.

1970'li yıllarda petrol bunalımı ile dünya ekonomisinde görülen istikrarsızlıklar, dönem dönem günümüzde

sürmektedir. Bu durumda ortaya çıkan kısa süreli denge-
sizlikleri giderecek ölçüde döviz varlığının bulunması
büyük önem taşımaktadır. Ayrıca ekonomideki spekülasyon
hareketleri ve donuklukları önleyecek bir varlığın ol-
ması da ekonomik açıdan gereklidir.(1)

24 Ocak kararlarının temel hedeflerinden biri-
side ekonomiyi dışa açarak döviz gelirlerimizi hızla
arttırmak olarak belirlenmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'nin uluslar-
arası rezervleri 1980 yılından itibaren gittikçe yük-
selmiştir. 1980 yılında 705 milyon dolar olan net re-
zerv toplamı 1988 yılında yaklaşık 12 kat artarak 8.510
milyon dolara ulaşmıştır. Bu rakam Türkiye'de uygulanan
rezerv politikasının olumlu bir gelişme seyri izlediği-
ni göstermektedir.

Türkiye'nin dış borçlarındaki gelişmelere gelin-
ce, Türkiye ilk ciddi borç problemleriyle 1980 yılında
karşılaşmış, fakat borçların ertelenmeye tabi tutulma-
sıyla geçici bir rahatlık dönemi yaşamıştır. Ancak Tür-
kiye'nin toplam dış borç yükünde yeniden artışlar gö-
rülmeğe başlamıştır. Günümüzde hem ertelenen hemde yeni

(1) İsrail AYDIN, "Konvertibilitenin Türkiye Açısından
Olabilirliği", Maliye Yazıları, Sayı:17-18, Mart-
Haziran 1989, s.67.

T A B L O - 18

REZERVLER (MİLYON DÖLAR)

YILLAR	TOPLAM REZERVLER
1980	705.8
1981	1.209
1982	1.979
1983	2.089
1984	3.482
1985	3.279
1986	4.347
1987	5.212
1988	6.428
1989	8.510

KAYNAK: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı,
Yıllık Ekonomik Rapor, 1989, s.181.

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Mart
1990, s.60.

borçlanmaların yükü ekonomiyi bütün ağırlığı ile etkilemektedir.

Ülkemizde uzun yıllar dış borçlanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Dış borç ödemeleri 1978 yılında ihracat gelirlerinin %25'ine çıkmışken, 1978'den bu yana kısa dönemli borçlarımızın %80 civarında azaldığı dikkati çekmektedir.(1)

Dış borç stoku 1986 ve 1987 yıllarında yaklaşık %23 lük artış seviyesini koruyarak 38,3 milyar dolara ulaşmıştır. 1988 yılında ise Türkiye'nin toplam dış borçları Askeri krediler hariç 37,7 milyar dolardır. Bu seviye 1987 ve göre %1.6 lük bir azalmayı ifade etmektedir. Ancak bu azalmaya karşılık uzun vadeli borçların toplamı artmış, kısa vadelielerinki azalmıştır. Borç stokundaki azalmada kısa vadeli borçların geriilemesinden kaynaklanmaktadır.(2)

Borçların vade yapılarındaki gelişme sevri Tablo 19'de izlendiği üzere şöyledir. Toplam borç içinde orta ve uzun vadeli borçların payı 1988 yılına kadar düşmüş buna karşılık kısa vadelielerin payı yükselmiştir. 1984 yılında %15 den kısa vadeli borçların payı 1987 de %22.7 ye yükselmiştir. Ancak bu pay 1988 de %11.4 azalmış ve %20.4 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı gelişme-

(1) ÇİLLER, Dünya'da ve Türkiye'de Kur..., a.g.e., s.133.

(2) TOBB, İktisadi Rapor 1989, s.257.

leri toplu olarak dikkate alındığında dış borç açısından olumlu geçen bir yıl olmuştur. Ancak bu gelişme yıl içerisinde de ödenen ve ekonomiye büyük yük getiren toplam 6.799 milyon dolar tutarındaki borç ana para ve faiz ödemelerinin sonucunda gerçekleşmiştir.

Toplam dış borçların GSMH'ya oranında Tablo 20'de de görüldüğü gibi hızlı bir gelişme söz konusudur. 1983 yılında 30.7 olan bu oran %39.1'lik en yüksek artış hızıyla 1984'de 42.7'ye ulaşmıştır. 1988 yılında ise artış hızının %5'e düşmesiyle Borç/GSMH oranı da %53.4 olarak gerçekleşmiştir.

Borç, ihracat karşılaştırılmasının verildiği Tablo 21'de de görüldüğü gibi ihracatın toplam borçları karşılama oranında olumlu gelişmeler söz konusudur. 1988'de bu oran 30.9 olarak gerçekleşmekle beraber 1984 yılının altında gerçekleşmiştir. Gelecek yıllarda ihracat artış hızının yükselmesi ve aynı zamanda toplam dış borçların düşüşü bu oranlardaki ivileşmevi gerçekleştirebilecektir.

Toplam döviz gelirlerimizin toplam dış borçlara oranında bir ivileşme söz konusudur. 1987 de % 41.1 olan bu oran 1988 yılında 48.6 ya ve 1989 geçici rakam-

T A B L O - 19

DİŞ BORÇLARLA İLGİLİ BÜYÜKLÜK VE ORANLAR
VADELERİNE GÖRE DİŞ BORÇLAR

	1 9 8 4	1 9 8 5	1 9 8 6	1 9 8 7	1 9 8 8					
	DEĞ. PAY	DEĞ. PAY	DEĞ. PAY	DEĞ. PAY	DEĞ. PAY					
TOPLAM BORÇ ARTIŞI	15.6	19.3	100.0	23.2	100.0	22.7	100.0	-1.6	100.0	
Orta ve Uzun Vadeli	12.3	13.9	81.2	18.1	77.9	21.8	77.3	1.0	79.6	
Kısa Vadeli	39.4	15.0	49.6	18.8	45.2	22.1	25.8	22.7	-1.4	20.4

T A B L O - 20

DIŞ BORÇLARIN GSMH'YA ORANI

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1988/1989
BORÇ/GSMH	30.7	42.7	47.9	54.0	56.2	53.4	-
Artış Hızı		39.1	12.2	12.7	4.1	-5.0	74.0

T A B L O - 21

BORÇ İHRACAT KARŞILAŞTIRILMASI

	1984	1985	1986	1987	1988
İhracat/Borç	33.6	31.4	23.9	26.6	30.9
Borç/İhracat	3.0	3.2	4.2	3.8	3.2

larına göre de %53.7 ye yükselmiştir. Ayrıca uluslararası rezervlerin toplam dış borçlara oranı da yıllar itibarıyla yükselmektedir. 1985 yılında %12.9 olan bu oran 1988 yılında %15.8 den 1989 geçici rakamlarına göre %22.6 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu bu oranlar ekonomimiz için olumlu sayılacak göstergeler olmaktadır.

24 Ocak İstikrar Tedbirleri bir anlamda, Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında ve yıllık programlarda benimsenmiş olan "Fiatların piyasada serbestçe oluşması" ve "Fiatları doğrudan doğruya değil, dolaylı etkileme" ilkelerine dönüşü ifade etmektedir.(1)

Bu anlamda 24 Ocak kararlar paketinin bir parçası olan döviz kuru politikası açısından da durum "dövizin fiatının piyasada serbestçe oluşması" dır. Böylece 1980 yılından itibaren aktif bir rol verilen kur politikası açısından belirginleşen bir esneklik yaklaşım döneminin önemli bir özelliğini oluşturmakta ve günümüze kadar alınan karar ve uygulamalarda bu durumu gerçekleştirebilmek açısından tutarlı görülmektedir.

(1) ALKİN, "1963 Plancılığında 24 Ocak Ekonomisine", 1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21-23 Kasım 1985, İzmir, s.215.

Bilindiği gibi, ülkemizde uzun yıllar kısıtlamalar, kontroller ve büyük ölçüde dış borçlanmayla desteklenen yapay ve sabit bir döviz kuru politikası uygulanmıştır. Ödemeler dengesi problemlerinin ana nedeni oluşturan bu döviz kuru politikası Türk Lirasını sürekli olarak aşırı değerlendirilmiş bir para haline getirmiştir. Yapılan devalüasyonlara rağmen yurtiçi ve dünya enflasyon oranları arasındaki farkın her devalüasyondan sonra açılması ve büyümesi ekonomide haksız rantların oluşmasına yol açmıştır. Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesinin yarattığı bu rantlar ithalatı çekici hale getirip nispi olarak ucuzlatmış, ihracatı ise engellemiş ve azaltmıştır.

24 Ocak 1980 İstikrar programı ile önce sık yapılan küçük oranlı avarlamalarla döviz kuruna eskisine oranla daha fazla esneklik kazandırılmış, daha sonra da günlük kur uygulamasına geçilerek sabit kurların ortaya çıkardığı rantların ve buna bağlı olarak da ekonomide oluşan çarpıklıkların düzeltilmesi amaçlanmıştır. 1980 sonrası uygulanan kur politikası ve bu çerçevede sağlanan olumlu gelişmeler Türk lirasının konvertibilitesini gündeme getirmiştir.

24 Ocak kararları çerçevesinde Türkiye'nin dış ödemeler dengesine yönelik önlemlerin basında 1567 sa-

yılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanuna ilişkin 25 Savılı Karar altında yapılan devalüasyon yer almaktadır. Türk lirası dolar karşısında %32.7 oranında devalüe edilerek yeni döviz kuru 1 \$ 70 TL olarak kabul edilmiştir.

İzlenen politikanın "gerçekçi" olup olmadığına gelince, bunu santayabilmek için yurtiçi fiyat artışlarıyla TL'nin dış değerinde yapılan değişiklikleri karşılastırmak gerekir.

Tabloda da görüldüğü gibi Ocak 1980-Ocak 1981 döneminde Toptan Erya Fiyat İndesinde artış %86 yı bulmaktadır. Buna karşılık 1 Ocak 1980 tarihinde geçerli olan 1 \$ 47.10 TL kurunu esas alırsak, 5 Şubat 1981'de kurun 1 \$ 95,95 TL'ye yükseltilmesiyle kümülatif devalüasyon oranı %104'e varmıştır. Bu durumda izlenen politika "asıırı gerçekçi" bulunabilir. Bununla birlikte tabloda da görüldüğü gibi dönemin mini devalüasyonlarına Nisan ayından itibaren başlanmış ve paramız oldukça düzenli oranlarla ve birbirlerine yakın oranlarla devalüe edilmiştir. 2 Nisan 1980 ile 5 Şubat 1981 tarihleri arasında Türk Lirası %30 oranında devalüe edilmiştir. Aynı tarihler arasında toptan esya fiyat indekslerinde %33 oranında bir artış olduğuna göre, izlenen kur politikasına gerçekçi bir politika gözüyle bakılabilir.(1)

(1) TÖRE, 1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen Döviz..., a.g.e., s.16-17.

T A B L O - 22

FIAT ENDEKSLERİNDE VE DÖVİZ KURLARINDAKİ DEĞİŞMELER

TARİH	TOPTAN EŞYA FIAT ENDEKSLERİ	DEĞİŞME (%)	DOLAR/TL KURU	DEĞİŞME (%)
1980	1722,9	9,2	70.00 (25 Ocak)	32,7
2	2227,5	29,3	-	-
3	2326,5	4,4	-	-
4	2408,8	3,5	73.70 (2 Nisan)	5,0
5	2479,7	2,9	-	-
6	2547,9	2,7	78,00 (9 Haziran)	5,5
7	2552,4	0,2	-	-
8	2591,6	1,5	80.00 (4 Ağustos)	2,5
9	2681,2	3,5	-	-
10	2872,1	7,1	82,70 (12 Ekim)	3,3
11	2980,0	3,8	84.80 (25 Ekim)	2,5
12	3071,4	3,1	87,95 (10 Aralık)	3,6
1981	3214,2	4,5	91,90 (27 Ocak)	1,5
2	-	-	95,95 (5 Şubat)	2,9
Kümülatif Değişme (1980-1, 1981-2)		8,6		104
Kümülatif Değişme (1980-4, 1981-2)		33		30

KAYNAK: Nahit TÖRE, 1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen Döviz Kuru
Politikası, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:2, Sayı:4, 1981, Ayrı
Bası, s.16.

T.C. Merkez Bankası 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren TL'nin dış değerini, doların diğer yabancı paralara olan paritesine göre günlük olarak ilan etmeye başlamıştır. Böylece liranın konvertibilitesi ile ilgili önemli bir adım atılmış sayılabilir.(1) Mayıs 1981 den itibaren izlenen döviz kuru politikası sürünen veya kayan pariteler sistemine geçişi vada kontrolü esnek kur sistemine geçmenin bir başlangıcını simgelemektedir. Döviz kurlarının Merkez Bankasınca günlük olarak ayarlanması dış dünya piyasalarındaki yabancı paraların hızlı dalgalanmalarının olumsuz etkilerinin zamanında giderilmesi ve Türk lirasının dış değerindeki düşüşlerin kısa zaman içinde oluşturulması (büyük oranlarda devalüasyon yerine) amacını kapsamaktadır. Döviz kurlarının günlük saptanması ileride serbest döviz piyasasına geçme aşamasında sağladığı esneklik açısından büyük önem taşımaktadır. Temelde döviz kurları piyasa koşullarına göre değil, fakat rasyonel ve gerçekçi olma yaklaşımları içinde para otoritelerince saptanmaktadır.

Sürünen pariteler veya kayan pariteler sistemi gerçek döviz kuruna yaklaşılmalarını sağlamakta ve spekülâtorlerin arbitraj yolu ile kar sağlamalarını önlemekte ve büyük devalüasyonların yapılmasını engellemekte-

(1) ÖZBEK, "Türkiye'nin Konvertibiliteve Geçiş Sürecindeki Bazı Sorunlar", Dış Ticarete Durum, Sayı:20, Ocak-Şubat 1990, s.57.

dir. Sistem esnek oluşu nedeni ile de ödemeler dengesi sorunlarını çözmeye daha başarılıdır. Söz konusu sistemde süreklilik sağlanabildiği takdirde iç ekonomik dengelerin sağlanmasında para politikasından faydalanma imkanı da artmaktadır.

Bu tip bir döviz kuru politikasının başarısı Türkiye'deki enflasyon oranının ticari ilişkide bulunduğu ülkelerin enflasyon oranına nazaran daha hızlı düşürülmesine bağlıdır. Böylece gerçek kambiyo kuru ile enflasyon oranlarının eşitlenmesi ile, otomatik olarak gerçekleşmiş olacaktır. Sistemin bu özellikleri konvertibilite uygulamasının başarısı açısından da etkin bir rol oynamaktadır.

Aşağıdaki tabloda 1981 yılı baz alınmak suretiyle toptan eşya fiyat indekslerindeki değişimler ile döviz kurlarındaki değişimler verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 23'de de görüldüğü gibi Mayıs 1981 yılından itibaren izlenen kur politikası ile fiyat indekslerindeki değişim ile döviz kurlarındaki değişim oranları arasında çok büyük farklılıklar görülmemektedir. 1982-1988 yıllarındaki kümülatif değişim oranlarına bakıldığında, fiyat indeksindeki kümülatif değişim %293.6 iken bu değişim döviz kurları için %283.5 olarak hesaplanmıştır. Her iki değişim oranı arasındaki farkın çok büyük olmaması, dola-

T A B L O - 23

FİAT İNDEKSLERİNDE VE DÖVİZ KURLARINDAKİ
DEĞİŞMELER

YILLAR	TOPTAN ESVA FİAT İNDEKSİ (1981 100)	DEĞİŞME (%)	DOLAR TL KURU	DEĞİŞME
1982	127.0	-	184.9	-
1983	165.7	30.5	280	51.4
1984	249.1	50.3	442.5	58
1985	356.8	43.2	574.0	29.7
1986	462.3	29.6	755.9	31.5
1987	610.4	32.0	1018.3	34.8
1988	1247.2	108	1813.8	78.1
Kümülatif Değişme		293.6		283.5

KAYNAK: T.C. Merkez Bankası, Üç Aylık Bülten,
1989-II, s.48-62.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

yısıyla izlenen kur politikasının başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

İzlenen kur politikasının dış denge üzerindeki etkileri ise daha önce verilmeye çalışılan makro büyüklüklerden de görüldüğü gibi olumlu olmuştur. 1981 yılında ihracatımız %60'ın üzerinde bir artışla gerçekleşmiş, 1982 yılında oran artışı dış ticaret hacmi daha çok ihracat artışından kaynaklandığı için dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %29 oranında azalmıştır. Gerçekçi bir döviz kuru uygulaması ile reel ve nominal kurlar arasındaki farkın kapanması, çapraz kur farklarının ortadan kaldırılmasını sağlayan ayarlamaların yapılması ve döviz transferlerinin normal kanallardan yapılabilmesi önemli bir döviz kavnağı olan işçi döviz gelirlerinin 1980 kanallarını izleyerek artmasını sağlamıştır.

Dış ticaret açığında ve cari işlemler açığında da görünür bir azalma söz konusudur. Ayrıca döviz rezervlerinin gelişme seyrinde de olumlu gelişmeler dikkati çekmektedir. Daha önce verilen rakamlardan da anlaşılabacağı üzere kur politikasının sonuçlarının olumlu olduğu söylemek mümkündür.

29 Aralık 1983 den itibaren döviz alanında önemli değişiklikler getirilmiştir. Getirilen uygulamayla tica-

ri bankalara Merkez Bankasının belirlediği kurun %6 üstünde ve altında kur belirleme serbestliği tanınmıştır. TC vatandaşlarının üzerlerinde döviz bulundurma, bankalarda döviz tevdiat hesabı açtırma ve döviz alım-satımı yapabilme imkanları tanınmıştır. İhracatçılara elde ettikleri dövizin %80'ni yurda getirme ve %20 sinide istedikleri gibi kullanma imkanı sağlanmıştır.(1)

24 Ocak kararlarında döviz kuruna ilişkin nihai hedef TL'nin konvertibl hale getirilmesiydi ve alınan karar ve uygulamalarda bu hedefi gerçekleştirme amacına yönelik olmaktadır.

Bu itibarla konvertibiliteye geçiş yolunda önemli bir adım sayılan 1 Temmuz 1985 Kararları ile bankaların döviz fiatlarını serbestçe belirlemeleri kabul edilmiştir. Bir süre döviz fiatlarını resmi kurun yakınlarında belirlemeye çalışan bankalar 1986 yılının ilk aylarında bunu başaramadıkları görülmeye başlanmıştır. Merkez Bankası kuru, bankaların kurları ve serbest piyasa kurları farklılıklar göstermeye başlamıştır. Döviz satıcısı durumundan uzaklaşan bankalar dış yükümlülüklerini yerine getirebilmek için paralel piyasaya başvurmak zorunda kalmışlardır. Ülkemizin döviz gelir ve gider den-

(1) DİĞER, a.g.e., s.134.

gesinin bozulma eğilimi sonucunda TC Merkez Bankası aldığı idari bir kararla müdahale etmiştir.(1) Merkez Bankası 14 Mart 1986'da TL'yi konvertibl dövizler karşısında % 5-7 oranlarında devalüe etmiş ve bankaların döviz efektif kurlarını serbestçe tesbit edebilmelerini durdurmuştur.

Bankaların kur belirlemede marjları Merkez Bankasının günlük ilan edilen kurlarınının %1 altında veya üstünde tespit edilecek ve bankaların tespit ettikleri kurlar arasındaki fark %2'yi geçmeyecektir.(2) Uygulamada sakıncaları görülen bu sistem Ekim 1986'da yeniden değiştirilmiştir. Yeni düzenlemeye göre Merkez Bankası, döviz satış kurunu günlük olarak belirlemekte, alım kurunu ise satış kurunun binde 5 altında tespit etmektedir. Bankaların döviz satış kuru Merkez Bankasının satış kurumu geçmemekte alım kurları ise serbestçe belirlenmektedir. Bankalararası işlemlerde uygulanacak döviz kurları eskiden olduğu gibi serbest bırakılmıştır.(3)

1988 yılı başlarında ülkemizde döviz alanında oldukça sıkıntılı gelişmeler yaşanmıştır. Döviz kurla-

(1) İhsan ERSAN, Bankalarda Döviz Yönetimi, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:150, Ayvıldız Matbaası, Ankara 1988, s.37-38.

(2) YILDIZ, a.g.e., s.204.

(3) T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor 1986, s.32-33.

rında hızlı artışlar, resmi ve paralel piyasalar arasında %20 lere varan fiat farklılıkları, kazandıkları dövizî turda getirmekte geç davranan ihracatçılar, ithalattaki yüksek komisyonlar, döviz tevdiat hesaplarındaki belirsizlikler söz konusu gelişmelerin ilginç bazı yansımalarıdır.(1)

1988 yılına gelindiğinde dövizin serbestleştirileceği ve konvertibiliteye geçileceğinden söz edilirken yukarıdaki gelişmeler sonucu olarak 4 Şubat Kararları olarak bilinen birtakım önlemler alınarak konvertibiliteye geçişin bir süre erteleneceği bildirilmiştir. Bu kararlar, türk parasının miktarını azaltma, dövizde spekülâtif hareketleri önleme amacıyla alınmıştır.

4 Şubat ve sonrasında yaşama geçen temel düzenlemeler şunlar olmaktadır.(2)

- İthalat teminatları belirli bir süre için arttırılarak dövize talebin azaltılması, böylece devalüasyon beklentisi nedeni ile sisen ithalat stoklarının eritilmesi ve yüksek talep nedeni ile artan ithalat fiyatlarının aşağı çekilmesi amaçlanmıştır.

(1) ERSAN, "4 Şubat Kararları, Konvertibilite ve Türkiye", Para ve Sermaye Piyasası, Sayı:110, Yıl:10, Nisan 1988, s.24.

(2) Caner ERSOY, "4 Şubat'ın Ardından", Para ve Sermaye Piyasası, Sayı:110, Yıl:10, Nisan 1988, s.11.

- İhracat bedeli dövizlerin yurda gelis sürele-
rinin kısaltılmasını teşvik edici gecikmesini cezalan-
dırıcı tedbirler alınmıştır. Böylece belirli bir süre
için arzın arttırılması ve fiatların düşürülmesi amaç-
lanmıştır.

- İthalattan uygulanan teminat oranları geçici
bir süre yükseltilerek, ithalatın dolaylı yoldan paha-
lılaştırılması, yani bir anlamda kısıtlanması amaçlan-
mıştır.

4 Şubat 1988'de alınan bu kararların kısaca iki
amacı vardır. Birincisi tedavüldeki Türk Lirası hac-
mini doldurmak, ikincisi ise Türk lirasının döviz ku-
runda beliren T.C. Merkez Bankası serbest piyasa far-
kını ortadan kaldırmaktır.

4 Şubat Kararları döviz kesimini çeşitli bakımlardan olumlu etkilemiştir. Kararların açıklanması sırasında konvertibilite konusunun bir süre gündemden çıkartıldığıının belirtilmesi en önemli etkiyi yapmıştır. T.C. Merkez Bankası kuru ile serbest piyasa döviz kuru arasındaki fark hızla kapanmaya yönelmiştir.(1)

(1) Çelik KURDOĞLU, "İktisat Politikalarında Fantazilere Yer Yok", Para ve Sermaye Piyasası, Sayı:110, Yıl:10, Nisan 1988, s.16.

1988 yılında konvertibiliteye geçişi kolaylaştıracağı beklenirken bazı yeni düzenlemelerde getirilmişti. 29 Temmuz 1988 Kararları ile döviz kurlarının belirlenmesinde kısmi serbesti gündeme gelmiştir. Buna göre bankalar Merkez Bankasının resmi kuruna bağlı olarak 50.000 dolarlık işlemler için gise satış kurları saptayacaklardır. Ancak günlük resmi kurlar, bankalar, finans kurumları ve döviz büfelerinin katılımıyla Merkez Bankasınca belirlenecektir. Öte yandan özel finans kurumları ve döviz büfeleri 50.000 doların üzerindeki alışverişlerinde döviz kurlarını serbestçe belirleyeceklerdir. Gise satış kurları ise resmi kura göre dövizde 0.5 puan, efektifler de 2 puan düşük veya yüksek olabilecektir.(1) Alınan kararlar ve yapılan çalışmalar kısmi olarak esnek kurlara geçilmesini ve Türk lirasının konvertibilite uygulamasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

Türkiye son yıllarda dünya ekonomisine entegrasyon sürecini hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Temellerinin 24 Ocak İstikrar tedbirleriyle atıldığı bu sürecin gerçekleşmesi büyük ölçüde, uluslararası finans piyasalarında ülke ekonomisinin kredisinin arttırılmasına bağlıdır. Dolayısıyla kambiyo sisteminin serbestleştirilmesine 1980'li yılların başında başlanmış ve uygulanan ekonomik politikalar içerisinde kademe ka-

(1) BAĞRIÇIK, a.g.e., s.79.

deme sistemli liberalizasyon gelişmeleri yapılarak belli aşamalara gelinmiştir.

11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar" ile Kambiyo Rejimine geniş ölçüde serbesti getirilmiştir. Temel olarak Türk Parasının kullanımı alanını genişletmeyi amaçlayan karar ile Türk Parasının konvertibiliteye geçmesi için gerekli olan yasal çerçeve büyük ölçüde sağlanmıştır.

32 Sayılı kararla getirilen başlıca yenilikler şunlardır:(1)

1- Belirsizliklere yol açan "Türkiye'deki kişiler" ibaresi kambiyo mevzuatından çıkarılmış, böylece Türkiye'de yerleşik dışarıda yerleşik kişiler (resident-non resident) şeklindeki universal kambiyo uygulamasına geçilmiştir.(32 Sayılı Karar Madde 2/b,c)

2- Türkiye'de yerleşik kişilerin Bankalar, Özel Finans Kurumları ve yetkili müesseselerden 3000 ABD \$ veya eşitine kadar döviz satın almaları ve bu dövizleri istedikleri gibi tasarruf etmeleri serbest bırakılmıştır.(Madde 4/b)

(1) T.C. Resmi Gazete, Sayı: 20249, 11 Ağustos 1989.

3- Belge aranmaksızın iadeten döviz satışı limiti 100 ₺ dan 1000 ₺ a çıkarılmıştır.(Madde 4/e)

4- Karara, Bankaların vadeli döviz alım-satımı yapabileceklerine dair bir hüküm konulmuştur.(Madde 6/2 bend)

5- Altın ve kıymetli taşların ithal ve ihracı serbest bırakılmıştır.(Madde 7/a)

6- Kıymetli maden ve taşlardan yapılmış kıymetli ziynet eşyalarının yolcu beraberinde serbestçe yurda girmesi ve çıkmasında aranan 3000 ₺ lık ziynet eşyası serbestiyet limiti 15.000 ₺ a çıkarılmış ayrıca bu tutarın üstündeki ziynet eşyalarının yurtdışına çıkarılması girişte beyan edilmesi ve da vurtiçinde alındığının tesvik edilmesi kaydıyla serbest bırakılmıştır.(Madde 7/a)

7- İhracat dövizlerinin, 90 gün içinde yurda getirilmesi halinde, ihracat bedelinin ihracatçının serbest tasarrufuna bırakılan kısmı %20'den %30'a çıkarılmıştır.(Madde 8/a-i)

8- Kredili ihracatta, peşinat bedelleri kaldırılmış, ihracat bedelinin sözleşmede belirtilen sürelerde yurda getirilmesi yeterli kabul edilmiştir.(Madde 8/a-ii)

9- Teknik hizmet sözleşmelerine istinaden ihraç edilecek vadek parça ve malzemelere ilişkin işlemler için hüküm getirilmiştir ve böylece bu konudaki eksiklik giderilmiştir.(Madde 8/a-iii)

10- Önemli bir liberalizasyon olarak, Türkiye'de yerleşik kişilerin, dışarıda yerleşik kişiler için içeride ve dışarıda yaptıkları hizmetler karşılığı elde ettikleri dövizlerin yurda getirilmesi tamamen serbest bırakılmıştır.(Madde 11)

11- Dışarıda yerleşik kişilerin yabancı sermaye mevzuatı dışında Türkiye'de faaliyette bulunmaları, adi ortaklık tesis etmeleri ile Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kredi kartı kuruluşları ile lisans temsilcilik sözleşmeleri ile ilgili usul ve esasları belirlemeye Bakanlık yetkili kılınmıştır. Böylece 30 Sayılı Karardaki yetki kargaçası, belirsizlik ve eksiklik giderilmiş olmaktadır.(Madde 12)

12- Yurdisına gidecek yerli sermaye ihracı ile ilgili Bakanlık yetkisi 3 Milyon ₺ dan 25 Milyon ABD ₺ na yükseltilmiştir.(Madde 13)

Ayrıca Türkiye'de serbest bölgelere nakdi ve aynı sermaye ihracı kararda öngörülmüş olup bu konudaki boşluk doldurulmuştur.(Madde 13)

13- Göçmen ve m ltec lerin ithalatları ile T rkive'de yerlesik kişilerin T rkive'ye servet transferi serbest bırakılmıştır.(Madde 14)

14- Dışarıda yerlesik kişilerin borsada kote edilmiş Türk menkul kıymetlerini satın almaları ve satmaları ile T rkive'de yerlesik kişilerin yabancı menşeli menkul kıymetleri satın almaları serbest bırakılmıştır.(Madde 15)

15- Menkul ve gayrimenkul kıymetler üzerindeki blokaj hükmi ortadan kaldırılmıştır.(30 Sayılı Kanun Madde 12-16)

16- Dışarıda yerlesik kişilerin, döviz bozdurmak suretiyle satın aldıkları gayrimenkullere ait satış bedelleri ve gelirlerini transfer ettirmeleri serbest hale getirilmiştir.(Madde 16)

17- Dışarıda yerleşik kişilerin, döviz bozdurmaksızın elde ettikleri gayrimenkul ve bunlara müteferri aynı hakların satış bedellerinin yurtiçinde serbestçe kullanılması imkanı getirilmiştir. Böylece deblokajla ilgili kayıt ve sartlar ortadan kaldırılmıştır. (30 Sayılı Karar Madde 18)

Bu kararın yayımı tarihinden itibaren Merkez Bankasından bloke edilmiş bulunan Türk liralalarının yurt-

içinde kullanımını serbest hale getirilmiştir. (Geçici Madde 2)

18- En önemli veniliklerden birisi olarak Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışından aynı nakdi ve gayrinakdi kredi temin etmeleri kredi anlaşmalarının Bakanlığa ibrazı kavdıyla serbest bırakılmıştır. (Madde 17) Ancak prefinansman, emtia ve kabul kredilerinin vadelerinin 1 yılı aşamayacağı Karar'da belirtilmiştir.

19- Bankaların, Dış Ticaret sermaye şirketlerine ve Yatırım Tesvik Belgesi kapsamında dış kredi almaları öngörülen Türkiye'de yerleşik kişilere açacakları asgari üç yıl vadeli krediler serbest bırakılmıştır. (18/c)

Ayrıca yurtdışından satın alınan gemilerle ilgili olarak temin edilen krediler için yabancı para üzerinden gemi ipoteki tesis edilmesi serbest bırakılmıştır. (Madde 18/g)

Görüldüğü gibi 32 Sayılı Kararın konvertibiliteye ilişkin hükümler ile Türk Lirasına uluslararası piyasalarda kabul gören, diğer para birimleri karşısında değişim kabiliyeti olan para birimi niteliğinin kazandırılabilmesi için gerekli geçiş ortamının hazırlanması amaçlanmış ve bu amaca ulaşılabilmesi için gerekli hukuki çerçeve çizilmiştir.

Konvertibiliteye geçiş için gerekli olan hukuki çerçevenin sağlanmasından sonra IMF yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonucu 22 Mart 1990 tarihinden itibaren, Türkiye'nin IMF Fon Ana Sözleşmesinin Madde XIV statüsünden, Madde VIII Statüsüne geçtiği ve Madde VIII yükümlülüklerini kabul etmekte olduğu IMF resmen bildirilmiştir. Ve bu statü değişikliği Fon İcra Direktörleri kurulunca tescil edilerek, 3.4. 1990 günü IMF'nin bir basın bildirisi ile açıklanmıştır.

IMF'nin konvertibilite anlayışının incelendiği bölümdende hatırlanacağı gibi Madde VIII, cari ödemelerde hiçbir kısıtlama yapılmaması, katlı kur uygulanmaması ikili ticaret anlaşmalarının kaldırılması, ulusal paranın döviz karşılığı satın almak zorunda olduğu hükümleri yer almaktadır.

Türkiye'de bu hükümlerin kabul edildiğini açıklayarak yabancılara IMF nezdinde güvence vermiş bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, hükümetin, piyasaya döviz sınırlamaları getirmek şeklinde herhangi bir müdahalesinin olmayacağı garantisi verilmiştir.

Konvertibilitenin önemli unsurlarından birisinin yabancılara ulusal paraya duyacağı güven olduğu gözönüne alınırsa, Türkiye'nin Madde VIII Statüsüne geçmesi-

nin Türk lirasının kullanım alanının genişletilmesi açısından büyük önem taşıdığı açıktır.

1980 yılında uygulamaya başlanan 24 Ocak İstikrar Programının ana hedefinde Türkiye'yi bir daha döviz darboğazı ile karşı karşıya getirmeyecek yapısal değişikliklerin tesisi öngörülmüş, dışa açılan ihracatın teşviki, reel döviz ve faiz politikasının takibi ve niyasa ekonomisiyle bu hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu program çerçevesinde türlü nedenlerle ortaya çıkan sarmalara ve bazı olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye'nin geçmişe oranla önemli mesafeler aldığı incelenmeye çalışılan tarihsel gelişim içinde görülmektedir. Özellikle, dış ticaretin serbestleştirilmesi izlenen kur politikası ve döviz gelirlerinin önemli ölçüde artırılmasına yönelik politikaların uygulanması, ekonomik gelişmemize ve yatırımların dış kaynak sorununa büyük ölçüde çözüm getirmiştir. 1980 yılına kadar ithal ikamesine dayalı bir ekonomik politika izleyen ülkemiz dışa açılma politikasıyla ihracata gereken önemin verildiği bir düşünce değişikliği yaşamıştır. Geniş çapta uygulanmasına geçilen liberasyon sistemiyle ithalatın önündeki engeller kaldırıldığı, dış ticaret açığının daraltılması amacıyla bütün imkanların ihracat yönünde kullanıldığı görülmektedir. Alınan önlem ve uygulamalar ekonomide istikrar sağlamak açısından olduğu gibi konvertibilite uygulamasına geçiş açısından önemli bir nitelik taşımaktadır.

İhracatı ve diğer döviz kazandırıcı işlemleri teşvik eden politikaların uygulanması sonucunda ödemeler dengesi giderek daha sağlıklı bir yapıya kavuşturularak ekonominin daha istikrarlı gelişmesine uygun bir ortam hazırlanmıştır.

İthal ikamesi politikasının terkedilerek ihracatı teşvik politikalarının uygulanması sonucunda sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracatımız içindeki payı %80'e yükseltilmiştir. Artan ihracat sayesinde ihracat ithalatın %81'ni karşılar duruma gelmiştir.

1980'den sonra izlenen gerçekçi kur politikaları sayesinde ihracat döviz gelirlerindeki artışla birlikte işçi döviz girişlerinde, toplam rezervlerimizde önemli artışlar gerçekleştirilmiştir. Nitekim 1988 yılı ödemeler dengesi cari işlemler hesabı 1,5 milyon dolar fazla vermiş olup bu eğilimin VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de devam etmesi hedeflenmektedir. Böylece geçmiş yıllarda büyüme önünde en önemli darboğaz olarak görülen ödemeler dengesi, önümüzdeki yıllarda büyümevi olumlu yönden etkileyen bir faktör olacaktır.

Türkiye ekonomisinin son on yıldır içine girdiği yapısal değişim ve gelişim konvertibilite uygulaması açısından da oldukça önem taşımaktadır. Getirilen

düzenlemelerin amacına ulaşması ve Türk Lirasının konvertibl bir para birimi haline getirilmesi bundan sonra uygulanacak ekonomi politikaları ile yakından ilgilidir. Konvertibilite uygulamasına geçişde özellikle döviz kuru politikası açısından önemli bir amaç sağlanabilmesi için daha ileriki bir dönemde döviz kurlarının Merkez Bankası tarafından değilde serbest döviz piyasasında arz-talep koşullarına göre oluşması ve böylece giderek denge kuruna yaklaşması kanımızca önemli bir önemli bir adım olacaktır.

Böylece daha esnek bir kur sisteminin belirlenmesi konvertibilitenin hızlı ve etkin çalışmasına yardımcı olacaktır.

S O N U Ç

Konvertibiliteye geçiş aracı olarak dvız kuru politikalarının incelendiği bu çalışmada teorik olarak konvertibilitenin dvız kuru sistemleri ile olan ilişkisi ve koşulları ele alınmıştır. Bu amaçla öncelikle konvertibilitenin teorik analizi, daha sonra konvertibilite uygulamasının belirli bir dvız kuru sistemini gerekli kılıp kılmadığı ve en uygun koşulları hangi kur sisteminin sağlayabileceğinin araştırıldığı teorik analize yer verilmiştir. Son olarak da Türkiye'de uygulanan dvız kuru politikaları konvertibilite ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Çeşitli lkeler ve bu Ükelere bağlı olan birimler arasındaki ekonomik ilişkilerin yürütülebilmesi ve ülkeler arasındaki ödemelerin gerçekleştirilebilmesi ve uluslararası ticaretin gelişmesi ulusal paraların birbirleriyle değiştirilebilme özelliğini gerektirmektedir.

Bir ulusal paranın yabancı ülke paralarına serses-e evrilebilmesine konvertibilite denir. Konvertibilite bir ülke parasına, önceden cari kur üzerinden diğer ülke paralarına çevrilebilme serbestisinin tanınmasıdır.

Konvertibilite, serbest dünya ticaretinin en önemli ve gerekli koşullarından biridir. Uluslararası ödemeleri çok yönlü bir biçimde denkleştirerek uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmadan yararlanılmasına imkan vermektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde konvertibiliteye geçiş kararı olan bir ülkenin bu geçişin gerektirdiği koşulları sağlayıp sağlayamadığının önemi ortaya çıkmıştır. Ayrıca ülke ve dünya konjonktürünün hangi ölçülerde konvertibiliteye geçiş için elverişli olduğu ve geçiş aşamasında zamanlamanın önemli bir unsur olduğu gerçeği saptanmıştır.

Bir ülke parasının konvertibilite olabilmesi için belirli koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar, iç ekonomik dengenin sağlanması, fiat istikrarı ve fiat artış düzeyinin, ticaret yapılan başlıca ülkelerin enflasyon oranları ile uyumlu olması, ülkenin para ve sermaye piyasalarının, uluslararası para ve sermaye piyasaları ile bütünleşmeyi sağlayacak düzeyde gelişmiş bulunması olup konvertibiliteye geçişte ekonomik koşulları oluşturmaktadır. Dış ekonomik ilişkilere bağlı koşulları ise, dış ticaret dengesinin sağlanmış olması ve bilançonun sürekli açık veren bir durum arz etmemesi, ülkenin döviz rezervlerinin yeterli düzeyi korunması, gerçekçi döviz kuru politikasının uygulanması oluşturmaktadır.

Konvertibilititeye geçişte iç ekonomik dengelerin sağlanması ve korunması gereklidir. Enflasyonist baskıların ortadan kaldırılması, verimliliğin arttırılması, yeterli düzeyde büyüme hızının ve gelir dağılımında nispi istikrarın sağlanması, konvertibilitenin uygulanması açısından gerekli olmaktadır.

Konvertibilititeye geçişin aşamasında ülkenin dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarından arındırılmış olarak piyasa koşulları altında dış ticaret dengesinin, cari işlemler dengesinin daha genel bir ifadeyle ödemeler dengesinin kurulması gereklidir. Ülke döviz rezervlerinin de ihracat dalgalanmaları, ithalattaki ani fiyat yükselişleri, dış ticaret hadlerinin gelişmesi, ödemeler dengesinde olabilecek geçici açıkların giderilmesini karşılayacak düzeyde bulunması, uygulamanın başarılı olabilmesi için gereklidir.

Döviz kurları doğru saptanması ve sürdürülmesi konvertibilite açısından büyük önem taşımaktadır. Belirlenen kurların, döviz arz ve talebinin oluşturduğu kurlara giderek yaklaşması konvertibilitenin etkinliği açısından önemli bir unsur olmaktadır. Gerçekçi döviz kuru konvertibilitenin başlangıcı ve devamı için gereklidir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde döviz kuru politikaları incelenirken önce sabit kur sisteminin işleyişi ve gelişimi içerisindeki değişimi verilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde esnek kur sistemi için yapılan inceleme son yıllarda kuramsal alanda çok döviz hakkında sözü edilen parasal yaklaşım içinde yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca ara döviz kuru sistemleri olarak adlandırılan kur sistemleri ve bunların işleyiş mekanizmaları da incelenmiştir.

Sabit kur sisteminin söz konusu olduğu altın standardında döviz kurları paraların içerdikleri altın miktarına göre saptandığından dolayı kurlar değişmemekte, altın giriş ve çıkış noktaları arasında sabit kalmaktadır.

Altın döviz standardında ise bir ülkenin parası doğrudan söz konusu ülkenin para otoritesi tarafından altına çevrilmeyip, altına konvertibl bir başka ülke parasına çevrilebilmektedir.

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde, uluslararası ödemelerde dolar altına çevrilebilme özelliğine sahip tek ulusal para olarak kabul edilerek diğer ulusal paraların dış değerleri dolar paritesine göre saptanmıştır. Kurların pariteden %1 oranında sapabilmesi kabul edil-

miştir. Kurlarda değişiklik yapabilme imkanı sınırlandırılmıştır.

Ülke parasının dış değerini herhangi bir ülke parasına bağlı olmadan piyasadaki arz-talep şartlarına göre oluştuğu esnek kur sisteminde ekonominin dış dengesini sağlama görevi döviz kuru değişmeleriyle sağlanmaktadır.

Bu bölümde son yıllarda kuramsal alanda sözü çok edilen ödemeler dengesi ve döviz kurlarının parasal bir olgu olarak kabul eden parasal yaklaşımı sorununu savunanlar para arzıyla para talebi arasındaki ilişkilerin dış dengesizlikleri belirlediği görünümünü öne sürmektedirler.

Parasal yaklaşımda döviz kurlarının belirlenmesi parasal bir olgu olduğundan, kurlara olan etki doğrudan fazla para arzı veya talebi tarafından belirlenmektedir. Böylece ödemeler dengesi veya döviz kurlarındaki dengesizlik sadece para piyasasındaki dengesizlikleri yansıtmaktadır yada dengesizliğin kaynağı para piyasası olmaktadır.

Ara döviz kuru sistemlerinin incelenmesinde ele alındığı bu bölümde sabit kur sistemlerine döviz kuru

ayarlamaları ile ve dalgalanma marjlarının genişletilmesiyle esneklik kazandırılması ele alınırken döviz kuru piyasada oluştuğu fakat gerekli durumlarda esnekliğin kamu müdahalesi ile uzlaştırıldığı gözetimli dalgalanma sistemi incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü, her iki bölümün teorik olarak birlikte incelendiği konvertibilitenin döviz kuru sistemleri ile olan ilişkisinin ele alındığı bölümdür. Bu bölümde önce konvertibilite ile kur sistemleri arasındaki ilişkilere daha çok açıklık getirebilmekte sabit kur ve esnek kur sistemlerindeki otomatik dengeleme mekanizmaları ile parasal yaklaşımın sabit kur ve esnek kur sistemlerini açıklamaya yönelik modelleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise söz konusu sistemlerin işleyişi ülke ekonomisinin gösterdiği özelliklere bağlı olduğundan konvertibilitenin koşulları kur sistemleri açısından ele alınmaya çalışılmıştır.

Ele alınan sabit döviz kuru sisteminde ödemeler bilançosu açık veya fazlalığı nispi fiyat değişimleri tarafından sağlanmaktadır. Ödemeler bilançosunun sabit döviz kuru üzerinden yeniden dengeye gelmesini sağlayan altın giriş ve çıkışlarına paralel olarak değişen para miktarının fiatları değiştirmesi ve bu fiyat değişikliğinin ihracat ve ithalatı etkilemesidir.

Fiat dengelenme mekanizmasında ülke paralarının önceden belirlenmiş kurlar üzerinden birbirine serbestçe değiştirilebilir olması, sistemin özelliği itibarıyla konvertibilitenin de otomatik olarak gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

Ödemeler bilançosu dengesizliklerini gidermede kullanılan gelir dengelenme mekanizmasında ise dış dengesizlik ticaret bilançosu tarafından düzeltilmektedir. Gelir dengelenme mekanizmasında ticaret bilançosundaki dengelenme ithalatın gelire bağıllılığı dolayısıyla ithalattaki değişimler sonucu sağlanmaktadır.

Söz konusu bu mekanizmalar ödemeler dengesi sorunlarına kısmi bir çözüm getirebilmektedirler. Bu durumda sabit kur sistemi ekonomiler üzerinde ülke içi istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Bu istikrarsızlığın sürmesi ve otomatik dengelenmenin gecikmesi yüzünden ülke parasının değerindeki değişimler, paranın konvertibilitelerini olumsuz yönde etkileyecektir.

Parasal yaklaşımın sabit döviz kurunu ele alan modellerinde yaklaşım ödemeler dengesi belirlenmesine yöneliktir. Yaklaşımında parasal akımlar merkezi bir yer tutmakta ve dış dengesizlikler otomatik olarak giderilmektedir.

Ödemeler dengesi ve döviz kurlarını parasal bir olgu olarak ele alan yaklaşımda para piyasasında, para arzında ve para talebindeki değişimler arasında her zaman bir denge eğilimi söz konusudur. Buna göre eğer ~~bir dış ödeme dengesizliği varsa bunun kaynağı para pi-~~ piyasası olmaktadır. Parasal yaklaşımın sabit döviz kuru sistemini ele alan modellerinden çıkarılan sonuca göre para piyasasını dengeden uzaklaştıran etkenler para talebi yurtiçi kredi miktarı değişimleri iken para piyasası dengesini kuran etken uluslararası öge olan rezerv miktarıdır. Parasal ayarlamalar uluslararası rezervler sayesinde ödemeler bilançosunu dengeye getirmektedir.

Teorik bir yaklaşım olarak incelemeye çalıştığımız parasal yaklaşımın konvertibilitede uygulamasını kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı bir yönü bulunmamaktadır. Ancak ulusal paranın aşırı ve eksik değerlendirilmesi sabit kur sisteminde parasal yaklaşımda bazı güçlükler ortaya çıkarabilir. Söz konusu sistemde gerçekçi bir kurun belirlenmesi ve bu kurun herhangi bir müdahaleye gerek göstermemesi durumunda konvertibilitenin uygulanması başarılı olacaktır. Fakat bunun korunabilmesi bir takım müdahaleleri beraberinde getiriyorsa (ihracatı ve dolayısıyla döviz arzını arttırıcı, ithalatı ve dolayısıyla döviz talebini kısıcı vb.) konvertibilite uygulanması sınırlanabilir veya ortadan kalkabilir.

Kısaca söz konusu sistem kambiyo ve dış ticaret sınırlamalarına yol açmadığı, sermaye hareketlerini sınırlayamadığı, ayırımı uygulamalara yol açmadığı sürece konvertibilite uygulamasını başarılı kılacaktır.

Sabit kur sisteminin işleyişinin konvertibilite- nin koşulları açısından incelendiği kısımda sabit kur- ların ihracat imkanlarını kısıtlayarak döviz gelirle- rini azalttığı görülmüştür. Bu durum ise ekonomik yapı- nın belli bir gelişme seviyesini engelleyerek konvertibi- lite uygulamasını güçleştirmektedir.

Sabit kur sisteminin yapısının konvertibiliteyi sınırlayacak uygulamalara daha açık olduğu gözlenmiş- tir. Kurların sabitliğinin korunması beraberinde ticaret ve döviz kontrolünde getirmektedir.

Sabit kurlar altında para politikasının etkinliği de azalmakta, dış ticaret rezerv kayıpları ile sürdürül- mekte, kurlar dünya piyasalarından soyut olarak belir- lendiği için ticari ilişkide bulunulan ülkelerin enflas- yon oranları ile uyum sağlanamamaktadır. Tüm bunlar ise konvertibilite uygulamasının başarısını olumsuz yönde et- kilemektedir.

Sistemde paranın aşırı değerlendirildiği durum- larda döviz dışarı, eksik değerlendirildiği durumlarda

içeri doğru akacak ve ortaya çıkan dengesizlikler konvertibilitenin sabit kur sisteminde başarısını etkileyecektir.

~~Döviz piyasasında denge kurundan farklı bir kurun geçerli kılınma politikası konvertibilitiyi sınırlandırmakta veya kaldırılmasına sebep olmaktadır.~~

Döviz kurlarının arz ve talep şartlarına göre oluştuğu esnek kur sisteminde, döviz kurundaki değişmeler ödemeler dengesi eşitsizliğini, ithal ve ihraç malları, hizmetler ve kısa dönemli sermaye hareketlerini kaydırarak düzeltir. Çünkü döviz kurları ödemeler dengesindeki açık veya fazlaya neden olan unsurlara cevap vermektedir.

Esnek kur sistemindeki dengelenme mekanizmaları, döviz kuru ayarlamalarının nispi fiyat değişimleri açısından ele alındığı elastikiyetler yaklaşımı ile kur değişmelerinin gelir ve harcamalar üzerindeki etkisini temel alan masnetme yaklaşımı ve kur değişikliklerinin para arz ve talebi açısından analiz edildiği parasal yaklaşımın incelenmesinden oluşmuştur.

Elastikiyetler yaklaşımına göre kur ayarlamalarının dış denge üzerindeki olumlu etkileri, ihracat ge-

lirlerini arttırıp, ithalat giderlerinin azaltılması, yani dış ticaret bilançosunun iyileştirilmesi, yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Döviz kurlarının yükseltilmesi ithal mallarının fiyatını olumlu ulusal para cinsinden arttırarak ithalattı kısırken, ülke mallarının fiyatını da yabancı paralar cinsinden düşürerek ihracatı arttırmaktadır. Bu etkilerin ortaya çıkabilmesi ithal mallarının iç talep elastikiyeti ile ihraç mallarının dış talep elastikiyetinin büyüklüğüne bağlı olmaktadır. Elastikiyetler ne kadar yükseğe ithalat dövizlerinden tasarruf sağlama ve ihracat dövizlerini arttırma olanakları o kadar büyük olacaktır.

Elastikiyetler yaklaşımından çıkarılan sonuçlara göre, esnek kur sistemi sayesinde döviz kuru ayarlamaları yoluyla ithalatın kısılarak dış dengenin sağlanması konvertibilite için uygun bir ortam sağlarken, ihracat yoluyla döviz kazancının artması ise konvertibilite için gerekli döviz stokunu arttırarak uygulamanın ana koşulunun yerine getirilmesine hizmet etmektedir.

Massetme yaklaşımı ile kur ayarlamalarının iktisadi etkileri açıklanırken milli gelir denkleminde faydalanılmaktadır. Buna göre kur ayarlamaları yurtiçi

gelir ve fiyatlar düzeyini ve bu kanaldan da dış denge durumunu etkilemektedir.

Ülkenin döviz kurlarını yükseltmek yoluyla, fiyat ve gelir etkilerinden birlikte faydalanılması durumunda ticaret dengesini olumlu yönde değiştirebilir. İhracat gelirlerindeki artış ve ithalat harcamalarındaki azalma çoğaltan etkisiyle yurtiçi harcama ve geliri uyaracaktır. Yurtiçi gelirdeki artış ithalatı marjinal ithalat meyline göre arttırır. Bu durumda döviz kurları yükselmesinin ilk pozitif etkisi, negatif gelir etkisiyle azalmaktadır. Ticaret dengesi de bu etkilerin büyüklüğüne göre bir gelişme gösterecektir.

Döviz kurları yükselmesinin ticaret bilançosu üzerindeki ilk etkisi ithal ve ihraç malarının elastikiyetlerine ve ilk iyileşenin ne kadarının kalıcı olduğu ise, gelirden meydana uyarılmış etkilerin kuvvetine bağlı olmaktadır.

Esnek kur sisteminde ticaret bilançosunun dengeye ulaşabilmesi böylece yeni bir kur yükselmesiyle oluşabilmektedir.

Massetme yaklaşımından çıkarılan sonuçlara göre, döviz kurlarındaki değişmelerin gelir ve harcamaları

etkiliyerek dış ticaret ve ödemeler dengesi ile ilgili sonuçları konvertibilite uygulamasını da aynı paralellikte etkilemektedir. Ancak dış ticaretteki her açık konvertibilitenin ortadan kalkmasına yol açmayacaktır. Bununla birlikte sürekli bir dengesizlik ve açık konvertibilite üzerinde çok daha güçlü olumsuz bir etki varatacaktır.

Parasal yaklaşımın esnek döviz kurunu ele alan modellerinde de para arzı ve talebi döviz kurlarının analizine merkezi teorik ilişkiyi meydana getirmektedir.

Parasal yaklaşımın öngörülerıyla, esnek kurlar altında cari ve arzu edilen reel para miktarları arasında genel iktisadi denge içerisinde meydana gelebilecek bir farklılaşma döviz kurlarında ve fiyat seviyelerindeki uyumlu değişikliklerle ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu değişikliklerin ortaya çıkabilmesi için döviz kurlarının esnek olması ve otoritelerin kurlara müdahale etmemesi gerekmektedir. Çünkü kurlar ödemeler bilançosu dengesizliğini ortadan kaldırmak için dalgalanmaktadır.

Parasal yaklaşımdan çıkarılan sonuçlara göre söz konusu bir dengesizlik durumunda otomatik mekanizmalar-

rım işlevişi ile fiat hareketlerinin istikrar kazanması dolayısıyla kur hareketlerini de istikrara kavuşturmaktadır. Böyle bir iktisadi ortam ise konvertibilitenin koşulları ve uygulanmasını kolaylaştıracaktır.

Esnek kur sisteminin işlevisinin konvertibilitenin koşulları açısından incelendiği kısımda esnek kur sisteminin konvertibilite uygulaması açısından daha hızlı ve etkin çalışmasını yardımcı olduğu gözlenmiştir.

Esnek kur sistemi altında ödemeler bilançosunda görülen baskılar döviz kuru ayarlamaları giderilerek konvertibilite uygulamasına vansıyacak olumsuz etkileri ortadan kaldırmaktadır.

Esnek kurlar ülkelere izleyecekleri yurtiçi politikalarda daha fazla serbestlik tanımakta ve bu ise iç dengeleri ve fiat istikrarını sağlayarak konvertibilite uygulamasını kolaylaştırmaktadır.

Konvertibl bir paranın esnek kurdan değerlendirilmesi sayesinde piyasa mekanizması içinde ödemeler dengesini düzeltici sermaye hareketleri otomatik olarak gerçekleşmektedir.

Söz konusu sistemde kurlar niyasa koşullarına göre otomatik olarak belirlendiği için bu sistemde döviz rezervlerine duyulan ihtiyaç azalmaktadır. Mevcut rezervler ani konjonktür hareketleri için kullanılır.

Esnek döviz kurları dış ticarete getirilen kontrol ve sınırlamaların hafifletilmesine yardımcı olmaktadır. Ödemeler dengesinde ortaya çıkan açık veya fazlalar, kurlardaki değişmelerle giderilebildiğinden yasak ve kontrollere gerek kalmamaktadır. Esnek kur sisteminin uygulanması sadece o ulusal para birimi ile yürütülecek işlemleri veya o birimin başka paralara çevrilmesinden sonraki işlemlere getirilebilecek sınırlamaların sayısının azaltılmasını sağlar. Böylece konvertibilite uygulamasına hizmet eder.

Ara döviz kuru sistemleri ile konvertibilite uygulamasının incelendiği kısımda ise ele alınan kur sistemlerinin esnek kurlara nazaran konvertibiliteyi sınır-layan uygulamalara açık olduğu gözlenmiştir. Söz konusu sistemlerde piyasa ekonomisinin yapısından kaynaklanan özellikleri ve tepkileri taşımadığından ve otoritelerin müdahalesine açık olduğundan piyasada oluşan fiyat değişikliklerini aynen ve zamanında kurlara yansıtamamaktadır. Bu yüzden ortaya çıkacak ekonomik istikrarsızlıklar konvertibilite uygulamasını güçleştirmektedir.

İncelenen döviz kuru politikaları ve bu politikalarla birlikte konvertibilitenin uygulanabilirliği hakkında öne sürülen görüş ve yaklaşımlardan çıkarılan sonuca göre esnek kur sistemi konvertibilitenin hızlı ve etkin çalışmasına yardım etmekte, kurların esnek olmasıyla bir ulusal konvertibilite tanınması daha kolay sağlanmakta ve konvertibilitenin işleyisi daha sağlıklı olmaktadır.

Çalışmamızın son bölümünde Türkiye'de uygulanan döviz kuru politikalarının konvertibilite uygulaması açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1973 yılına kadar ele alınan dönemde Türkiye'de konvertibilite uygulamasına geçiş için gerekli olan koşullar açısından elverişli bir ortam hazırlanamamıştır.

Döviz kuru politikası açısından konuya baktığımızda Türkiye'nin 1929'dan 1970 yılı ortalarına kadar sabit kur sistemi uygulandığını görmekteyiz. Söz konusu dönem içerisinde yapılan üç büyük devalüasyon uygulanan kur politikasının aktif bir özelliği olmadığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin 1960'lerden itibaren ithal ikamesi stratejisini benimsemesi ile aşırı değerlenmiş bir kur politikası uygulaması karşısında sabit kur sisteminin 1970 li yıllarda da devam edilmesi ekonomide sürekli bir dengesizlik unsuru yaratmıştır.

Uygulanan bir politika paralel döviz kurları oluşmasına, ithalatta rantlara ihracatta kayıplara sebep olmuştur. Ekonomi döviz darboğazları ve kronik ödemeler dengesi açıklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu dönemde dış borçlar artmış, kurun enflasyonist bir ortamda sabit tutulması dış ticaretin rezerv kayıplarıyla sürdürülmesine sebep olmuştur. Değişik kambiyo kontrol ve sınırlamalarının uygulandığı bu dönemde izlenen sabit kur politikası ekonomiyi açmazlara sürüklemiştir.

Bu dönemdeki ekonomik gelişmeler konvertibilite koşullarının hiçbirinin gerçekleştirilemediği ve bu uygulamanın başarılı olamayacağını göstermektedir.

1973 yılında uluslararası para sistemindeki gelişmelere uygun olarak bu tarihe kadar sıkı bir kambiyo rejimi uygulayan ülkemizde getirilen yeni düzenlemelerle esneklik kazandırılmış bir kur sistemine geçme çabalarının başladığı bir döneme girilmiştir.

1974 yılından itibaren kur ayarlamalarına baş-
vurularak döviz kuru politikasına aktif bir hüviyet ka-
zandırılmıştır. Ancak yapılan kur ayarlamaları paranın
aşırı değerlenme özelliğini ortadan kaldıramamıştır.
Döviz 1980 yılına kadar ekonomik kıtlığını yansıtacak
şekilde fiatlandırılmamıştır. Aşırı değerlenme ihraca-
tı engellemiş, ithalatı ucuzlatmış böylece dış ticaret
açıklarına neden olmuştur. Aşırı değerlenme sebebiyle
işçi döviz gelirlerindeki artışta yavaşlamıştır.

1974-1980 döneminde büyüyen dış ticaret açıkları
bu açıkları kapayamayarak düzeyde bulunan döviz gelir-
leri, enflasyon hızıyla birleşince paranın aşırı değer-
lenme durumu artmıştır. Bir dizi katlı kur uygulamaları
ile getirilen çözümler, kurların tespitinde gerçekçi
davranılmadığı için ve iç ekonomi politikası döviz kuru
politikasıyla tutarlı kılınmadığı, için başarılı ola-
mamıştır. İzlenen ithal ikameci politikanın başlıca
araçlarından biri döviz kuru politikası olmuştur.

Türkiye'de konvertibilite uygulaması söz konusu
dönemde ekonominin koşulları ve özellikle izlenen kur
politikası açısından mümkün olmamıştır.

Esasen, Türk Lirasının konvertibilitesi 1980 yılına kadar hiç bir dönemde amaç olarak alınmadığından ekonomi politikaları ve özellikle kur politikası bu yönde kullanılamamıştır. Bu yüzden konvertibilite uygulaması ülkemiz gündeminde alması gereken yerini alamamıştır.

1980 yılı başında Türkiye ekonomik politika değişiklikleri ile 24 Ocak 1980 kararları çerçevesinde piyasa ekonomisini kurma, iç ekonomik dengeleri sağlama, ihracata dayalı büyüme modelleri ile ihracatı geliştirme konularında önemli başarılar sağlarken, kademeli olarak alınan daha sonraki kararlarla birlikte konvertibilite uygulaması amacına yaklaşmıştır.

24 Ocak İstikrar Tedbirleri, "Fiatların piyasada serbestçe oluşması" ve "Fiatları doğrudan değil, dolaylı etkileme" ilkesini ifade etmektedir. Bu anlamda kur politikası açısından "Dövizin fiatının piyasada serbestçe oluşması" önem kazanmıştır. Böylece kur politikasına verilen aktif rol ile belirginleşen bir esneklik yaklaşımı dönemin özelliğini oluşturmaktadır.

Günümüze kadar alınan kararlar da konvertibiliteye geçişin koşullarını hazırlamak açısından olumlu olmuştur.

24 Ocak kararları ile döviz kurlarının sık ve küçük oranlı ayarlanması kurlara eskisine oranla daha fazla esneklik kazandırmış, T.C Merkez Bankasının 1 Mayıs 1981'den itibaren günlük kur uygulamasına geçmesiyle sabit kurların ekonomide yol açtığı çarpıklıkların düzeltilmesi amaçlanmıştır. 1980 sonrası uygulanan kur politikası ve ekonomik gelişmeler Türk Lirasının konvertibilitesini gündeme getirmiştir.

İzlenen kur politikası sayesinde, ihracatımız artmış, Artan dış ticaret hacmi daha çok ihracattan kaynaklandığı için dış ticaret açıklarımız giderek azalmıştır. 1988 yılında cari işlemler dengemiz ilk defa fazla vermiştir.

Gerçekçi döviz kuru uygulaması ile reel ve nominal kurlar arasındaki farkın kapanması, çapraz kur farklılıklarının ortadan kaldırılmasını sağlayan ayarlamaların yapılması ve döviz transferlerinin normal kanallardan yapılabilmesi önemli bir döviz kaynağı olan işçi döviz gelirlerinin artmasını sağlamıştır. Döviz rezervlerimizde de oldukça önemli gelişmeler söz konusudur.

Bu gelişmeler ekonomide istikrar sağlamak açısından olduğu gibi konvertibiliteye geçiş koşullarını hazırlamak amacınada yönelik olduğu için ekonomik göstergelerimiz olumlu sonuçlar vermektedir.

1980 yılından günümüze kadar ekonomiyi aşama aşama liberalleştirme çabaları, esnek kur politikası ve konvertibiliteye geçiş için gerekli olan kurumsal ve yasal çerçevenin kurulmasıyla devam edilerek liberalleşmenin önemli bir kısmı tamamlanmaya çalışılmaktadır.

29 Temmuz 1988 kararları ile kısmi serbest kur uygulaması diye adlandırabileceğimiz, günlük kur saptama uygulaması konvertibilite ve esnek kur uygulamasını kolaylaştırarak liberalleşme yönündeki adımlardan biri olmuştur.

II Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 32 Sayılı karar ilede liberalizasyon çalışmalarında belli aşamalara gelinmiştir. 32 Sayılı karar ile kambiyo rejimine geniş ölçüde serbesti getirilerek Türk parasının konvertibiliteye gemesi için gerekli olan yasal çerçeve çizilmiştir.

IMF'nin Türk parasını konvertibl kabul edip ilan etmesiyle TL'nin konvertibilitesi yasal olarak tescil edilmiş olmaktadır.

1980 sonrası dönemde döviz kurunu esnekleştirme çabalarının başarılı sonuçlara ulaşması ile gündeme gelen TL'nin konvertibilitesini bundan sorada başarılı kılmak kanımızca daha esnek bir kur sistemi benimsemesi ile daha olumlu sonuçlara yol açacak, konvertibilitenin daha hızlı ve etkin çalışmasına yardımcı olacaktır.

Alınan kararların bütünleşebilmesi ve daha sıhhatli olarak uygulanabilmesi için döviz kurlarının Merkez Bankası tarafından değil, piyasa koşullarına göre oluşması daha tutarlı olacaktır.

Konvertibilitenin, Türkiye ekonomisinde şu anda var olan yasallığının, ekonomik açıdanda devamı için döviz kuru politikasının para ve maliye politikaları ile uyumlu bir şekilde desteklenmesi gereklidir.

İç ve dış dengeler arasındaki ilişkinin yeterince dikkate alınmaması, dış dengeye ilişkin politikaların uyumlu bir bütün oluşturamamasına sebep olmakta ve ekonomik dengesizliklere yol açmaktadır. Bu ise konvertibilite uygulamasını zorlaştırmakta ve hatta ortadan kaldırmaktadır.

Türk Lirasına tanınan konvertibiliteyi ekonomik yaşama geçirmek ve devamını sağlamak için

Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması,

Uygulamanın kalıcı olması ve amacına ulaşabilmesi için enflasyonun makul düzeylere düşürülmesi,

Ani konjonktür hareketlerini karşılayabilmek için mevcut döviz rezervlerinin korunarak, daha da arttırılması,

İhracatın ithatata karşılama oranının sürekli yükseltilmesi,

Üretimin arttırılması ve çeşitlendirilmesi,

Yabancı sermaye girişinin daha çekici hale getirilerek, hızlandırılması,

Kamu finansman açığının kontrol altına alınması,

Kur politikasını destekleyen bir faiz politikasının sürdürülmesi,

Ödemeler dengesi açıklarının en az düzeye indirilmesi

Gelişmiş bir döviz piyasasının oluşturulması gereklidir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

K İ T A P L A R

ABUŞOĞLU Ömer, Türk Lirasının Konvertibilitesi, Güryay
Matbaacılık, Adana, 1986.

ACAR Sadık, Devalüasyonun Ödemeler Bilançosu Üzerindeki
Etkisi (Türkiye Uygulaması) Basılmamış
Doçentlik Tezi, E.Ü. İktisat Fakültesi,
İzmir, 1980.

ALKİN Erdoğan, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İstanbul
Üniversitesi Yayın No:2881-478, Güryay
Matbaası, İstanbul, 1981.

AREN Sadun, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Savaş
Yayınları, 7.Bası, Ankara, 1984.

AYDIN İzzet, 1980'li Yıllarda Türk Lirasının Konverti-
bilitesi Sorunu, İTO Yayın No:1984-12,
İstanbul, 1984.

BARDA Süleyman-ALKİN Erdoğan, Dış Ticaret Teorisi,
Üçüncü Baskı, Menteş Matbaası, İstanbul,
1973.

BATIZ Francisco Rivera and BATIZ Luis Rivera, International Finance and Open Economy Macroeconomics, Macmillan Publishing Company, Newyork, 1985.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1980.

CUTHBERTSON Keith, İktisat Politikası (Keynesyen, Yeni Cambridge ve Monetarist Makro Ekonomik Modeller) Çev: Nazım ENGİN, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1987.

ÇELEBİCAN Güngan, Konvertibilite, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No:190, Ankara, 1964.

ÇİLLER Tansu, Dünya'da ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları, İSO Yayın No:13, İstanbul, 1983.

DEMİRGİL Demir, Türkiye'de Parasal Göstergeler ve Ekonomik Gelişmeler, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, 1983.

ELLSWORTH P.T., LEITH J.Clark, International Economy
Macmillan Publishing Co, 5.Baskı,
Newyork, 1985.

ERGİN, Feridun, Para Politikası, Filiz Kitabevi, İs-
tanbul, 1983.

ERSAN İhsan, Bankalarda Döviz Yönetimi, Türkiye Banka-
lar Birliği Yayın No:150, Ayıldız Mat-
baası, Ankara, 1988.

GÜRAN Nevzat, Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge,
D.E.Ü. Yayıncıları Kavram Matbaası, İzmir,
1987.

HİÇ Mükerrer, Para Teorisi, İstanbul Üniversitesi Ya-
vın No:201, İktisat Fakültesi No:348,
İstanbul, 1975.

HUMPREY Thomas and KELEHER Robert E., The Monetary
Approach to the Balance of Payments,
Exchange Rate and World Inflation,
Preoger Publishers, Newyork, 1982.

İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat Teorisi, Uludağ Üni-
versitesi Basımevi, Bursa, 1985.

KALAYCIOĞLU Sema, Esnek Kur Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

KARLUK Rıdvan, Uluslararası Ekonomi-Teori, Politika, Sistem, Kurumlar, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984.

KAZGAN Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985.

KEPENEK Yakup, Türkiye Ekonomisi, Teori Yayınları, Ankara, 1987.

KEYDER Çağlar, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), Yurt Yayınları 3, Ankara, 1982.

KILIÇBAY Ahmet, Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 263, Ekonomi Dizisi 19, Ankara, 1984.

KINDLEBERGER Charles P., Uluslararası İktisat, Cilt II, Çev. Necdet SERİN, Doğan Yayınları No:10, Ankara, 1970.

KRUEGER Anne, Exchange-Rate Determination, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

OLALI Hasan, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, İzmir, 1966.

ÖCAL Tezer, İktisat, Gazi Üniversitesi Yayın No:44, İktisadi Bilimler Fakültesi Yayın No:26, Ankara, 1984.

ÖKSÜZ Suat, Türkiye'de Para ve Dış Denge, E.İ.T.İ.A. Yayın No:223-146, Eskişehir, 1980.

ÖNERTÜRK Pınar, Uluslararası Parasal Gelişmeler ve Türkiye, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No:1979/216, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1980.

ÖZBEK Dilek Saygın, Uluslararası Para Sistemleri ve Parasal İlişkiler, A.İ.T.İ.A. Yayın No:169/3, Ankara, 1981.

PARASIZ İlker, Uluslararası Para Sistemi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1986.

....., Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Genişletilmiş 3.Baskı, Haşet Kitabevi, Bursa, 1985.

SAĞLAM Dünder, Türkiye Ekonomisi, Sanem Matbaası, Ankara, 1974.

SANUS Burhan Zihni, Para Ekonomisi, Cilt II, İstanbul Matbaacılık TAO, İstanbul, 1956.

SERİN Wildan, Para Politikası-Tarihi, Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması-, Marmara Üniversitesi Yayın No:440, Hukuk Fakültesi Yayın No:4, İstanbul, 1987.

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, 2.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1978.

....., Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 5. Basım, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986.

....., Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 6. Baskı, Güzem Yayınları, No:2, İstanbul, 1988.

TEZEL Yahya, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Yurt Yayınları, Genişletilmiş 2. Basım, Ankara, 1986.

TÖRE Nahit, Döviz Kuru Politikasına Kuramsal Bir Yaklaşım, Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı, Ayrı Bası, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981.

....., 1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen Döviz Kuru Politikası, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:2, Sayı:4, Ayrı Basım, 1981.

TURAN Gül Günver, Uluslararası Para Sistemi-Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TÜSİAD, İstikrarlı Kalkınma ve Yeniden Sanayileşme İçin Ekonomik Çözümler, Yayın No: T189/7/129, Temmuz, 1989.

ULUDAĞ İlhan, Uluslararası Para Sorunları, İ.İ.T.A. Nihat Sayar Yardım ve Yayın Vakfı Yayınları No:331-564, Cem Ofset A.Ş., İstanbul, 1980.

ULUDAĞ İLHAN-SERİN VILDAN, Dış Şoklara Karşı Dünya'da
ve Türkiye'de Geliştirilen İstikrar
Politikaları, İSO Yayın No:1987-20,
İstanbul, 1987.

YILDIZ RIFAT, Konvertibilite, Atatürk Üniversitesi Ya-
yın No:639, Erzurum, 1987.

MAKALE VE TEBLİĞLER

ABUŞOĞLU ÖMER, "Son Ekonomik Gelişmeler Işığında TL'nin
Konvertibilitesi", Para ve Sermaye
Piyasası, Yıl:10, Sayı:115, Eylül,
1988.

AÇIK OTURUM, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:18, Sayı:8,
Ağustos, 1981.

AÇIK OTURUM, "4 Şubat Kararlarının Türk Ekonomisine Ola-
bilecek Etkileri ve Bankacılık Kesi-
mindeki Bazı Sorunlar", Banka ve Eko-
nomik Yorumlar, Yıl:25, Sayı:3, Mart,
1988.

AKGÜÇ Öztin "Konvertibilite ve Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu", Para ve Sermaye Piyasası, Nisan, 1980.

ALKİN Erdoğan, Kambiyo Kontrolü, Dünü Bugünü, Türk Ekonomisinin Dış Açılmasında Kambiyo Politikası, Meban, İstanbul, 20-21 Temmuz 1979.

....., "İzlenen Kur Politikasının Etkileri", Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981.

....., "Kur Politikası", 2. Türkiye İktisat Kongresi, II. Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 2-7 Kasım 1981.

....., "1963 Plancılığından 24 Ocak Ekonomisine", 1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21-23 Kasım 1985, İzmir.

AYDIN İsrafil, "Konvertibilitenin Türkiye Açısından Olabilirliği", Maliye Yazıları, Sayı: 17-18, Mart-Haziran 1989.

AYDIN İzzet, Kambiyo Piyasaları Organizasyonu ve Kambiyo Kuru Seçiminin Faktörleri- "Konvertibiliteye Geçişin Temel Sorunu", Ekonomide Para Kredi, Yıl:2, Sayı:19, Mayıs, 1983.

....., Paranın Dış Konvertibilitesi ve Yeterli Rezerv Miktarı Politikası (II)", Ekonomide Para Kredi, Yıl:I, Sayı:10, Ekim 1981.

....., Paranın Dış Konvertibilitesi ve Yeterli Rezerv Politikası (III)", Ekonomide Para Kredi, Yıl:1, Sayı:11, Kasım, 1981.

BAĞRIAÇIK Atilla, "Konvertibilite-Döviz Kuru İlişkileri ve Türkiye Bakımından Bir Değerlendirme", Vergi Dünvası, Sayı:93, Mayıs 1989.

BALASSA Bela, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları", Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayın No:1986-270, Ankara, 1986.

....., "Yeni Sanayileşen Ülkelerin 1973 Yılından Sonra Ekonomi Politikası Tecrübeleri ve Türkiye Örneği", Dışa Açılma-da Kambiyo Politikası II, Meban.

BENER Erhan, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin Tanımı, Tarihçesi, Kapsamı ve Bugünkü Görünümü" Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler, Meban.

ÇARIKÇI Emin, "Paramızın Dalgalanmaya Bırakılması ve Konvertibilitesi", Ekonomide Para Kredi Yıl:2, Sayı:16, Nisan, 1982.

ÇELEBİCAN Güngör, "Türk Lirasının Konvertibilite Sorunu" Dış Ticarete Durum, Mart-Nisan 1988.

ÇİLLER Tansu, "1983 Yılında Türk Ticaret Rejiminde Kur Politikası ve Konvertibilite Sorunu",

1983 Türk İktisat Politikası Sempozyumu ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası Semineri, Tebliğler ve Yorumlar, Marmara Üniversitesi Yayın No:413, İ.İ.B.F. Yayın No:364, İstanbul, 1984.

DEMİRAĞ Bülent, "Konvertibilite ve Konvertibiliteye Geçiş Şartları", 1988-1989 Teftiş Kurulu Konferansları IV, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, APK Kurulu Yayın No:1989-306, Ankara, 1989.

DÜĞER Hakkı, "1980 Sonrası Liberalleşme Süreci ve Bazı Politika Sonuçları", Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt IV, Sayı:1, Haziran, 1986.

EKZEN Nazif, "1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayıncılık, Ankara 1984.

ERENGÜL Bilge, "Nasıl Bir Konvertibilite", Dış Ticarete Durum, Ocak-Şubat 1989.

ERSAN İhsan, "4 Şubat Kararları, Konvertibilite ve Türkiye", Para ve Sermaye Piyasası, Yıl:10, Sayı:110, Nisan, 1988.

ERSOY Caner, "4 Şubat'ın Ardından", Para ve Sermaye Piyasası, Yıl:10, Sayı:110, Nisan, 1988.

GÖNENSAY Emre, "Döviz Kuru Politikası", Ekonomide Para Kredi, Yıl:1, Sayı:11, Kasım, 1981.

İYİBOZKURT Erol, "Döviz Kuru ve Himaye", Ekonomik Sorunlarımız, Örnek Kitabevi, Bursa, 1986.

....., "Kur Ayarlaması ve Devalüasyon", Ekonomik Sorunlarımız, Örnek Kitabevi, Bursa, 1986.

KALAYCIOĞLU Sema, "Türkiye'de Dışa Açılma Sürecinde Döviz Piyasalarının Durumu", İktisat ve Maliye Dergisi, Cilt:XXXV, Sayı:5, Ağustos 1988.

KAZGAN Gülten, "Türkiye'de Kur Politikası ve TL'nin Konvertibilitesi", Dışa Açılmada Kambiyo Politikası, Meban, İstanbul, 1980.

KÖKDEN Hatice-GÖKAL İsmail Hakkı, "Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Deneyimi", Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretindeki Son Gelişmeler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Dizisi, EAD Arş. 05/02.90, Ankara, 1990.

KURDAŞ Kemal, "Türk Kambiyo Sisteminin Reformu", Türk Ekonomisinin Dış Açılışında Kambiyo Politikası, Meban.

....., "Piyasa Ekonomisi ve Döviz Kuru Politikası II, Meban.

KURDOĞLU Çelik, "İktisat Politikalarında Fantazilere Yer Yok", Para ve Sermaye Piyasası, Yıl:10, Sayı:110, Nisan, 1988.

MİNİBAŞ Türkel, "Eriyen Liramız Konvertibiliteye Hazır mı?", Para ve Sermaye Piyasası, Yıl:10, Sayı:115, Eylül, 1988.

ONURSAL Erkut, "Kalkınma Planları ve Hükümet Programları Çerçevesinde Türkiye'nin Ekonomik Siyaseti", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:6, Haziran, 1990.

ÖKSÜZ Suat, "Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi, Türkiye Deneyimi", 2. Türkiye İktisat Kongresi, II. Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 2-7 Kasım 1981.

ÖZBEK Dilek, "Türkiye'nin Konvertibiliteye Geçiş Sürecindeki Bazı Sorunlar", Dış Ticarete Durum, Sayı:20, Ocak-Şubat 1990.

SERİN Necdet, "Konvertibilitenin Ön Şartları ve TL'nin Durumu", Ankara Sanayi Odası, 1981'den 1982'ye Türkiye Ekonomisi Semineri, 26-27 Mart 1982, Ankara.

....., "Konvertibilite", ATO Tarafından Düzenlenen Türk Parasının Konvertibilitesi Sorunları Paneli, Ankara, 28 Şubat 1988.

UZUNOĞLU Sadi, "Konvertibiliteye Hazırmıyız?", Para ve Sermaye Piyasası, Yıl:10, Sayı:115, Eylül, 1988.

TUFAN Ayhan, "Türkiye'de Enflasyon ve Etkileri", TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar, 1988.

TUNÇEL Ahmet, "Türkiye'nin Ödemeler Dengesine Blok Modeli Yaklaşımı", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:26, Sayı:4, Nisan, 1989.

TÜRKCAN Ergun, "Yeni Uluslararası Para Sistemi Karşısında Gelişen Ülkeler", Ekonomik Yaklaşım, A.İ.T.İ.A. Yayın No:133, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ankara, 1980.

YİĞİT Mehmet, "Esnek Kur, Sabit Kur Tartışması", Ekonomi-
de Diyalog, Yıl:6, Sayı:45, Haziran-Tem-
muz, 1988.

DİĞER YAYINLAR

D.İ.E., İstatistik Yıllığı, 1979.

....., İstatistik Yıllığı, 1987.

....., İstatistik Yıllığı, 1989.

D.P.T., Temel Ekonomik Göstergeler, Ekim 1988.

....., Temel Ekonomik Göstergeler, Nisan 1989.

....., Temel Ekonomik Göstergeler, Mart 1990.

T.C. Başbakanlık, DPT. III.5 Yıllık Kalkınma Planı,
Ankara 1972.

- T.C., Başbakanlık D.P.T. IV.5 Yıllık Kalkınma Planı
Ankara 1979.
- T.C., Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1984 Yıllık Ekonomik
Rapor.
- T.C., Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1987 Yıllık Ekonomik
Rapor.
- T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1989 Yıllık Ekonomik
Rapor.
- T.C., Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1981 Yılı Bütçe Ge-
rekçesi.
- T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1980
- T.C., Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1986.
- T.C., Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1987.
- T.C. Merkez Bankası, Üç Aylık Bülten, II. Nisan-Hazi-
ran 1989.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, Ekonomik Değerlendirme Bülteni,
Yıllık 1978.

T.O.B.B., İktisadi Rapor, 1983.

T.O.B.B., İktisadi Rapor, 1987.

T.O.B.B., İktisadi Rapor, 1988.

T.O.B.B. İktisadi Rapor, 1989.

T.O.B.B., Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişmeleri 1923-1988,
Ankara, 1989.

T.C. Resmi Gazete, Sayı:20249, 11 Ağustos 1989.

Tercüman Gazetesi Eki, "24 Ocak İstikrar Tedbirleri".

7.Yılına Girerken 24 Ocak Ekono-
misi, 24 Ocak 1986.

....., "24 Ocak'ın Hikayesi ve Felsefesi", 24 Ocak
1986.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi